

II. PRINTZIPATUA: INPERIOAREN KUDEAKETA (K.o I- III)

Aurreko gaiaren amaierari birpaso txiki bat emateko esan beharra dago, I.mende bukaeran tentsioak geroz eta handiagoak izan zirela, batez ere, botere triangelu horren baitan, aldeetako batek (magistratuek) geroz eta botere gehiago eskuratu zutelako, beste bi aldeak ahultzen ziren bitartean. Magistratuek armada borroka politikoaren barnean sartu zuten eta euren boterea nola edo hala mantentzen saiatu ziren. Hortaz, *imperatores* eta senatuaren artean lehia sortu zen, sistemaren boterea eskuz aldatzen ari baitzen.

Egoera egonkortzeko, triunbiratuen sistema sortu zen, hau da, magistratu gorena 3 pertsonen artean elkarbanatzea, bi pertsonen artean baino. Esperimentu hau, lehenengo aldiz Zesar, Ponpeio eta Krasorekin eman zen. Zesar eta Ponpeio lehian egonik, Krasok egonkortasuna ekarri behar zuen, baina ez zuen lortu eta Zesar eta Ponpeiok elkar borrokatu zuten, Zesar irabaziz, *dictator* ezarri zelarik. Senatuaren zati handi bat ez-legitimotzat hartu zuen Zesarren izendapena eta, ondorioz, bertako zenbait kideek hil egin zuten.

Bigarren triunbiratua Oktabio, Marko Antonio eta Lepidorekin eman zen; lehenengo biak indartsuenak ziren eta bestea oreka ezarri behar zuen, baina berriro ere, bi indartsu hauek borrokatu egin zuten boterea lortzeko eta Oktabio izan zen garaile. Baina Zesarren adibidea ikusita, *dictator* papera baztertu egin zuen eta *princeps* izendatu zuen bere burua (lehenengoa esan nahi du). Garai honi guk printzipatua deitzen diogu K.a.I.mendetik aurrera eman zena, honekin ohiko triangelua desagertuzat eman daiteke, izan ere, *princeps*-a izango da botere guztia izango duena eta bera izango da erabakiak hartuko dituen. Hala ere, Oktabiok guztia aldatu bazuen ere, sistema barnean kokatzea lortu zuen, edo behintzat, itxura hori ematea, Zesar aldiz, sistematik kanpo kokatu zen eta horregatik hil zuten. Hau da, erromatarrentzat *res publica* jarraitu zuen, soilik honen aurrean buru bat zuelarik.

Printzipatuaren izenak berak eztabaida gaia izan da; horrela frantseek nahiago izan dute “inperioa” deitzea garai honi. Printzipatua izendatzen denean, sistema politikoan jartzen da indarra, hau da, sistema kudeatzen duen subjektuan: *Princeps*-a. Bigarren hau historiografia alemaniarrari zor zaio batez ere.

Horrekin batera, printzipatuaren hasiera datarekin ere eztabaida dago. Argi izan behar dugu eztabaida hori gurea dela eta ez erromatarrena, beraientzat *res publica* ez zelako amaitu. Lau data proposatzen dira eta guztiek Augustok bere burua Erromako salbatzaie gisa aurkeztu zuen puntu edo data ezberdinei dagozkie: 31,29, 27 eta 23. Aukera libre da, baina adostasun handiena 27an dago.

5.AUGUSTOREN ERREFORMAK

Orain aldaketa oso handi bat gertatuko da eskema tradizionala hautsiko duena (Errepublikarena, *consensus universorum*) sistemaren apurketa nagusia, inperio batean bihurtu izana izan zen. Inperiorik gabe gauzak (triangelua) beti bezala geldituko ziren baina konkista burutzeak krisia ekarri zuen Errepublika berantiarrean. Botere exekutiboa zutenak, botere gehiena eskuratu zuten, eta honekin galdera hau sortzen zaigu: zergatik hau eta ez besteak? Ba oso erraz, armadaren boterea eskuratu zutelako.

Oktabiano hirutan Senatuarengana joan ondoren, *princeps* izenekoa eratu zuen eta hemendik argi geratu zen, aurreko sistema, Errepublikarena bitan banatuta zegoela, Erroma (betiko erakundea; senatua, asanblada eta magistratuak → ez zen aldatu) eta honekin batera, Inperioa (lurraldetasunarekin lotuta zegoena), hauek bi bereiztu behar ziren. Sistema biziratueko bi hauek banatu zituzten, Erroma beti bezala mantentzen zuten bitartean Inperioan berrikuntzak sartu zituzten, azken honetan agintzeko erabilitako tresnak; armadak, administrazioa, *princeps* ziren. Honen legitimazioa zertan datza? Inperioa existitzen zelako eta hau kentzen badugu, enperadorea eta *princeps-a* desagertuko lirateke, hauek bakarrik existitzen direlako bestea dagoen heinean.

Senatuak opari bat egin zion, *clipeus virtutis* izeneko ezkuktua onartu zuena. Horretan, pritzipatuaren leloa eta boterearen oinarriak zeintzuk izango ziren ezarri zen,oinarri horiek hurrengo lauak izango ziren:

- ❖ *Virtus*: gizontasuna edo gizonaren kalitatea, hau da, zintzotasuna gerran, ona izatea beraz
- ❖ *Iustitia* : zuzentasuna
- ❖ *Clementia*: garaituak ondo tratazea, horrek tirania aldentzen baitu
- ❖ *Pietas*; jainkoekiko errespetua

Beraz, *princeps-aren* botere iturria inperioa izango da eta hau mantentzeko bere ardura nagusia urteetan zehar, inperioa mantentzea izango da berari legitimazioa ematen diona delako. Erromak aldiz ez du printzerik behar mantentzeko baina bestea bai.

Augustok *Res Gesta*-en ez dio imperioari lurraldetasunaren terminoa atxikitzen, imperioa berarentzat botera delako eta ez du zerikusirik bestearekin. Berarentzako *terra marique* da inperioa.

Administrazioa aurrera eramateko, Erroman denek dakite nondik datozen eta zer diren baina Inperioan berriz daudenak, haien leialtasuna ez dago hain argi (zergatik sentitu behar dira erromatarrek). Beraz, identitate berri bat behar dute eta honi leialtasunarekin batera aurkituko dugu (lurrarekiko, etxearekiko, lagunekiko). Inperioan dauden guztiak *princeps*-arekin izango dute leialtasuna eta identitatea honekin egongo da, horrela sortzen da lehen faktore nagusia printzearen gurtza → **gurtza inperiala**. Hau izango da, inperio guztia lotuko duena identitate berri batean. Horregatik, inperioko probintzia eta hiri nagusietan, tenpluak egongo dira gurtza hau eramateko, erlijiosoaz izateaz aparte politikoa da (lehen Jupiter zen moduan inperioa izango da).

Armadaren leialtasuna ere beharrezkoa izango da *princeps*-arentzako eta administrazioan ere konfiantzazko pertsonak jarri beharko ditu eta hauek ez dira izango senatariak (ez direlako fidagarriak). Tokiko jendea izango dira, zaldunak (diru adina dauzkatenak kargu publiko bat eskuratzeko baina ez dutenak nahiko senatariak bihurtzeko). Honela, “klase berri bat” sortuko da, *ordo equester*, oinarrizko mailatik gora egiten duena eta leialtasuna *princeps*-arekiko izango dena.

Erromaren ardura nagusia beti izan dute izango da, hiritartasuna ematea, hiritar berri guztiak Erroman erroldatu behar direla nahiz eta inoiz Erroman egon. Hau delako, senatuak eta magistratuak kontrolatzen duten gauza, zenbat pertsona sartzen diren erroldan. Gainera, gerran jende asko hil izanak lagundu egin zion, baina horrez gain, 500.000 hiritar berri izendatu zituen, horiek beti bere alde egingo zutelako.

Agustorekin (*Pax Romana*) gauza asko argi daude baina beste batzuk ez, segun iturria. Sorrerari buruz adibidez, datak ez dira zehatzak, botere ezberdinak hartzen dituen urteak hauek izango dira (31,28,27,23,19), guk hartuko dugun data 27a izango da izenaren aldaketarekin kointziditzen duena.

Jatorriak (ezohikotasuna/ probidentzialismoa)

- Eredu helenistikoa: helenismoaren kutsadurak sistema politikoaren eragin zuen eta monarkia eredu, Alejandro Handiarena ekarri zuen.
- Konkisten zabalera: menpekotasun unibertsala
- Erakundeen deskreditazioa: ezohiko neurriak
- Mentaldideen garapena: monarkiaren presentzia, jainkoen laguntza, zerbitzu publikoaren krisia (armada/nekazaritza)
- Pentsamolde berriak: epikureismoa; molde berri bat beharrezkoa zen, beste batzuk Epikureismoa (indibidualismoa) sartzen dute, monarkiaren aldeko joera filosofikoak, momentua disfrutatu behar da, politikoaren estoizismoaren kontra doa (komunitatearen alde).

Printzipatuaren sorrera (K.a.28-23)

- K.a.29: Kleopatrararen kontrako gerraren bukaera
- *Rex* hitzaren gaitzespena izendapenean, erromatarrek ez zuten hitza onartzen, etruskoen sistemarekin lotzen zutelako eta eremu erlijiosoan erabiltzen zutelako eta ez politikoan.
- Senatuaren *auctoritas* galdua (prestigioa gordeta, hori bai)
- Oktavioaren nortasuna: familia ahula eta karrera militar eskasa

3.RES GESTAE

Zein zen Augusto?

Zesar Augusto (latinez: *Gaius Iulius Caesar Octavianus*; K.a. 63ko irailaren 23a - K. o. 14ko abuztuaren 19a) lehendabiziko enperadore erromatarra izan zen, eta askoren ustez baita garrantzitsuena ere. Hala ere, berak *princeps* titulua (Senatarien lehenak hartu ohi zuen titulu hori) hobesten zuen, Errepublikaren ohiturei eutsi nahi baitzien. 40 urtez

Erromako botere osoa izan zuen. Haren agintaldiarekin batera azken mendeko gerra zibilak bukatu ziren. Bakea (*Pax Romana*) eta oparotasuna ekarri zituen.

Zein da testuaren kronologia eta kokapena?

Testuaren kronologia ezartzea zaila da berez Erromatar Inperioaren lehenengo enperadorearen, Zesar Augusto zena, inskripzio luzea da. Gainera bere bizitzari eta bere obretaz lehenengo pertsonan idatzitak daude. Bere hiru dokumentu testamentarioen kopia da, jatorriz testua grabatua izan zen Augustoren Mausoleoaren “jambetan”, hau dena Vita Augusti de Suetonio, 101 dakigu.

Testamentua izanik, K.o.14.mendean izan zen eta gai nagusia, Augustoren goraipamena helburu publizitarioarekin, inperioaren ideia zabalduz erromatar inperio guztirako. Ideia berri bat da,

Topatu zen lehenengo kopia grekeraz zegoen eta horrekin dakigu monumento publizitarioa zela, inperio osotik zabaltzearen. Inperioko leku askotan kopiatu zen beraz hemen irakurri duguna inperioko eraikin handietan (askotan) egoten zen, mundu guztia ikustearren.

Zeintzuk dira Res Gestae-tan jorratzen diren gaiak?

Testuan jorratzen diren gaiak lehen esan bezala, batez ere Augustoren memoria politikoak dira haien artean; senatuan egindako lehenengo ekintzak, bere aitaren oroitzapenak, bere tropekin eta zintzotasunaren aurkezpena, kaudillo militar bezala egindako triunfoak, boteraren ezeztapena baina ez erantzukizuna, kargu garrantzitsuen okupazioa, senatuan eta komunitate erromatarrean ordena ezarri, besteak beste.

- *Res publica restituta*, historikikoi ez da egia beraz tresna bat da honen bidez, sistema politikoa aldatu nahi du senatuaren laguntzaz.
- Kanpoko politika printzearen eskuetan geldituko da baina helburu zehatz batekin, ezagutzen den mundu guztia kontrolatzea *terra marique* → inperio unibertsalaren ideia

- Printzeak isladatzen duen inperioaren izaera, inperioa enperadorearena du.
- Inperioaren oinarri soziala → plebea (bere alde dagoela), plebearen laguntza izango du
- Azken paragrafoa: “Augusto” eta “Padre de la Patria” proklamatzeko dute. Esaldi garrantzitsuena: Magistratuak Potestas eta Imperium zeukaten, botere zibila eta botere militarra zeukaten. Esaldi horretan Augustok guztia elkartzen du inperioaren zentzua markatuz. Hemendik...MIREN. baina potestas benetazko botere herriak izango du (hemen definitzen du nolakoa izango da inperioa), ni izango naiz magistratu lehena baina ez naiz izano besteak baino gehiago → autoritas eta potestas

Zein da testamenduaren ideia nagusia?

Zesar Augusturen propaganda politikoa egitea (?)

Nolakoa da Augustok proposatzen duen res publica?

1.-4. ATALAK

Lau atal hauetan Augusto Erromaren salbatzaile gisa aurkezten da. Augustok Erroma salbatu du eta boterea bereganatu du, ez berak nahi zuelako baizik eta eskatu egin zaiolako. Dena den, atal hauetan deigarriena Augustoren gaztetasuna da. Hau da, Augustoren figuran ezohikotasuna da nagusi:

Oso gaztea izanik, 19 urterekin, eta magistraturarik egikaritu gabe, bere erabakiz, armada bat osatu zuen eta res publicari libertas bueltatzea erabaki zuen. Hortaz bere erregimena ezohikotasun batean edo, hobe esanda, legezkotasun ezean oinarritzen da hasieratik. Hori dela eta, egoera horri buelta ematen saiatuko da etengabe. Res publicari libertas bueltatzeagatik senatuak sari moduan bere baitan onartu zuen horrela, senatuan bere posizioa legitimatzen hasi zen; ondoren, magistratua izendatua izan zen, lehengo pretore eta segituan kontsul. Baina kargu guzti horiek onartu zituen senatuak eskainita, hau da,

modu legitimo batean. - Beti: ezohikotasunetik legitimidadera. Hasieratik onartzen du bere boterea eskuratzeko modua ezohikoa edo ezberdina izan zela, baina modu zaharrez ezarri zen gero boterean.

Legitimitatea bilatu eta aldarrikatuko du beti. Bere aita hil zutenak hiltzaile bezala izendatzen ditu. Izendapen honek bi dimentsio ditu: batetik, deklarazio publiko bat da, eta adierazten du senatuaren parte bat errepublikaren traidorea dela; bestetik, bere burua aldarrikatzen ari da, izan ere, bere aita hil zuten pertsonak hiltzaileak izan baziren, berak bidezko arrazoiak izango zituen gero gauzatuko zituen ekintzak (armada bat batu eta borrokatu) aurrera eramateko. Horrez gain, epaiketak aipatzen zituenez, legalitatea aldarrikatzen du bere ekintzetan.

Bere sistema sostengatzen duen jendea bilatuko du Augustok, bai Erroman nahiz Erromatik kanpo. Bere alde lehenengoz, magistratuak jarri zituen, bigarrenak hiritarra eta azkenekoak jainkoak denak daude bere alde eta, gainera, ovationes eta triunfos izan zituen, hain zuzen jainkoen onspen hori jendeari erakusteko. Bestalde, Augusto lehenengoa izango da esango duena mundu guztia (terra et mare) erromatarrena da. Errepublika garaian inperioak ez zeukan lurraldetasun horren markatua, baina printzipatuarekin lurraldetasuna lehenengoz bat bihurtuko da, eta inperioa mugak dituen hedadura zehatza izango da.

5.-8. ATALAK

Bosgarrenean aipatzen du berari karguak ematen dizkiotela, baina berak ukatu egin zituela azkenean, asko insistitu ondoren bakarrik onartu zituen; hau da, berak ez zuen boterea usurpatu. Seigarrenean Augustoren nahia antzinako lege zaharrak mantentzea eta hortaz errepublika zaharra defendatzea da, nahiz eta ezohiko egoera batean egon. Zazpigarrenean berak dituen kargu guztiak azaltzen dira (garrantzitsuenak) eta zortzigarrenean patrizio eta hiritar kopurua handitu zela azaltzen du eta hiritar horiek bere alde zeudela (hau da, hiritar berriak izendatzen ditu bere alde egin dezaten).

Hasierako planteamenduaren jarraitzen du: mundu guztia bere alde dago Senatua eta magistratuak bere alde jartzen ditu libertas eskaintzen; beteranoak bere alde jartzen ditu

lurrak eskainiz; atzerritarrak, erromatarrak obeditu behar dituztelako; jainkoak alde jartzen ditu garaipenak eskaintzen dizkiolako; eta plebsa bere alde jartzea lortzen du janaria ematen. Hortaz, jendearen leialtasuna erosten dago puntu bateraino, behintzat. Plebea printzipioz ez da estatuaren ardura, baina hala ere, berak bere erabakiz eta bere diruz laguntzea erabakitzen du, plebearen mesedea irabazteko. Hau munificentia famatua izango da: *''The Latin term munificentia is derived from munificus („one who carries out the duties of office“, „munificent“), an adjective in turn derived from munia (munus) and facere. The term munificentia, used by Sallustius to characterise Caesar's generosity (Sall. Catil. 54,2)''*.

Mos Maiorum berak aldarrikatzen du berak egiten duena agian ez dela legearen araberakoa, baina bai *mos maiorumenaren* araberakoa, hau da, antzinako tradizioen araberakoa. Hortaz, berak egiten dituen legeak ez dira lege berriak, baizik eta zahar berriak. *Mos Maiorum*ez gain *exempla* ere agertzen da, bi hauek bere sistemaren oinarriak izango direlarik. Lehenengo aldiz, *princepsa* eredu / *exemplum* bezala aldarrikatuko da eta hemendik aurrera, ereduaren eta ohituren oinarria bera, *princeps*-a izango da.

9.-13. ATALAK

Pasarte hauetan Augustok aurrerapauso bat eman du, erlijioaz baliatuz sistema mantentzeko bere pertsona ezinbestekoa dela aldarrikatzen baitu:

- ❖ Erregimena berresten ari da eta bere burua erregimenarekin lotzen ari da berak bakea ekarri zuen eta errepublikaren salbatzailea izan zen, eta horregatik ohore guztiak merezi ditu. *Res publica constituere*.
- ❖ Herriaren kotsentsua bilatzen ari da eta kotsentsu hori gehienbat erlijioan oinarritzen ari da. Herri guztiak nahi du Augusto boterean egotea, maila altuenetatik hasita maila baxuenetaraino.
- ❖ Kulturearen eremua: Augustoren kultura ez da eremu publikora mugatuko soilik, horrez gain pribatua ere emango da.
- ❖ Ohorea eta bertutea: bere sistemarekin lotu nahi dituen baloreak.

- ❖ Sistema barruan Augusto salbatzailea da, eta kanpoan inperioa baketu du. Beraz, alde guztietan ezinbestekoa da. Hori dela eta, Augustorentzat osasun ona eskatuko da, hobereena Augusto ahalik eta denbora gehien bizirik egotea baita.

14.-18. ATALAK

Atal hauetan oso gauza garrantzitsua esaten du, izan ere, hemen jada ez du soilik bere pertsonaren garrantziaz hitz egiten; orain, ondorengotzaz ari da. Hau da, bere ostean bere seme-alabak etorriko direla dio, eta hori egin ahal izateko bere semeak ezohiko magistratu egiten ditu (15 urterekin jada ziren magistratu). Azken finean, bere sistema promozionatzen ari da, bera hiltzen den momentuan, sistemak jarrai dezan.

Augustok, lehen bezala jende txiroari eta armadari janaria eta dirua ematen dizkie. Beraz, lehen ez bezala, sistema ez da aristokrazian sostengatuko soilik, horrez gain, bi talde hauen leialtasuna izango du. Hortaz, hurrengo hiru taldeak izango ditu bere sistemaren oinarri gisa, itun baten bidez egongo direnak bere alde: 1) Aristokrazia: bere semeak (aristokraziaren kideak direnak) hurrengo *princeps* izendatzen dituelako eta hortaz, sistemaren jarraipena bermatzen duelako; 2) Plebea; 3) Armada.

19.-24. ATALAK

Augustok tenpluak errestauratu zituen, bere izena jainkoekin lotuz. Horrez gain, Erromako tenplu garrantzitsuenak berarekin, princepsarekin lotuko ditu.

Ikuskizunak eskaintzen direla dio, enperadorearen irudia goraiatzeko (*ludis saeculares* berreskuratuko dira). Jokoak jainkoekin lotuta daudenez, horrela Augustoren irudia jainkoekin lotzen da. Eta hemen jada ez da bakarrik agertzen semeak eta ilobak aipatzen ditu; hau da, familia inperial osoa sisteman sartuta dago.

26. ATALA

Augustok inperioa handitu zuen baina gainera konkistatutako lurraldeetan bakea ekarri egin zuen Augusto bakearen eragilea izan zen (Pax Augusta).

Errepublikaren garaiko ideologiarekin jarraitzen du, *bellum iustum* erromatarrek gauzatzen dituzten gerra guztiak justuak edo bidezkoak dira. Horrez gain, aurreko ideologiarekin edo *modus operandi*arekin jarraituz, lehenik eta behin *amicita* eskaintzen zuten, baiian ez bazuten onartzen aurkariak sunsitzeko eskubidea zuten.

Lurraldetasunaren ideiarekin jarraitzen du Inperioa jada ez da gauza etereoa baizik eta lurretan oinarritzen den gauza. Horrekin batera, *terra marique* ideiarekin jarraitzen du Erromak ezaguna den mundu guztia (edo behintzat pena merezi duena) menperatzen du (edo gutxienez lurraldeek obeditzen diote).

Lurraldetasunarekin batera, mugak mugak, *limes*, agertuko dira, inperioaren lurraldearen nondik norakoak zehazteko eta inperioa hobeto definituta egoteko eta, horrela, hobeto defendatu ahal izateko. Horrez gain, mugen barruko lurralde guzti hori antolatu beharra dago. Hori dela eta, garai honi inperioaren kudeaketa deitzen dio.

34.-35. ATALAK

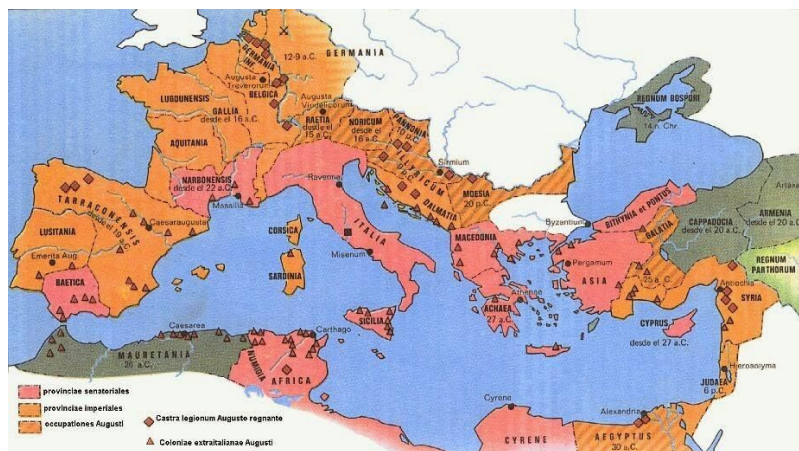
Bi atal hauek garrantzitsuenak dira, bere eredu osoa definitzen dutelako.

(35) Gogoratu behar den esaldi nagusia da: besteek baino auctoritas gehiago izango dut baina ez *potestas* gehiago. Horrekin *consensus* edo adostasun berri bat sortzen da, errepublika garaikoaren desberdina dena eta inperioaren *consensusa* izango dena *princepsa* ez da besteak baino gehiago izango baina besteei baino gehiago entzun behar zaio. *Consensus* hori aurrera eramateko bi gauzetan adostasuna lortu behar dute: 1) boterea banatzeko modua edo partekatzea (berez, boterea partekatu behar dutelako); 2) ondorengotza.

(36) Nahiko zaharra zen gari horretan. Honek esaten dizu zelan izango zen boterearen partekatzea hortik aurrera. Enperadoreen leloa beti izango da boterea partekatu behar dela eta *consensus* berri bat lortu behar dela. Kontrakoa discordia izango da, gerra zibilera eramango duena.

Anbiguitatearen elementuak

1. Greziar pentsaera (erromatar izaeran eragin handia izan zuen)
 - Printzea erakunde errepublikanoetan enkuadratuta
 - Berritasuna isildu
 - Azpimarratu jarrairikortasunaren elementuak
 - *Res gestae Divi Augusti* (K.o.a14)
 - Ohoreak eta ardurak (1-14)
 - Gastuak (15-24)
 - Baketzaile eta konkistatzaile

Ezagutzen dutena: Afrikako iparralde (Libia, Egipto, Nilo ez oso argi non jaiotzen dena, Zirene, Numidia eta Mauritania eta Kanariar irlak) Populazio beltza Etiopiatik dator erromatarrentzat. Europan: Hispania, Galia eta Britania (Irlanda gabe), Italia, Milizia, Trazia (Rumania), Sarmatria (Volga, Ukraina eta Errusia) eta Grezia. Irla mitikoa; Tule izenekoa. Asian, mesopotamian (muga eufratesen) Parkia (antzinateko pertsia), Indiaraino. Seres herria, Zetaren herriak ez du kokapen zehatzik. Escipia (Volga inguruan).Gutxi gorabehera guztia guztia konkistatu dute. Horregatik Augustoren agoraren erdian, jende konbenzitzeko gaitasun propagandistikoa, inperioaren itxura “gezurrezkoa” erakusteko. Urte batzuk geroago, galtzaden mapa egin zen, IX. mendekoa kontserbatzen dugu ez jatorrizkoa. Hispaniako zonaldea ez da kontserbatzen

Erromako hiria, Errepublika garaian estatuaren berdina zen baina orain hiria senatuaren menpe egongo denez honek kontrolatuko du, klase berri bat sortuko da *ordu senatorius* (senatarien maila). Honen funtzioa, Erroma kudeatzea, tradizioa mantenduz izango da.

Inperioa, lurraldekotasuna, Germaniara, Eufrates, Mauritania eta Britaniara irtsiko dena izango da eta hau ere beste klase baten menpe egongo da, *ordo equester*. Printzearen menpea, inperioaren kudeaketa bultzatzen duelako, probintzia inperialen bidez. Probintzietako mugak finkatzen dira, batzuk inperialak (Zaldunen eskuetan) eta beste batzuk lehen probintziak (Senatarien esku). Hau kudeatzeko zaldunen artean karrera profesional bat sortuko da; funtzionario baten antzekoa .

Ardurak printzeak sortuko ditu, *procurator*-a funtzionarioa, ardura *procuratela* deitzen da eta gaur egun funtzionarioak betetzen dituen funtzioak betetzen ditu.

Sentariak betiko karrera eta karguekin jarraitzen dute; *cursus honoris*

- Consul
- Edil
- Pretorea
- Cuestorea
- 4 urtetan behin zentsoreak

Magistratura hauek senatarien eskuetan geratzen da, Consul, Praetor, Aedil eta Cuestoreak. “Fosilizatzen dute karrera, baina Erroman bakarrik erabiltzen dira). Erromatik kanpo procuradoreak egiten dute karguaren antolamendua, milaka daude: portuak, ekonomia, administrazioa...

Ondorioa, ordo equesterren garapen handia emango da, I.-II.-III.mendeetan zehar. Senatariak aldiz, dignitas eta ospe handiko familia berdinek erabiltzen dituzten karguak dira eta zaldunak ordea, hiru mendeetan eremu dinamikoa izan zen.

Probintzia guztiak bi taldetan banatu:

- **Senatuaren probintziak** / probintzia *senatorial*: hasieran egindako probintziak gordetzen ditu batez ere zergak eskuratzeko. Hauek ez dute armadarik izango beraz zaharrenak eta baketsuenak izango dira. Senatuak gobernadorea aukeratzen du, baina hori bai beti printzearen onarpenarekin.

Gobernadoreak *proconsules* izango dira (oso gutxitan *pretore*)

- **Inperioaren probintziak** / probintzia inperialak: Hauek enperadorearen esku egongo dira, berak konkistatutakoak direlako eta, mugetan egonik, arriskutsuagoak direlako. Ondorioz, armada egotea ezinbestekoa da (printzeak hau kontrolatuko duelarik). Kasu hauetan, enperadoreak zuzenean aukeratzten zituen gobernadoreak.

Gobernadoreei, *legatus augusti propretore*.

- **Probintzia bereziak**: Mauritania (Erromatarren babespean dago, baina ez dira probintziak oraindik) eta Egipto (Egipto berezia da, konkista gauzatu zenmodua dela eta, *princeps*aren botin pertsonala konkistatzen zen).

Egipto salbuespena izango da, perfektua izango baita, kargu militarra dena.

K.a 23 urtean

- Kontsulatua utzi. Senatuaren laguntzarekin lotu. Errepublikaren beste magistratura bat hartzen ditu, 4 urte pasa dira eta hiritarren tribunadoa komeni zaio gehiago. Augustuk behar ditu kontsul izaten lortzen ez dituenak.
- Tribunadoraren potentek bereganatu
 - *Sacrosantitas*: Erahiliak ez izateko aukera, bere buruaren kontra atentatuak egoteko aukera ikusten du. Horiek delitu erlijiosak izango dira. Bere burua babesteko hartzen du.
 - Hiritarrak babesteko gaitasuna
 - *Intercessio*: Latinez, beto eskubidea. Senatuak hartutako erabakiak betoak hartu, herriarentzako kaltetzen zituzten neurriak hartzean. Beraz, orain senatua betatzeko eskuratu nahi du kargua. Ezin zuen senatuaren kontra joan, bere posizioaren deslegitimazioa egingo duelako eta horregatik kargu batetik bestera joaten da, botere ezberdinak bereganatzeko eta tiranoaren irudia ez bereganatzeko.

- Senatuari galderak inposatu

Azken erreformak

- K.a.19: *imperium consulare*, plebearen tribunatoa uzten du eta senatuaren boterea bereganatzen du. Horrela, karguz kargu joaten da errepublikako botere tradizionalak erabiliz, Errepublikan oinarritutako *princeps*-a delako.
- K.a.12: *Pontifex maximus*
- K.a.12: *Pater patriae/ Concordia*

Domus inperiala/ Gens

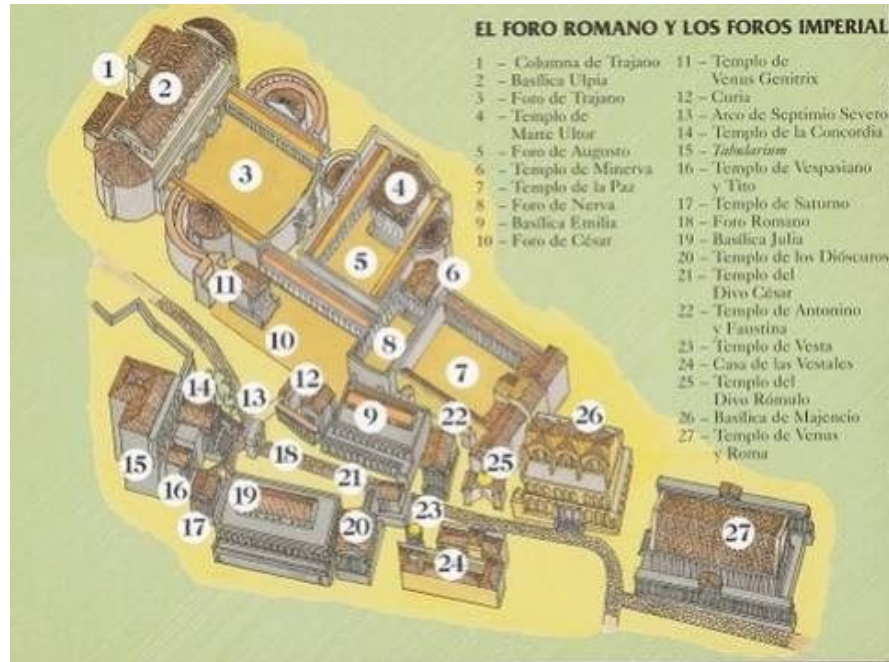
Augustoren proposamenak

Oinarri soziala

- armada
- *equites* → administrazioan oinarrituta

Oinarri publizitatea/propaganda

- Lehenengoa, informazioa zabaltzea du helburu
 - Augustoren helburua ez da propagandistikoa ez duelako behar bakarrik publizitatu behar du sistema.
 - Erabili zituen tresnak anitzak izan ziren
 - Estatuak/ txanponak → irudi publikoa
 - Aldarea → *Ara Pacis*
 - Horologium
 - mapa

- Foru berri bat eraikitzen du, programa ideologikoarekin bat egiten duena
- Bere hilobia programatu, monumentalak izango zena eta hiri barruan kokatuko zena (berritasun bat izan zena) + *res gestae*
- Gurtza inperialaren bidez, bertute inperial guztiak inperialok leku guztietan aitortu behar dira → identitate inperiala
- Hau dena publizitzeko egin zuen eta erromatarrak haren sistemaz konbentzitzeko modu batez.
- Aipatutako guztia eraikitzeko marmola erabili zuen
 - Bigarrena, informazio subjektiboa zabaltzea du helburu eta zabaltzen diren ideiak haien artean kontrajarriak direnean. Hauek beti edo gehienetan helburu politikoak izaten dituzte.

Oinarri ideologikoa

Res Gestae ikusten da alde batetik, bera bere sistemaren leloa azalduz → konkordiaz oinarria. Bukieran aipatzen dituzten berriak, senatuak berari eskeini ziola ezkutu bat.

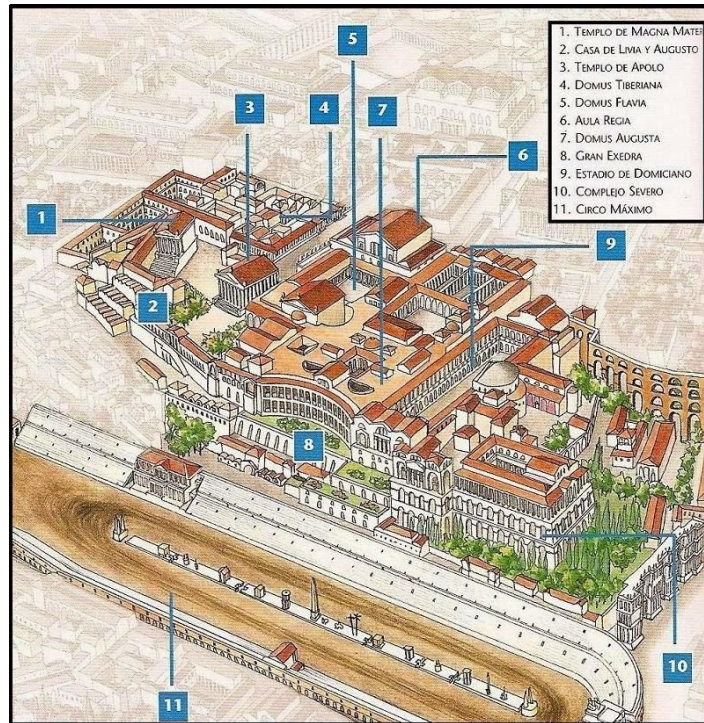
➤ *Virtus*

- *Clementa*; garaituak ondo tratatzea, horrek tirania aldentzen baitu; virtus-a bezala inperiumarekin lotuta dago.
- *Iustitia* , hartzen diren erabakiak justoak izatea
- *Pietas* , erakutsi behar zaien errespetua jainkoei

Beste oinarri ideologiko bat, KASIO DION Erromako historia horretan testu bat sartzen du Augustoren boterea nolakoa izan zen azaltzeko (zeintzuk izan ziren boterearen oinarriak). Kasio dionek kontatzen du eztabaida moduan, eta hitz egiten duten pertsonak Augustoren inguruan zeuden bi pertsona ziren; Mezenas (intelektuala) eta Agripa (militarra). Hauek eztabaidatzen dute inperioak ze aldeetara jo behar du, Mezenas esaten du, inperioa konstrukzio inperiala bat da (existitzen ez den gauza bat administrazioaren puntutik sortzen ez bada) eta Agripak esaten du inperioa bakarrik existentzia izango duela armada boteretsu bat duenean.

Erantzun finala, biak behar direla eta Agustok biak lotu zituela izan zen, Kasio Dionek III.mendean idatzi zuen, beraz jo ta ke egon diren iturrietan biak behar direla inperioa aurrera eramateko konklusiora ailegatu zen. Eztabaida hau asko erabili da inperioaren grina mantentzeko eta esanez modu egokiena dela, bata edo bestea fallatzen duenean inperioak bukatzen dira.

Programa ideologiko horretan, bere etxea palatinoan kokatu zuen eta gero palazio inperiala izango zena sortzen joan zen, inguruan aurkitzen ziren etxeak erosiz. Palazio inperial hori izango da bere etxea baina aldi berean inperioko administrazioaren sedea izango da. Gainera, leku estrategiko batean kokatuta zegoela esan daiteke; aurrean, forua (botere politikoa), ezkerrean (botere erlijioso) eta atzean (plebea elkartzen den tokia). Kapitolioko muinoan, Jupiter bere altuera berdinean egongo da. Eszenografia berri bat daukate Erroman eta horrela jendeak inperioaren esanahia zein den ikusiko da.

Inperioa zentzu patrimonialean bezala hartuko du, egoitza administrazioarena bere etxean dagoelako. Beraz, ez dute desberdintzen enperadorea eta inperioaren administrazioa. Garai berantiarretan, bobeda izugarrikoak zeukatenak, bobeda handiko geletan behean jende asko dagoenean, eko eta zurrumiloa zegoelako. Bobedaren goiko partean zetazko hariak jartzen zituzten eta horrela zurrunbiloak ez zirela entzuten esaten da.

Printzipatua...

(Miren)

Zaldunen artean karrera profesional moduko bat sortuko da, funtzionario izateko antzekoa. Printzeak inperioa kudeatzeko zaldunen bidez ardurak sortuko ditu eta hoiek izango dira, procuratelak, hau da, procuratorrak dituen funtzioak, inperioaren administrazioa antolatzeko.

Senatariak berriz, betiko karrera eta postuarekin jarraituko dute, betiko karrera eginez, magistratura tradizionala, senatarien eskuetan geratuko dira (consul, praetor, aedila, quaestor). Beraz bananduta geratu ziren eta honen ondorioz, ordo quaestorren garapen handia eragingo du.

Inperioa kontrolatzeko tresnak

Inperium romanum-a martxan jartzeko eta printzearen legitimazioa indartze, enperadore guztiek behin eta berriro erreformak gauzatzeko dituzte, Augustok behar izango dituen tresna nagusiak hauek izango dira:

Armada

Inperioa kontrolatzeko armada bat beharko du, baina ez edozein armada, baizik eta leihala den armada bat. Eta nola lortuko du hori? batetik, Gerra Zibiletan inplikaturik egon ziren soldaduak lizentziatu egingo ditu. Beterano berri hauekin arazorik ez edukitzeko, lurak eta dirua emango dizkie emandako lurak ez dira Erroma ingurukoak izango baizik eta inperioaren azken mugetakoak (nagusiki Afrikan kokatuko ditu veteranoak). Bestetik, armada berri bat osatzeko du leialtasun berririk bilatzeko asmoarekin; horrela, erreklutamenduak konkistatu berriak diren lurraldeetan (Egipto, Hispania, Galia eta Germania) egingo ditu, batez ere mendebaldeko probintzietan. Soldaduak erreklutatzen direnean, *Res Gestae*n adierazten duen moduan, hauek zin egin behar dute, baina ez senatuari edo Erromari baizik eta *princepsari*; beraz, leialtasunak eta *charisma* orain *princepsarekin* daude. Laburbilduz, armada handitu eta berritu egiten da.

Administrazioa

Administrazio berri bat ezinbestekoa izango da leialtasuna bermatzeko. Erroma hiria Palatinotik kontrolatzen du, baina Erroma jada hiri bat baino ez da; gehien interesatzen zaiona inperioa kontrolatzea da eta horretarako administrazio erreforma bat martxan jarriko du. Lehenengoz, erromatar probintziak ezarri eta banatzeko ditu (Probintziak Errepublika garaitik existitzen ziren: erromatarrek lurralde bat konkistatzen zutenean probintzia bat ezartzen zuten arren, lurraldetasuna ez zegoen ondo definituta; garai honetan, ordea, *limesak* ezarriko dira eta probintzien lurraldetasuna ondo definituko da).

Printzipioz, senatuarekin boterea partekatzen duenez, antzinako probintziak senatuaren esku utziko ditu. Probintzia horiek *probintzia senatorial* izena hartzen dute eta teoriarik senatuak gobernatzen ditu: senatuak aukeratzen du gobernadorea, baina hori bai, printzearen onespenez. Argi dagoenez, normalean gobernadore gisa aukeratzen diren

subjektuak Senatuaren kideak dira. Gainerako probintziak *probintzia inperialak* dira. Hauek enperadorearen esku egongo dira, berak konkistatutakoak direlako eta, mugetan egonik, arriskutsuagoak direlako eta ondorioz armada egotea ezinbestekoa delako (printzeak armada kontrolatu nahiko du beti). Kasu hauetan enperadoreak zuzenean aukeratzen zituen gobernadoreak. Amaitzeko, estatus berezia duten zenbait lurralde geratuko dira: Mauritania (Erromatarren babespean dago, baina ez dira probintziak oraindik) eta Egipto (Egipto berezia da, konkista gauzatu zen modua dela eta, princepsaren botin pertsonala konkistatzen zen). Augustoren ostean konkistatuko diren lurralde berriak printzearen esku geratuko dira.

Probintzia inperialak eta senatorialak desberdintzeko ez da soilik lurraldetasuaren irizpidea kontuan hartu behar; horrez gain, probintzietako gobernadoreen izaera kontuan hartu behar dugu. Probintzia senatorialen gobernadoreak *proconsules* izango dira (oso gutxitan *propretore*) eta probintzia inperialetakoko gobernadoreak *legatus augusti propretore* izango dira. Egipto salbuespena izango da, prefektua izango baita, kargu militarra dena. Probintzia senatorialetan senatariek lehentasuna izango dute, baina probintzia inperialetakoko printzeak funtzionario berriak behar ditu, berarekiko leialak eta eginkizun hori egikaritzeko gai izango direnak, eta hortaz, ezin dituenak klase senatorialetik atera. Hori lortzeko, administrazio erreforma bat aurrera eramango du eta bi ordena bereiziko zituen:

- ❖ *Ordo equester*: ordena honetatik aterako ditu printzeak bere probintziak gobernatzeko funtzionarioak. Hiritar dirudunak (4000 sestertzio izan behar zuten) eta zintzoenak dira, baina ez dutenak izan senatuan ezta magistraturetan sartzeko aukerarik (triangelu famatuari dagokionez, asanblada popularren kideak izango lirake). Aristokrazia osatuko dute haien dirua ta jaiotzarengatik eta armadako buruzagiak izango dira askotan. Hauek egiten duten *cursus honorum* probintziekin lotuta egongo da; lehenik eta behin, armadan parte hartu behar zuten, ondoren *procuratores* (arduradunak) izango ziren probintzietan, era askotakoak zirenak (*procuratores sexagenarii, p.centenarii...*) eta probintzietako alor guztiez arduratzen zirenak; administrazio orokorra, itsas armadaren buruzagitza, ogasuna, burokrazia inperiala... Azkenik gobernadore bihurtu zitezkeen.

Ordo senatorioekin alderatuz, abantail bat zuten, ezin ziren ekonomian aritu baina probintzien zergak jasotzekoa ardura zuten eta horretaz aparte, merkataritzat ere aritzen ziren.

Zaldi publikoa; *recognitio equitum*-aren ospakizuna

Betebehar militarrek; 10 kanpaina egin behar zituzten karrera militarra aukeratzekotan

- ❖ *Ordo senatorio*: hauek senatuko kideek osatuko zuten, hots, Erromako 400 familia inguru izango ziren eta bertatik probintzia senatorialetako gobernadoreak eta funtzionarioak aterako dira.

Hasieran 300 ziren, Zesarrekin 900 izatera iritsi ziren eta Printzipatuan 600 geratu ziren. *Album* (zerrenda modukoa) eratzen zen bost urtean behin

Hasieran 300 ziren eta Zesarrekin 900 izatear iritsi ziren eta printzipatuan 600 geratu ziren

Album (zerrenda) bost urtean behin

Atera; aktoreak, gladiadoreak, esklabu saltzaileak eta hildakoen artean lan egitea

Sartu: magistradu ohiak, demografiaren beharrak, ordo equesterretik onartuak dira

Janzkerari dagokionez garrantzia handia zuen Erromako inperioan eta gizartea ondo ulertu zitekeen janzkeraren bidez.

Angusti-ae: estatutasuna. Kalean ere, ezberdintzen ziren, zaldunak eta senatariak (marra ezberdina ematen direlako). Angusti clabius eta Latin clabius.

Emakumeen janzkera: Tunika motza eta togarik ez. Tunikaren gainean jantziko dute kapa moduko bat, Estola izenekoa. Baina bi kasuetan, ordo *senatorius* edo ordo *equesterren* emakumeak izango dira *matronae* izango dira; edo *matronae senatorius*

edo matronae equesterren. Estola hori emakume ezkonduak eramaten dituzte, 16 urterekin ia guztiak ezkonduak zeudenez, ia guztiek eramaten dituzte.

Cómo se vestían los romanos How Romans Dressed

Zaldunak, gainontzekoengatik desberdinduak itxuraz ere bereizi ziren, *augusticlavius* (estuagoa) izeneko banda bat jartzen zuten eta senatariek berriz, *laticlavius* izeneko banda (zabalagoa). Senatariei eta familiari deritzo *classimus* izena erabiliko da (emakumeei *classima*).
Hauteskundeetan toga bereziak ematen dituzte, hautagai direla ikusi ahal izateko. Emakumezkoen estola kolore nagusiak; gorria eta urdina (hori prostituten koloreak dira).

Normalean, saldaliak. Germania eta Galiarrak ordea, botak erabiltzen hasi ziren eta toga ordezkarak ere. Ilea, Printzipadoaren lehen urtetan motza eta barbarik gabekoa. II. mendetik aurrera, barba jartzen dute. Bizardun enperadoreak berantiarak dira, lehenen mendekoak bizar gabea. Emakumeekin, denborarekin ilea eramateko era konplexu zen. Ilea normala, lehen mendean, mototxak, kizkurrak etab. II. mendetik aurrekoak dira. Hemendik aurrera enperadoreek markatuko dute moda, printzipatuaren lehenengo urtetan ile motza eramango dute baina ez gehiegi eta geroago bizarra.

Normalean, probintzia inperialetan bi motatako arrisku edo beldur existitzen ziren, printzearen eta armadaren etengabeko presentzia justifikatzen zutenak: 1) matxinadak, *seditiones et tumultus* (Germaniako, Britainiako, Judeako, Alexandriako eta Cyreneko matxinadak izango dira garrantzitsuenak); 2) Inbasioak: dena den, inbasioak ez dira larriak izango III. mendera arte. Horiek dira printzeak, bake eragile bezala, kudeatu behar zituen kanpo arriskuak.

Barruko arazoak guda zibilak izango dira, ondorengotza kolokan dagoelako beti hau da, ondorengotza zalantzan jartzen denean, *consensusa* apurtu egiten da eta gerra zibila pizten da. Kanpo nahiz barne arazoek printzearen figuraren legitimatzaile gisa funtzionatzen dute. Esan dezakegu, bi arriskuak erlazionatuta daudela edo bata bestearen mesedetan daudela, izan ere, gerra zibila saihesteko, printzeak bake eragile lan hori egin behar du kanpoan, bere figuraren beharra aldarrikatzeko eta ondorengotza zalantzan ez jartzeko.

Beste modu batean azalduta: ondorengotza hori bermatzea lortzen ez zenean, *consensusa* apurtzen zen eta gerra zibila pizten zen. Bere boterea finkatzea lortzen zuen printze berriak, Augustok bezala, salbatzailearen lana egin behar zuen (salbatzailea zen barne arazoetan). Baina gerra zibilak etengabe egotea ez zen ona inperioarentzat, ezegonkortasuna ekartzen baitzuen, eta horregatik printze berriak egin behar zuena zen bere figura behin eta berriro indartzen saiatu, baina ez barneko salbatzaile gisa baizik eta kanpoko bake eragile gisa (matxinadak eta inbasioak zapaltzen). Horrela, printzea gerra zibilak saihesten eta ondorengotza bermatzen saiatuko da etengabe.

Monarkia izan arren behin eta berriro kuestionatuko dute bere figura. Usurpazioaren arazoa ere agertuko da, baina batez ere, Antzinate Berantiarrean, printzeari ez zaiolako legitimidadea aitortzen. Legitimidadearen kontrako erasoak bortitzak izan daitezke, hau da, armadaren bidez gauzatutakoak, edo eraso moralak izan daitezke.

Augusto hiltzean arazo bat panteatu zen, nola aukeratu printze berria? Ondorengotza bi aukera zeuden:

- 1) Printzipatu dinastikoa; printza bere familia barruan kokatzen zen. Augustok Tiberio adoptatu zuen bide aukeratu ahal izateko.
- 2) Printzipatu zibila; dinastikoa izan beharrean printzea gizon hoberen artean aukeratzea

Aukera bikoitz honek eztabaida intelektual bat ekarri zuen, baina lehenengo momentuetan ez zena egongo printzipatu dinastikoa aukera baitzen. Augusto eta bere dinastiarekin, Julio-Claudiar dinastearekin, kontrako taldeak daude baina ez dira indartsuak ez baitute partaide askorik ezta sostengu militarrik; horrez gain eztabaida

intelektualik egiteko gai ere ez dira. Beraz beste modu batean egingo dute oposizioa, hain zuzen ondorengotza kritikatu. Kontuan izanik printzea izateko borroka armatua eta eztabaida intelektuala ezinezkoa zirela egingo dutena izango da ondorengotzaren egiazkotasuna zalantzan jarri eta hori egiteko etxe inperialeko emakumeen aurka egingo dute, hauek baitziren ahulenak: Augustoren alaba ninfomana izango da, Kaligula bere arrebeekin ezkondu zenez bere ondorengoak ez dira egokiak izango, desbideratuak izango baitira, Mesalina *meretrix* bezala izendatuko da, Agripina pozoietan aditua zen.. Horrelako ospea izango dute familia horretako emakumeen ondorengotza kolokan jartzeko modu bakarra da. Horrelakorik beharrezkoa izan ez zenean, orduan etxe inperialeko emakumeak eredugarri bihurtu ziren.

6.INPERIOAREN EZARPENA: JULIO-KLAUDIARRAK ETA FLAVIARRAK

Julio-Klaudiarrak

Hemendik aurrera sistema dinastien artean funtzionatuko du :

- 1.Julio Claudiotarrak
- 2.Flaviotarrak
- 3.Antonioniak
- 4.Severotarrak

I. mendean Julio Klaudiarrak egongo dira lehenengo; hau da, Augusto eta bere ondorengoak, bere familiako -Julio-klaudiar familia- kideak direnak: Augusto, Tiberio, Kaligula, Klaudio eta Neron. Printzipatua, hortaz, printzipio dinastikoan oinarrituko da eta honek arazo ideologikoak sortarazi zituen. Izan ere, Augustok behin eta berriro aldarrikatu zuen Erromak errepublika izaten jarraitzen zuela, eta monarkia eta erregetza bezalako egituren aurka egin behar zela. Beraz, oinarrizko kontraesan bat zegoen. Dinastia modu hori mozorrotzeko, boterean zegoen printzeak bere oinordekoa politikoki adoptatzen zuen, bere seme bihurtuz eta *imperiuma* harekin partekatuz. Horrela printzea hilez gero, adoptatutako seme politikoak jada *imperiuma* egikaritzen zuenez, printzea bihurtzeko legitimatuta zegoen.

Julio Klaudiarrak beraz, familiaren barnean boterea hartuz, dinastia bat sortu zen. Neron enperadorea zela, gerra zibila piztu zen eta dinastia julio-klaudiarra kendu, eta dinastia flaviarra ezarri zen: Vespasiano, Tito eta Domiziano (aita eta bi semeak). Hauek ere printzipio dinastikoa erabiliko dute odolezko familiaren barnean boterea partekatuz. Domizianorekin sistema dinastikoa berriz ere porrot egingo du eta sistema zalantzatan jarriko da. Orduan, *princeps civilis*-aren eredua proposatuko da: aukerak dituzten guztien artean onena dena aukeratu, nahiz eta familia inperialeko kidea ez izan. Hain zuzen, hau da antoninoek jarraituko duten eredua: Trajano, Hadriano, Antonino Pio (garrantzitsuena), Marko Aurelio eta Komodo. Sistema berri hau Komodorekin krisian sartu zen eta sistema dinastikora bueltatu ziren erromatarrak, severotarren dinastia

(Septimio Severo (193–211), Geta (211), Caracalla (211–217), Heliogábalo (218–222) eta Alejandro Severo (222–235)) ezarritz.

Dinastia aldaketa bakoitza erakundearen krisiaren puntuak dira, hau da, printzearen existentzia kolokan jartzen da eta horren eraginez, guda zibilak egongo dira, eta printzea aldatu egingo da pertsonak aldatzen dira ez sistema (printzipatua izaten jarraituko du Erromak, sistema ez baita inoiz kolokan jarriko).

Orduan printze berriak bere posizioa legitimatzeko, inperioan erreforma berriak egingo ditu inperioa bere alde jartzeko eta inperio territorialaren boterea indartuko du. Normalean beren boterea bermatzeko eta legitimatzeko hartzen dituzten neurriak inperioaren batasunarekin zerikusia dute: beraz, batetik, arlo militarrean kanpainak gauzatzen dituzte, inperioaren bakea eta segurtasuna bermatzeko; eta, bestetik, barne erreformak gauzatzen dituzte, integrazioari lotutakoak gehienbat, geroz eta jende gehiago inperioko sisteman barneratzeko (hiritartasuna erraztuko dute, zergak eta armadarako jendea behar izango dutelako). Bozketa sistemak indarrean jarraitzen du, hau da, printzearen erabakiak lehenago senatuak berresten ditu, printzipioz berarekin partekatzen baitu boterea, eta azkenik, asanbladek berresten dute senatuak eta printzeak esandakoa. Baina, sistema hau itxurazkoa baino ez da, printzearen erabakiak errealitatean ez duelako berrespenik behar indarrean jartzeko.

Hala ere, honek ez du esan nahi asanbladek garrantzirik ez dutenik; izan ere, asanblada militarrek paper garrantzitsua jokatuko dute printzearen boterea berresteko orduan. Printzeak denborarekin konturatuko dira senatuak eta asanblada militarrek jada ez dutela botererik eta garrantzitsuena asanblada militarren edo asanblada pretorianoen mesedea edukitzea dela.

I., II. eta III. mendeak mende lasai gisara irudikatuak izan dira beti, berez garai oso ezegonkorra izan zen: bakarrik Augusto eta Vespasiano hil ziren ohean, beste guztiak erailak izan ziren. Ezegonkortasun hori dela eta, armadaren presentzia geroz eta garrantzitsuagoa izango da bakea, oreka eta boterea ziurtatzen baititu. Horrela, inperioa gero eta gehiago militarizatuko da

Flaviarrak (Vespasiano-Tito-Domiziano): K.o.68-96

K.o.68: lau enperadoreen urtea Gerra Zibila

Julio Klaudiarren ondoren inperioaren izaera militarra geroz eta gehiago zela islatzen dute Flaviarrak. Neron bere buruaz beste egiten dituen K.O.68.urtean ezegonkortasun politikoa sartuko da eta urte bakar batean 4 enperadore ezberdin egongo dira.

Julio Klaudiarrak bukatu eta gero beste gerra zibila bat egon zen askotan erromatarrek uste zuten haien historia gerra zibilen historia zela. 4 enperadore hoiak izan ziren, Galba, Oton, Vitelio eta Vespasiano izan ziren. Vindex Galian matxinada bat bulzatu zuten baina hil zuten, enperadore bakoitza probintzia bakoitzaren armadaren kontrola zuten haiek matxinatzerakoan horren atzean lurraldeko armada zegoen:

- Galba: Hispaniako armadarekin
- Oton: Italiako armadarekin
- Vitelio: Germaniako legioekin saiatu zen
- Vespasiano: Egiptoko legioekin

Probintziak boterearen banaketan sartuko dira armadaren bidez enperadore guztiak berez erromatarrak ziren botere politikoa Erroman jaioz eta hilez. Enperadore berriak jartzen zituztenak guardia pretorianoa zen, baina Neron hiltzean aldatzen da eta hoi ordez legio ezberdinak probintziakoak enperadore berriak ezartzeko eskubidea izango dute.

Vespasianoren kasua bitxia da, Egiptoko legioa hartu zuelako eta hau izango da irabaziko duena justu Augustoren kontrakoa, honek printzipatua mendebaldekoen

laguntzaz eta hau berriz, Ekialdekoen laguntzaz. Horregatik Vespasiano mexpretsatu zuten Marko Antonio berria zela esanez.

Ondorioak

- Erroma, inperioko zentroa
- Armada probintzialetako pisua handituko da Erroma berak armadaren boterea galduko duelako eta administrazioarekin soilik geratuko da.
- Errestaurazio politikoa behar zen eta beraz bere burua Augusto berritua bezala aurkeztu zuen, Kaligula, Neron eta Augustorekin gertatuko zenbait gauza baztertuko zituela.
- Botere inperiala indartzen da
- Palatinoan domus flavia eraikitzen du iadanik zegoen domus augustarekin ondoren
- Gurtza inperiala ia ez da izango bakarrik divus-arena hau da, enperadorea hiltzen denean baizik eta bizirik daudenean eta bizirik daudenean ez da divis baizik eta devus. Horrela legitimazioaz indartzen da eta enperadorea saralizatzen da
- Ondorengotza bat sortuko da dinastia berriz sortuz, flaviarra hain zuen ere. Printzipatu sistema politikoaren indartzea izango dena.

Dinastiaren aldaketa

Neronekin ikusi zen non zegoen ahulezi nagusia, berez erromatar inperioaren ahulezia zena; ondorengotzaren arazoa. Ondorengotza ez zegoela egongo ikusi zenez bere inguruan biltzen hasi ziren ondorengoak nor izango zen ikustearren (askok Errepublikara itzuli nahi zutelako). Lehenengoak, senatariak izan ziren, hauek printze berri bat nahi zuten sistema haiei komeni zitzaielako, aurretik aipatutako lauak Neroren senatariak ziren. MIREN.

Probintzietako eliteak eta armada beti doaz bere hautagaiarekin. Beste berrikuntza bat ondorioztatu zen enperadore berriak ez zirela erromakoak izango baizik eta probintziako. Lehenak, Vespasiano Italiakoak izango dira, Antonioarrak Hispaniarrak izango dira eta Severotarrak Siriarrak izango dira.

Ideologiaren eraketa

Augustoren moduan inperioa bukatzean saiatuko da, lehen leloa *Pax eta victoria* izango da. Jendeak jakiteko dinastia berria jaio dela eta doazen ideiak txanponen bidez egiten dira, augustoren antzeko leloa izan zen, Res Gestae-n bakea ere aldarrikatzen da. Baketa eta Garaipena (Vespasiano), monumenturik egion ez dirurik ez, Augustok ordea dirua zeukan eta *Ara Pacis* egin zuen. Vespasiano agortua ekonomikoki gerra zibilarengatik eta txanponetan batez ere bere ideiak edo lelo ideologikoak luzatu zituen inperio osotik. Txanpon askotan agertzen da legenda hau..MIREN

Hala eta guztiz ere arazoak egon ziren ez bakarrik Viteliorekin baizik eta ere barneko matxinadak konpondu behar izan zituen bakea aldarrikatzeko. Siriako gobernadorearen laguntzarekin Egipto kalmatu zuen, mendebaldean germaniarra (Barbaroen matxinada) bere kontra. MIREN . 66.urtetik juduak matxinatuak zeuden eta lau urteko guda ondoren Tito bere semearekin garaitu zituen.

Errestaurazio augustoarra

- Elementu zaharrak

Neronen *damnatio memoriae* bere memoria borratu behar zuen. Augustok bezala, *libertas publica* hau da, Vespasiano askatu zuela hiritarren tirania eta aldarrikatu zuen ere *concordia* senatuarekin. Azkenik, *aequitas* hau da, zintzotasuna clementia.

- Elementu berriak

Providentia, ikusi aurrerari begira eta egonkortasun faktore bat da, etorkizunari begira plan bat izan Julio Klaudiarrek ez zutena. Horrekin lotuta, ondorengontza oso kezkatuta zegoen honekin gerra zibilak ekiditzeko.

Horregatik txanponetan, Vespasiano zenbait txanponetan semeekin batera agertzen hasiko da honekin inperioaren egonkortasuna ondorengotzaren bidez bermatuta dagoela.

Bi modu zeuden:

1. Biologikoa
2. Aukeran

Vespasiano hau erabaki behar duenean sinatzen da modu biologikoa indartzen hau da, dinastia biologikoak izan behar zirela (Julio Klaudiarrek ez zutelako inoiz argi utzi).

RES PUBLICA			
K.a.264	K.a.27	K.o.69	
INPERIOA (Probintziak)	Magistratuak +ondorengotza	Augusto <i>Res Gestae</i> Julio Klaudiarrak +gurtza <i>divis</i> +ondorengotza <i>dinastia</i>	Vespasiano (Augusto berria) (<i>providentia</i>) <i>Ius Latii</i> Flaviarrak +gurtza, <i>divis deus</i> (zeru flaviarra) +ondorengotza <i>dinastikoa</i>
	Senatua (Proposatuta)	Senatua (Kontrolpean)	Senatua
	Populus (Berrestu <i>comitia</i>)	Populus (<i>comitia</i>) (legitimazioa)	Populus: <i>panem en cirense</i>

Julio Klaudiarren garaian arazoa egon zen emakumeekin familia eta amatasun funtzioa zeukatenez, kritikatzeko modua emakumean iraintzea zen ez zutelako ondorengotza behar bezala ematen kritikatzeko. Flaviarren garaian hori ekiditzeko gurtza inperialean emakumeak sartu zituzten.

Populusaren funtzioa *princeps*-a legitimitzeko ez zen behar itxurareki hutsa ziren formak (asanbladak eta abar) eta beste sistema bat funtzioan jarri zen, hau da, *populusquerekin* adostasuna eta legitimazio lortzea espektakulo eta festen bidez → *panem en cirense*. Herriaren borondatea jokuetan eskatuko da eta jok horietan, enperadorek ikusiko dute populus-aren adostasuna daukaten edo ez.

Vespasiano kontrola leegeen bidez egingo du Augusto, probintziak bereiztu zituelako (senatorial eta probintzialak) baina Vespasianoren botera probintzia guztien gainetik egongo da eta hori *ius latii* legearen bidez.

Legeak

- *Lex de imperio Vespasiani* (70)
- *Ius Latii* (Hispania 75)

Lex de inperio Vespasiano K.o.70

Vespasiano gerra zibila 69.urtean irabazi zuen eta 70.urtean Erromara iristerakoan bere lehenengo erabakia *lex de imperio* ezartzea izan zen. Museo kapitolioan, brontzezko taula bat da eta Erroman tximinia baten gainean dago baina topatu zen San Juan Lateranoko elizan dago beraz seguraski leku publiko batean ezarrita zegoen. Ez dago testu osorik lehenengo esaldia falta zaizu horregatik izugarritzko eztabaida asko eta desadostasun handiak daude.

Pixkabat, hemen ezartzen dena, Augustoren kasuan ez bezala, printzearen botereak zeintzuk izango ziren (Augustoren botereak ez zeuden ongi zerrendatutak →

Res Gestae)¹. Vespasianoren dokumentua bai, juridikoa dela eta konstituziotzat hartu daiteke, konstituzio inperial publikoa da Vespasianok bereganatutako botere guztiak zerrendatutak agertzen direlarik.

Vespasiano behin eta berriro testuan, berak egiten dituela denak baina egiten du bere aurretik egin zutelako Augusto, Tiberio eta Klaudio enperadoreak. Testutik kanpo berriz, Nerone eta Kaligula utzi ditu.

Testuan zehar esandako aldaketa guztiak:

1. Kanpo politika guztia bere eskuetan egongo da eta bera izango da Erromaren ordezkaria, ez senatua esandakoa indartzeko, esan bezala, aurreko enperadoreekin irudikatzen da. “Que Vespasiano sea autorizado a hacer tratados con quien quiera, como el divino Augusto, Tiberio Julio César Augusto y Tiberio Claudio César Augusto Germánico”.
2. Senatua bere menpe utziko du eta berak esaten duen guztia legean bihurtuko da. Bera, inperioko kargu guztiak aukeratuko ditu eta erabakiko du soldaduak noraino sartuko dira, botere militarra hartuz (pretorianoak kontrolatzeko). Senatua presiditzen duenez, hitz egiten lehenengoa izateko eskubidea dauka eta

¹ Dokumentu autobiografiko bat da eta ez da dokumentu juridiko bat

proposamen guztiak aurkezteko eta baztertzeko eskumena dauka. Hortaz, inizatiba guztiak bere esku egongo dira dena den, botere hau ez da berria, aurretik Augustok, Tiberio eta Klaudiok izan baitzuten.

“Que pueda presidir el Senado, presentar o rechazar propuestas, votar senadoconsultos por relatio o discessio, tal y como había sido establecido para el divino Augusto, Tiberio Julio César Augusto y Tiberio Claudio César Augusto Germánico”.

3. Maiestas, printzearena izango da → *populus*-aren gainetik jarri da.
4. Vespasianoren boterea legegilea da eta beterazlea da hau da, ezarri duen guztia konstituzio errepublikanoaren kontra joaten da. Hau egiteagatik ez dadila inor persegitua izan bere burua babestuz.

!! Begiratu beti kronologia askotan Augusto ateratzen denean askok Augusto mitikoa dela uste dugulako baina ez du zertan horrela izatea !!

Ius Latii: Salpensa, Malaca, Irni

Honen kronologia 71-75 urte bitartean ezartzen da baina bestea bezala desadostasun handiak daude. Juridikoki lau kateogria daude:

1. *Ius Romanus* (Goi mailako zuzenbide erromatarra)
2. *Ius Latii* (oraindik ez erromatarra). *Municipio* bat, da ardura bat; diruarekin Erromatar itxura eta magistratu latindarrak izan daitekeela, horrela hiritar erromatarrak egiteko aukera. Baina pauso au ematea oso zaila zen eta urteak eta urteak behar ziren.

Bere boterea berresteko, lege hau emateaz gain, Vespasianok Hispania guztiari *ius latii* aitortu zion, penintsulako hiri guztiak municipi bihurtuz; beraz, ordutik aurrera penintsulan ez zen hiri peregrinirik egongo (ez federatuak ez estipendiarioak). Hori dela eta, Penintsulako biztanleek hiritar bihurtzeko aukera eskuratu zuten, udal magistratura bat egikaritzuz gero urtebetez, hiritar bihurtzen zirelako. Dударik gabe esan daiteke Hispaniarentzat izugarritzko promozioa izan

zela. Uste da Vespasianok mendebaldeko onespina eskuratzeko eta inperioko oreka berreskuratzeko hartu zuela neurri hau, baina ezin da erabat ziurtzat.

Baina hau opari pozoitsua zen azken finean hiritar komunitatea bihurtzea oso garestia zen

3. *Peregrinus* (atzerritarrak). Zure hiria ez du itxura ez magistraturik, erromtarrei ordaintzen da soilik eta sistematik kanpo dago

4. *Servus* (esklabo eta libertoak)

Batetik bestera pasatzera dirua eta enperadorearen mesedea behar zen

Eraldaketak

Gizarte horien sozializaio erak, aldaketa garai honetan. Garai honetan, Vesubiorena oso eraginkorra izan zen, lehenengo aldiz tsunamiak eta lurrikarak ezagunak ziren iada (batez ere Ekialdean), Erromara etortzen zirelako laguntza bila zergak ez ordaintzeko. Kadizeko golkoan eta Lusitania aldean ere tsunami eta lurrikarak ezagutzen dira baina Vesubikoa ezusteko bat izan zen, laguntza bidali baina ez ziren ailegatu. Urte bat eta gero, beste laguntza espedizio bat bidali zuten baina ia ez zuen ezertarako balio dena instalita zegoelako.

Gutxinaka gutxinaka bizimodu erromatarra atera izan da baina ezin dugu orokortu Inperio osoan horrela zenik Ekialdean desberdintasunak zeudelako.

Sozialak

Plebearen gorakada eman zen eta mugikortasun sozial handiagoa egongo da nahiz eta txiroak eta xumeak egoten jarraituz. Ondasunak hobeto partekatzen zirela argi zegoen, plebearen garrantziaren gorakada, arkitekturaren bidez ikusi daiteke; hiri plangintza, iturrietan, gizarte egituretan.

1.Aristokrazia senatorialaren dekadentzia

Errepublikaren garaiko familien desagerpena emango da, batzuk oinorderik ez daukatelako edo garrantzia politikorik ez dutelako. Honekin batera garrantzia ekonomikoa jeisten delarik.

Senatua existitzen jarraitzen du baina berria izango da, hau probintzietatik etorritako aristokrazia berriarekin osotuko da, probintzietan aristokrazia izango du aukera *ordos senatorios*-en senatari bihurtzeko. Batez ere, bi probintzietakoak izango dira, Hispania eta Galia Narbonense. Senatari hauek, errepublikako familien ordezkokoak zirenak kenduko dira eta probintzietatik ateratako berriak izango dira, modu honetan printzeak senatuaren leialtasuna aldatuz. Aristokrazia eta senatua printzearen eskuetan geldituz pixkanaka pixkanaka.

I.mendean konspirazio asko egon zirela bazekiten falviarrek beraz ordo senatorios ere bereganatu behar zuten baina ezin zuten konbentzitu ordezkatu egiten zieten. Aukera dagoenean familia senatorialak ahultzen dienean, printzeak pixkanaka pixkanaka senatari guztiak ordezkatzeko dituzten berak promozionatutako jendearekin. Senatuaren leialtasuna printzearekiko bideratuz.

2.Zaldunen gorakada: Hispania, Galia Narbonense

Ordo equester ere gora egingo du administrazioa gora egingo duelako, inperioaren antolaketa dela eta, kargu gehiago egonik. *Ius Latii* ematen dute, munizipio eta eta hiri gehiago sortuz eta leialtasun berria sortuz.

3.Libero inperialen ahulezia

Iulio Klaudiarrek libertoak erabiltzen zituzten *domus inperiala* (admin. inperiala) kudeatzeko batez ere ez zirelako fidatzen besteetaz. Baina hauek pretorianoekin elkartzen ziren enperadorea aukeratzeko (konspirazioak) eta hau saiesteko, libertoen botereak mugatu zituzten. Liberto inperialen urrezko garaia ahulduz.

Probintzietako gorakada: Mendebaldea

Zergatik mendebaldea eta ez ekialdea? Marko Antonio Kleopatra eta Augusto garaitu ondoren probintzia leialak bezala izendatu ziren, eta hauetan erromatartze prozesua azkartu egin zen, jarraian akulturazio prozesuak emanez. Galia, Hispanian... gizarteak, komunitateak eta hizkuntza galduz.

1. Bakea eta administrazioaren egonkortasuna

Hau guztia mendebaldean batez ere, hemen uniformizazio administrazio bat emango delako (Ekialdean existitzen ez dena) eta batasun bat eman zioten zonalde guzti honi. K.o.IV.mendean hau Inperioaren banaketaren arrazoi bat izango da, prozesu horren erroa hemen aurkituz.

2. Actium-en ondoren pribilegiatuak: erromatartze azeleratua

Latina inperioaren hizkuntza bezala eta erromatartze tresna bezala zabalduko da eta oro har, mendebaldeari batasun eta desberdintasun bat emango zaio Ekialdearekin alderatuz. Ekialdean, grekera izanik hizkuntza nagusia beraz desberdintasun administratzaile hau handituz joango da

3. Flaviarren udal politika: *Ius Latii* (Hispania, Galia Germania, Afrika)

Municipio eta hiri berri asko sortu ziren, I.mendearen bukaeran inperioko zonalde emankor eta garrantzitsuena bihurtuz. Antoninoren garaian, II.mendean, Hispaniatik printze nagusiak agertzen direnaren zergatia izango da.

Sozializatzeko tokiak

Senatari klase berri bat sortzen joango da, *clarissimus illustres* senatari/ equester eta zaldunei berriz, *egregius*-i (ez ohikoa). Emakumeen kasuan garrantzia handiagoa izango dute, eta matrona equester egongo dira (zaldunekin ezkonduak). Nahasketa soziala promozionatzen da eta hau egiteko (lehen askoz zailagoa zena) espazio desberdinetan emango da order edo klase nahasketa guztia. Mugikortasun sozialaren garaiak dira, sozializatzeko tokiak bai Erroman bai probintzietan hauek izango dira:

❖ Anfiteatro

El Coliseo romano

El Coliseo es el anfiteatro más grande del imperio romano. Se empezó a construir en el año 72 d.C. bajo el mandato del emperador Vespasiano. Casi 30 años después, Tito, el hijo de Vespasiano, lo inauguró con 100 días de celebraciones. Cuarenta y dos emperadores utilizaron la arena para ganar los favores de las masas, hasta que Honorio prohibió las luchas de gladiadores en el año 404. Infografía de Clara Penín y Itzi Camalás

DIMENSIONES
45,5 m
156 m
188 m
El Coliseo podía albergar hasta 70.000 espectadores.
Planta con forma elíptica
El interior de la cuarta planta se divide en dos pisos.

El velarium
Dos años después de la inauguración del anfiteatro, instalaron un gigantesco toldo retráctil para proteger a los espectadores romanos del intenso sol.
Se sostenía con una compleja red de drizas...
... sujetas a 240 maderos, que rodeaban todo el anfiteatro.
Se levantaba con unos cuerdos que bajaban desde los maderos hasta unos cabestreros del suelo.

Estado actual
Los terremotos y los saqueos de piedra y metal a lo largo de los años lo han ido deteriorando.

Los gladiadores
Solían ser esclavos, prisioneros de guerra o criminales que habían sido entrenados en escuelas o ludos para luchar entre ellos hasta la muerte.
Recibieron el nombre de gladiadores por la espada que utilizaban los legionarios romanos, gladius. Cuando algún gladiador era liberado, recibía una de madera llamada rudis.

Reciario
Era el más espectacular e iba armado como un pescador.
Hombrecita metálica
Escudo largo
Espada corta

Secutor
Estaba entrenado para luchar contra los reciarios y era de movimientos rápidos.
Tridente

Red plomada

Trampillas
Había 32 trampillas por toda la arena.
... que al abrirse levantaban una nube de polvo - creando una especie de efectos especiales.

Rampas
Por las que subían los animales hasta la arena.

Montacargas
Se usaban para transportar animales y decorados hasta la arena.
Existían unos diez tipos de gladiadores diferentes.

Bombas
Accionadas los montacargas mediante cuerdas y poleas.
Los tramoyeros trabajaban con un complejo sistema de cuerdas, poleas y bombas. En las eras lamparas de aceite y antorchas.

El hypogeum
Bajo la arena había una red de pasillos y galerías que se dividía en dos plantas, donde trabajaban unos 256 hombres. Este subterráneo fue completado por Domitiano, el hijo menor de Vespasiano. Allí se guardaban animales salvajes, armas, escudos, prisiones, decorados y todo lo que fuera necesario para los espectáculos.

La construcción
La planta baja tenía cuatro entradas para las élites...
... y 76 para ciudadanos romanos, esclavos y mujeres...
... senadores... nobles y oficiales.
Usaron grapas para levantar y colocar las piedras.
Otras innovaciones de la ingeniería romana fueron el hormigón y ladrillos de gran resistencia.
A través de un canal en la unión se vertía plomo para fijar mejor y proteger frente a la corrosión.
Los bloques de travertino... se acababan con abrasivos de metal.
Fina capa de mortero.

Las tres primeras plantas estaban formadas por 80 arcos y cada una presentaba un orden distinto:
4.ª planta Orden compuesto
3.ª planta Orden corintio
2.ª planta Orden jónico
1.ª planta Orden dórico

La fachada es de travertino, una roca sedimentaria de gran resistencia. Se extraía de la cantera de Tivoli, a unos 23 km del centro de Roma. Se emplearon más de 100.000 m³ para su construcción. Si se colocasen en bloques de 30 x 30 cm en línea, equivaldría a 3.000 km.

Las paredes interiores fueron luchas de laberinto.
La salida de gladiadores.
La arena.
Palco del emperador.
Palco del concejal.
Podium.
Setadores.
Ima cavea.
Había y oficiales.
Summa cavea.
Esclavos y pobres.
Summum Maenianum lignis.
Maderos.
La entrada al anfiteatro era gratuita, pero la disposición de la gradería se regía por clases sociales.

Fuentes: El Coliseo Romano, de Ducan Hill; La Roma clásica, de Colson; de España; The Colosseum.net; El Coliseo, de Mondadori Electa y The National Geographic.

10 DE DICIEMBRE DEL 2013 19

- ❖ Zirkua
- ❖ Prozesio eta jai erlijiosoak
- ❖ Termak

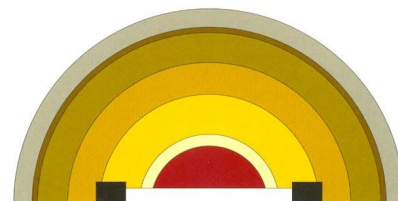
Flaviarren garaitik aurrera garrantzia handia eskuratuko dute baina hauek baino lehen ez zuten terma izena baizik eta balneak.

Erromako bainuak

Balnea zen Flaviar garaia aurretik termek zuten

izena, Neron izan zen egin zuen lehenengoa baina hauek pribatuak eta txikiak ziren.

Neronen termak erduztat hartu, berritu eta zabaldu zituen Tito enperadoreak, hauek, publiko handiak eta eraikin propioak izango dira (Neronen etxeo bainuen gainean egongo dira). Mundu guztiarentzat izango dira baina batez ere plebearentzat. Ondoren, Domizianok berritu egin zituen.

ESCENA

- PÓRTICO: mujeres
- GRADERIO SUPERIOR: SUMMA CAVEA: esclavos (de pie)
- GRADERIO SUPERIOR: SUMMA CAVEA: libertos; transeuntes; ¿no ciudadanos?
- GRADERIO MEDIO: MEDIA CAVEA: colonos ciudadanos; ¿incolae; huéspedes?
- GRADERIO INFERIOR: IMA CAVEA: colonos ciudadanos; ¿funcionarios públicos?; ¿soldados?
- FILAS DE PREFERENCIA EN EL GRADERIO INFERIOR: caballeros
- ORCHESTRA: decuriones; magistrados y sacerdotes locales; gobernador provincial; praefectus fabrum; magistrados y senadores de Roma (con sus hijos)
- TRIBUNAS PRESIDENCIALES: magistrado local organizador del espectáculo (duviri o edil)

Terma hitza grekeraz da eta balnus latina da, balneak pribatuak izango dira eta termak, eraikin apartekoak izango dira.

Normalean enperadoreak eraikitzen zituzten, oso garestiak zirelako eta haien kudeaketa ere asko kostatzen zutelako (egurra egunero erabiltzen zuten adb.). Hauen existentzia, printzearen inplikazioa erakusten du jendearen bizitza, termen hasierako helburua osasun publikoa mantentzea zelako. Bestelako zerbitzuak ere ematen zuten, normalean sarrera ondoan dendak eta tabernak zeuden (jattetxeak), beraz ez zen bakarrik bainatzeko lekua baizik eta harreman sozial desberdinak eratzeko lekuak nahasketa soziala baimenduz.

14.00-19.00 ordu bitartean, egoten ziren hemen, baina lehen esan dugun bezala ez zen bakarrik garbitzeko, jolastu, kirola egin, jan, liburutegian egon eta denborapasa asko egoten ziren. Normalean, sarrera oso merkea edo dohakoa zen terma inperialetan. Hori bai, genero banaketa egongo da eta gela ezberdinak dituzte, baina terma txikiak badira ordutegi desberdinak zituzten (emakumeak goizean eta gizonak arratsaldean). Anfiteatroan bezala, nahasketa sozialerako aukera zen, mendeetan zehar hiriko bizitzaren oinarria izanik.

Lehen esan dugun bezala, kudeatzea oso zaila zen eta ardura hartzen zutenak ez duten diru asko irabazten. Uste zen ere, alde medizinal bat zeukatela, jende asko gaixotasunak sendatzera joaten zelako (tuberkulosia, kakalarria, forunkuloak...) eta epidemiak ere.

Ibilbidea hau zen:

1. *Apodyterium*: aldagela
2. *Tepidarium*: gela epela (uncturarium)
3. *Caldarium*: gela beroa
 - a. *Sudatorium*: sauna hezea
 - b. *Laconicum*: sauna
4. *Frigadirum*: gela hotza
5. *Natatio*: pizsina

❖ Etxeko otorduak

Hauek hiru testuinguruetan ematen ziren, etxeko gela handiengan eta bazeukan 9 pertsona sartzeko kopurua. Hauen artean, 3 etxekoak, 3 gonbidatu formalenak eta azkeneko 3ak gonbidatu xumeenak.

Otorduak normalean termetan antolatzen ziren, egoten ziren ordu guztietan zehar eta 19etarako antolatuta zeukaten nor joango zen etxe bakoitzarako. Lehenengo orduetan jan egiten zen, egunaren erdian ikuskizunak (rezitazioak...) eta bukaeran, bakarrik gazteak gelditzen ziren eta edateko txapelketak egiten zituzten. Hasieran emakumeak zeuden baina amaierarako emakumeak ia ez zeuden.

❖ Otordu erlijiosoak

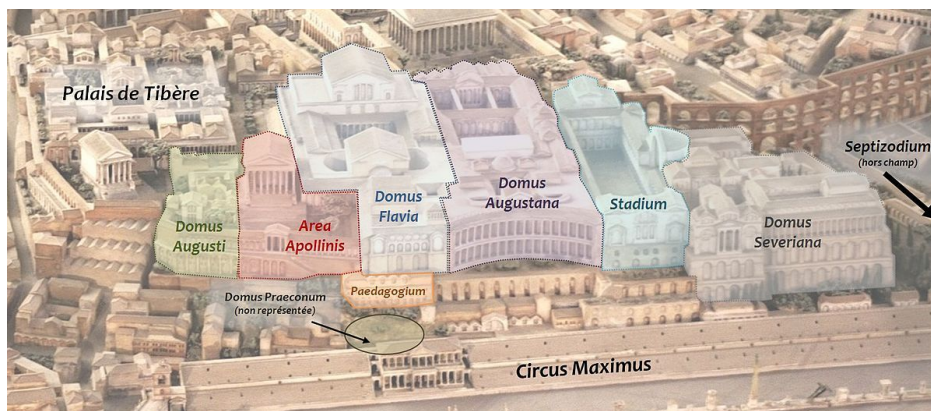
Jai erlijiosoetan egiten ziren eta hauetan ere sozializatzeko aukera zegoen, gonbidatuak zeuden bai jainko-jainkosak alektoak zirenak eta elkarrekin egiten zuten normalean tenpluaren patioan otordu publikoak. Hor, sakrifikatutako animaliak jaten zuten, nola astero zerbait antzekoa zegoen ba hor ere sozializatzeko aukera zegoen eta nahasketa soziala burutzen zen. Xumeenak ere saiatzen ziren zeozer eskeintzen.

7.ENPERADOREA ETA ETXE INPERIALA

Apolo palatinoan kokatzen dute, Jainko greziarra, beste jainko baten muinoaren parean. Altxatzean, Kapitolioa ikusten zuten eta bertan Jupiter zegoen, hau, jainko nazional bezala jarraitzen du eta Apolo bihurtuko da jainko nagusi pertsonala. Apolo aukeratzen du jainko nagusi moduan, etxea eta administrazioa kudeatzeko.

Zergatik Augustok eramaten du senatua Apoloren tenplura?

- 1) Kontrol politikoa (bere etxe ondoan erabakiak hartu)
- 2) Senatuari erakusteko nork agintzen duen Erroman. Hemendik aurrera, senatuak bakarrrik printzeak proposatutako legeak onartuko dituztelako. Orain, boterea ez dago zentruan baizik eta palatinoan.
- 3) Senatuaren babes erlijioso aldatu, orain arte Jupiterren babespean zegoelako. Orain, Apoloren babespean, printzearen aldeko jainkoa dena. Jainkoa printzearen alde dagoenaren ideia zabaltzeko.
- 4) Espazio erlijioso batean kokatzen da. Saiatzen da boterean sartzen ñabardura erlijioso bat, erromatarrek orain arte ezagutzen ez zutena. Boterea legitimatzen zela jainkoen bidez jaso dutela botere hori. Hau berritasuna da, augusturekin sartzen dena.

Circus maximus izango da plebearen tokia orain,

Domus eta cirucs maximus en aldea pasadizo bat zegoen baina hoiek arriskutusak ziren adibidez Caligula bertan erail zutelako.

PALATINO

Según la tradición, Rómulo fundó Roma, en el 754 aC en este lugar. Lo cierto es que es el lugar en el que se ha encontrado el primer asentamiento de la ciudad. Durante la época republicana, la zona se convirtió en el barrio de las clases acomodadas romanas. Augusto decidió establecer allí su residencia y comenzó la etapa de la construcción de los palacios imperiales, que llegaron a abarcar toda la colina. La palabra palacio viene del nombre latino de la colina.

Palacio de Augusto. Tenía dos partes, una privada adjunta al templo de Apolo, y una pública, que se incluyó posteriormente en el palacio de Domiciano, que se llamó Domus Augustaza.

La Domus Tiberiana: entre el templo de la Magna Mater y las laderas que descienden hacia el Foro. En el siglo XVI la zona fue cubierta por los Jardines Farnesianos. Tras la época de Tiberio el edificio se utilizó como residencia del sucesor designado al trono.

La Domus Flavia y la Domus Augustana formaban parte del palacio mandado construir por Domiciano (dinastía Flavia) en 92. La d. Flavia era la zona pública y la d. Augustaza la privada.

D. Flavia: en el patio porticado con la fuente hexagonal se encontraba el Aula Regia o sala del trono, que se ubicaba en un ábside; a un lado había una basílica de tres naves y un edificio donde se guardaban las efigies de los miembros difuntos de la familia real; al otro lado un inmenso salón de banquetes (triclinium) y dos patios ajardinados con fuentes (ninfeos)

D. Augustana: tenía 2 pisos y se asomaba al Circo Máximo. Tenía un patio porticado (con una fuente) central al que daban las salas cubiertas con cúpulas. A un lado había un enorme jardín de 160 m de longitud que tenía la forma de un estadio, enmarcado por un pórtico de dos pisos. En la zona central tenía una “spina”. En el lado que da al Circo se encontraba el palco imperial

Circo Máximo: en el valle que había entre el Palatino y el Aventino. 600 de longitud y 200 de anchura, con una spina” de unos 340 m. Comenzó a construirse en 329 aC. Los 7 huecos de la spina servían para contar las vueltas a la pista. Posteriormente se decoró con los 7 delfines, y los dos obeliscos egipcios (que posteriormente se trasladaron a la Plaza del Pueblo y a la de San Juan de Letrán. La última carrera de caballos se realizó en 549.

Printzeek plebeari lekua emateko, *circus maximus*. Jendearekin ospakizunak ematearekin batera zabalduko da. Printzearen tokia tribuno erraldoia eraiki, bere garrantzia erakusteko plebearen gainean. Zriku maximus eta tribunoaren artean, pasadizo azpikoak, arriskutsuak ziren (Caligula bertan erahil zuten) bere etxetik lekuetara joateko kaletik ez pasatuz. III. mendean zirku maximus-ei estadio bat batuko zaio (urdina) enperadorea kokatzeko. Leku oso famatua izan zen gero Erroman, iturri erraldoiak ziren. Erromako akueduktu nagusiak zazpi-zortzi iturri zeuden monumentu iturri hauek. Gaur egun, ikusten dena Palatinoren argazkian.

Kanpotar guztientzietan audientzia emateko gela bat ere behar zen, kanpo politika ere eramaten dutelako: *AULA CAESARIS*. Bankete bat ospatu behar da, ohorezko lekuetan bakarrik 9 pertsona egoten ziren, gela eta pasilloetan 10-30 pertsona egongo dira. Printzearen banketeetan 600 pertsona minimo izango ditu, harrera egiteko lekua behar da. Prosquinenses; makurtzearen erritua izango da. Printzearen aurrean belaunikatzea, ez dago erroma ez grezian, pertsiarren artean zabaldu zen ohitura zen. Hau Alejandrori armadaren lehialtasuna kostatu zitzaion (Mazedoniarrek matxinatu ziren belaunikatzearen ekintza egin nahi ez zutelako).

Domus imperiala

Erritoak

- *Salutatio*: Printzeari kliente guztiei (bere familia eta partaidei) 9-11 bitartean goizero agertu behar ziren printzeari lehialtasuna erakusteko eta urrezko eraztuna eman zien haiek desberdintzeko. Berez, *salutatio* deitzen zen ekintza hau eta gela handiak behar ziren, gela gehiago irekitzen hasiko dira jendeari harrera egiteko.
- *Aula caesaris*: Kanpotar guztietan audientzia emateko gela bat ere behar zen, kanpo politika ere eramaten dutelako. Bankete bat ospatu behar da, ohorezko lekuetan bakarrik 9 pertsona egoten ziren, gela eta pasilloetan 10-30 pertsona egongo dira. Printzearen banketeetan 600 pertsona minimo izango ditu, harrera egiteko lekua behar da.
- *Comnium Caesaris*
- *Proskynesis*: makurtzearen erritua izango da. Printzearen aurrean belaunikatzea, ez dago Erroma ez Grezian, pertsiarren artean zabaldu zen ohitura zen. Hau

Alejandrori armadaren lehialtasuna kostatu zitzaion (Mazedoniarrek matxinatu ziren belaunikatzearen ekintza egin nahi ez zutelako).

Diru iturriak → Bulego inperialak

- Ab epistalis
- Alibailis eskaerak
- A decla
- ...buscar en internet

- 1) Printzea: herentziak, monopolioa eta Egipto (batez ere gariaren ekoizpena, hasieran Siziliatik etortzen zena baina gero Erroman handitzean ez zen nahikoa)
- 2) Zergak, lurra, aduanak eta Konkistetan lortzeko botina.

Printzeak bigarren ideia bere menpe zegoela uste zuen eta hartzen zituen gauzak ere, juridikoki banatuak zeuden arren. Sistema guztiak kudeatzeko zaldunak zeuden (*procuratela*) bulego berezietan kudeatzen ziren: Bulego inperialak. Bulego nagusiak palatinoan zeuden, korrespondentzia hori *Ab epistulis*

- *Ari Belis*: Jendearen eskaerak dira (kontserbatu asko), orri batean idazten da eskaera eta enperadoreak azpian idazten du, Egipton asko kontserbatzen dira papiroetan.
- *Ac cognotonibus*: Txostenak prestatzen zituztenak arazo hauek konpontzeko.
-

Denborarekin beste gela bat gehitzea beharrezkoa izan zen, liburutegia (literatura juridikoarekin) hain zuzen ere eta aparte, artxibategi bat. Beste aldetik ere, printzearen aberastasuna kudeatzeko gela berezi bat zegoen.

Bulego horien buruan zaldunak ez, Claudio enperadorearekin izan zen. Zergatia hau izan zen, Caligula erahil zutenean, Tiberio ere lehenago, Tiberio baino lehen esaten da

Augustok hil zela adinekoz baina kontatzen da Augustori bere emakumeak pozoitu zuela. Beraz, erahiliak hil zirenez, boterea hartzean bulego inperialaren sistema aldatzen du, zaldunak boteretik atera zituen eta bulegoen kudeatzerako libertoak hartu zituen.

Domus imperialeko emakume guztiekin, iturri guztietan irudikatuta daude ninfoma hutsak bezala, gizon askorekin oheratzen zirela eta ez zirela fidatzekoak. Hori akats generikotzat hartzen da. Honek, heredientzian arazoak egongo dira. Julia, Tesalina, Agripina... irudikatuta daude modu berdinean. Julia (Augustoren alaba) behartu zuten Tiberioarekin ezkontzea, baina ez zitzaion Tiberiori gustatzen. Bere senarra erakartzeko, filtroak hartzen zituen ninfomana bihurtu zela eta umeak ateratzen ziren, leporatzen zitzaion ez zirela Augustoren jatorrizkoak. Agripina adibidez, Germanikorekin beti joaten zen gerrara, kotillioak sahiesteko.

Bi talde zeuden *consilium* barruan, organo konsultibo bat zen

- Juridikoak, talde zibila *consilium*-a. Izena berez esaten duen bezala ardura juridiko eta administratiboak zituen, aholkuak emateko probintzietan nolako kudeaketa egin behar zen.
- Administratiboak. Apoloren laguntza ondo zegoen baina armadaren babesa behar zuen, horretarako pretoria sortu zen, Erroma barruan zegoen tropa zena. Hau bere eskura egoteko, armada pertsonala bezala, corte pretorianoa (9 gorte 500 gizonezko = 4.500 gizonezko).

Bestee bi zerbitzu printzearen eskuetan nzeudenak:

1. Txanponak: lehen senatuaren ardura, orain printzearen esku. Txanpon etxea, lehen Saturnoren etxearen ondoan eta gero Koliseoren ondoan. Senaturako brontzezkoak gelditzen ziren eta gero printzeak zenbait kasutan, ekialdeko zenbait tokietara txanponak sortzeko pribilegioa emango die; armada ordaintzeko (baina gutxitan)
2. *Cursus publicus*: galtzadaren ardura. Galtzadetan zeuden hirien ardurapean zegoen → printzearen ardurapean
 - a. Mansiorum/ Mutatorum

Flaviarrak populagoak ziren eta iturri legitimatzaile bat eraiki zuten plebearein boterea partekatzeko.

8.ERROMAKO BALIABIDE EKONOMIKOAK

Ekonomiaren historiografia

Erromako historiaren ikerketak egiterakoan, arazo metodologikoak aurkitzen ditugu: ekonomia zientzia ala diziplina da? Antzinaroan ekonomiaz ari garenean zaila da zientziaz hitz egitea, Antzinaroan ez zutelako pentsamendu ekonomikorik sortu, eta ez baitaude oposatzen diren eredu ekonomikoak. Beraz, gehiago hitz egiten da praktikari buruz: “Nola praktikatzen zuten ekonomia Antzinaroan”. Baina honetan eztabaidak egon ziren eta bi eskola daude antzinateko ekonomian:

- Moderinista: Mihail Rostovzeff-ek XX. mende hasieran lideratu zuen eskola dugu. Errusiarra zen eta iraultzaren ondoren idatzi zuen eta ez zen komunismoaren aldekoa. Baina iraultza errusiarrak XX. mendeko pentsamenduan, behintzat pentsamendu historikoan, ondorioak izan zituen. XX. mendera arte antzinako historia ikertzerakoan, bakarrik eremu politiko eta militarraz kezkatzen ziren. Horregatik historia administratibo eta politikoak dira XIX. mendeko antzinaroko ikerketa guztiak. Ezagunena Theodor Mommsena da.

XX. mendean mugimendu sozialen ondorioz kezka berriak daude, eta ez dira soilik militar eta administratiboak soilik. Gizarte eta ekonomiarengatik ere kezkatzen hasten dira, hauek XX. mendeko kezkak direlako. XX. mendekoak aztertzen hasten dira baina aldi berean atzera begiratzen hasten dira, aurreko gizarteetan zer nolako jarrerak zeuden ikusteko. Urte hauetan esklabotzarekin eta menpekotasunarekin asko kezkatuko dira. Hau XX. mende osoan gertatuko da, gutxi gorabehera duela 30 urte arte, non berriro itzuli den, beste ikuspuntu batez, historia militar eta politikoa egitera. Rostovzeff lehenengoa izan zen Erromako historia ekonomikoa eta soziala idazten. Erroma gizarte kapitalista bat bezala adierazten saiatu zen. Hau egin zuen garaian kapitalismo eta komunismoaren arteko lehia zegoelako.

- Primitibistak: ordezkarri nagusia, Finley (1973) dugu; Cambridgeko katedratikoa izan zen, *Ancient economy* izeneko liburu idatzi zuen eta berak kontrako postura

bat defendatu zuen. Bere ustez kapitalismoaren kontzeptua erabiltzea Antzinako ekonomian faltsua da, aurreko zibilizazioak antikapitalistak izan zirelako. Gaur egungo ekonomia aztertzeko erabiltzen diren patroi guztiak-fiskoa, jabetza, demografia, sistema finantzieroa...-ezi dute antzinako ekonomia aztertzeko balio; hala ere, erabili egiten ditugu ez daukagulako bestelako biderik. Ondorioz, Antzinako ekonomiari buruzko gure ezagutza eskasa da. Egun, Finleyren ikuspuntua oso errotuta dago.

Ekonomiaren ezaugarriak

Erromatarren kezka ekonomiko nagusiak hornikuntza eta armada ziren, eta aurrera eramango zen politika ekonomikoaren helburu nagusia momentuko armada eta hornidura asetzea zen. Hortaz, Erromako ekonomia momentukoa zen, ez epe luzera eginikoa. 212an inperioaren diru sarrerak handitzeko asmoarekin, Karakala enperadoreak Constituo Antoniana aldarrikatu zuen eta haren ondorioz inperioko biztanle guztiei hiritartasun erromatarra aitortu zitzaizkien. Honek, epe laburrera, ondorio positiboak izan zituen, baina, epe luzera, bi ondorio negatibo ekarri zituen ekonomiari eta gizarteari begira:

- Denak hiritar bihurtzean, lehen hiritar izateak ekartzen zituen abantailak desagertu ziren. Ondorioz karguak eskuratzeko lehen gauzatzen lehia desagertu zen (lehia zegoen, kargua urtebetez egikaritzuz gero, hiritartasuna eskuratzen delako) eta hiriko asanbladak txikitzen hasi ziren, gero eta motibazio gutxiago zuelako jendeak.
- Bestalde, erreklutamendu arazoak ikusiko dira, armadan ere urtebete pasaz gero hiritartasuna lortzen zelako, baina orain hiritartasuna lortzeko arazorik ez izanda, jendeak ez zuelako armadan sartzeko motibaziorik. Hori dela eta, nola babestuko ziren mugak hemendik aurrera? Federatien bidez eta mugetatik kanpo zeuden herrien eta soldaduen artean hitzarmenak eginez. Baina horiek jada ez dira erromatarrak eta beraz ez dute berezko interesik Erroma defendatzeko. Armada erromatarra beraz ahultzen hasten da.

Hirik ere zailtasun ekonomiko handiei aurre egin behar zizkieten, asko zorpetuta egoten baitziren. Horrela, hirietako ordezkariak enperadorearengana joaten zirenean, zorrak kitatzeko joaten ziren gehienetan. Dena den, arazo hauek alde batera utzita, K.o. I. mendean orokorrean hazkunde ekonomiko bat antzematen da, arkeologiari esker ezagutu duguna. Beraz, anglosaxoiek defendatzen duten moduan, princepsa boterea jartzean izugarritzko hazkunde ekonomikoa egon zenez, printzipatuaren sistema egokiagoa izango litzateke erromatar estatuarentzat errepublika baino.

Ekonomia aztertzeko demografia oso garrantzitsua da: fiskalitatea eta hornikuntza ezagutu ahal izateko, inperioan zenbat pertsona zeuden jakitea ezinbestekoa baita. Demografia ezagutzeko bi iturri mota nagusi ditugu:

- 1) Erroldak: erroldak oso baliagarriak badira ere, arazo handi bat daukate, gizonezkoak eta hiritarrak soilik jasotzen dituztelako.
- 2) Arkeologia: arkeologiak duen arazo handia da egun gune asko ez ditugula ezagutzen eta hiri asko egungoen azpian daudela.

Iturri klasikoak ere baliagarriak dira: Augustoren *Res Gestaeren* arabera, 5 milioi biztanle inguru zeuden eta Klaudioren garaian Tazitok dio 6 milioi hiritar inguru zeudela. Egipton datu zehatzagoak ditugu bertan erroldak egiteko ohitura handiagoa zegoelako. Suposatzen da Egipton 7/8 milioi biztanle inguru zeudela, hau da, dezente populatua zegoen. Bere kokapena, ezaugarriak eta garapena direla eta, bertako datuak, adibidez, Greziari buruzko ideia bat egiteko erabili daitezke, baina ez Britainiari buruz hausnartzeko. Iturri horiek baliatuz, Erromako populazio kopurua ateratzea, hortaz, oso zaila da.

Piramide demografikoari dagokionez ezer gutxi dakigu, hala ere suposa dezakegu ume asko jaio eta hiltzen zirela (inskripzioei esker badakigu ume asko 7 urte bete baino lehen hiltzen zirela) eta emakumeak ere erditzean asko hiltzen zirela. Bizi itxaropena oso

baxua zen: 36 urterekin zaharra zinen jada armadan parte hartzeko (senioresen atalean sartzen zinen); adina hori aproposa zen kontsul izateko. Augusto bezalako kasuak (70 urte baino gehiagorekin hiltzea) nahiko arraroak ziren. Inskripzioetan gehien agertzen ziren kasuak 30-40 urteko pertsonak ziren.

Lurrei buruz ditugun datuak gutxi badira ere, badakigu Egiptotik inperioko gari kopuru handiena etorriko zela eta inperio garaian lurra gero eta gehiago landu egingo zela; hori badakigu papiro ugari kontserbatu direlako. Hala ere, Egiptoko baldintza hauek ez dira zonalde guztietan ematen. Arkeologiaren bidez, mendebaldean -Hispania, Galia eta Ipar Afrika- lanen intentsifikazio bat gertatu zela ikusi dugu; ondorioz, suposa dezakegu hazkunde demografiko bat eman zela inperio garaian. Hala ere, goseteen datuak ere ugariak dira (Neronen garaiko gosetea...) eta horrek hornikuntzari begiraplanifikazio arazoak erakusten ditu. Lehenengo sektorea sektore ekonomiko garrantzitsuena zen eta baldintza tenkinoengatik (hutsak zirenak) oso baldintzatuta zegoen. Lehenengo lan indarra gizakia zen, ondoren animaliak, eta azkenik tresnak eta ura.

Industrian, jarduera garrantzitsuenak meategiak ziren: mineralen -urrea, zilarra, brontzea, kobrea...- ustiaketa. Bigarren maila batean, zeramikaren produkzioa izango genuke (zeramika sigilata).

Garraioa ere garrantzitsua da, baina gutxi ezagutzen dugu. Suposatzen da itsas garraioa nagusituko zela, inperio gehiena kostaldearen inguruan murgiltzen zelako. Galtzadak ere bazeuden, baina hauek funtzio administratiboa eta militarra zuten nagusiki. Itsas nabigazioa mediterraneo itsasoan egiten zen gehienbat eta orokorrean martxoa eta azaroa bitartean; izan ere, azaroaren 11tik martxoaren 3ra itsasoa itxi egiten zen, itsas baldintzak okerragoak zirelako: itxialdi honek mare clausum izena zuen:

“Mare Clausum (en latín "mar cerrado") es una expresión usada en el derecho internacional para mencionar un mar, océano u otro cuerpo de agua navegable que está bajo la jurisdicción de un Estado y que está cerrado a otros estados. Desde el año 30 a. C. al 117 d. C., el Imperio Romano llegó a rodear el

Mediterráneo mediante el control de la mayoría de sus costas. Los romanos comenzaron a nombrar a éste mar como mare nostrum (en español, nuestro mar). En esos tiempos el período entre noviembre y marzo era considerado el más peligroso para la navegación, por lo que fue declarado "mare clausum" (mar cerrado), aunque la prohibición de navegación probablemente nunca fue aplicada”.

Itsasontziak ez ziren oso handiak, 3 mastakoak gehienez, eta faroak ere bazeuden, ezagunena Alexandriakoa zelarik; pilotu gehienak ere Alexandriakoak ziren. Ibilaldi zuzenak egiten baziren ere -Erromatik Alexandria, Kartago eta Gadesera-, oso gutxitan egiten ziren, nabigazio mota nagusia kabotajezkoa baitzen. Eguraldiaz gain, itsas nabigazioaren arazo larri bat pirateria izan zen, Kreta inguruan antolatu zena gehienbat; hala ere, inperio garaian murriztea lortu zen. II. eta III. mendeetan Britainia ingurua eta Germaniako Rhin ingurura ere zabaldu zen pirateria eta Antzinate berantiarrean arazo hau areagotu egin zen. Naufragioak oso arruntak ziren, gehienetan eguraldiagatik eta itsasontzietan jende gehiegi sartzeagatik gertatzen zirenak; gaixotasunak ere oso ohikoak izaten ziren. Nobela bizantziarrak eta greziarrak, modan jarri zirenak, naufragioekin hasten ziren askotan eta inskripzioetan ere naufragioei buruzko aipu ugari aurkitzen ditugu. Itsasoaz gain, ibaiak ere erabiltzen ziren. Hau arkeologiari esker ezagutu ahal izan dugu (ibaietan antzinako portuak topatu baitira), iturri idatzietan ez baitzen aipatzen.

Lurreko bide garrantzitsuenak galtzadak ziren, esan bezala, funtzio administratibo eta militarra zutenak. Galtzadekin lotuta cursus publicus eta mansiones direlakoak daude. Cursus publicusak funtzionarioek bidaietako etapak egiteko behar duten guztia (laguntza, janaria, garraioa...) biltzen du eta hiri bakoitza hori antolatu, ahalbidetu eta ordaintzeaz arduratu behar zen. Mansiones, berriz, galtzadetan zehar kokatzen ziren ostatu modukoak ziren, bainugelak, logelak, tabernak ukuiluak etab. izaten zituztenak. “The cursus publicus was the state-run courier and transportation service of the Roman Empire. A series of forts and stations were spread out along the major road systems connecting the regions of the Roman world. These relay points (stationes) provided horses to dispatch riders, usually soldiers, and vehicles for magistrates or officers of the court. The vehicles were called clabulae, but little is known of them. A

diploma or certificate issued by the emperor himself was necessary to use the services supplied by the *cursus publicus*”.

Orain arte, erromatar merkataritza aztertzerakoan gehienbat mediterraneo eta atlantikoa aipatzen ziren; baina azkenaldian ikusi da Itsaso Gorriko merkataritza garrantzitsua zela eta greziarrak Indiako zonaldean saiatu egin zirela. Hala ere, azkeneko urteotan Txina eta Erromaren arteko harremanak dira gehien aztertzen ari direnak, hein handi batean Txinako iturriak iristen hasi direlako. Txinan Han dinastia inperiala zegoen eta, ondorioz, inperiotik inperiora egindako merkataritza izango zen. Erroma eta Txinaren arteko merkatal harremanetan suposatzen da inizatiba Txinatik etorri zela, ezagutzen den lehenengo enbaxada Txinatik etorri zelako Erromara (Erromatar inperiora etorri ziren, baina Erroma hirira ez ziren iritsi): errepublikaren garaikoa da, Zhan Quanen enbaxada, K.a. 130. urtekoa gutxi gora behera. Ezagutzen ditugun enbaxadore txinatar guztiak soldaduak edo jeneralak direnez, posible da enbaxaden helburua eremua esploratzea izatea eta ez merkatal harremanak sortzea; hala ere, euren dokumentuetan interesatzen zitzaizkien produktuak aipatzen dituztenez, posible da ere merkatal interesak bultzatuta joan izana.

Txinak urtero enbaxadak bidaltzen zituen Indiara, Partiarra eta Baktriako erresumara; ez dakigu zehazki zertarako, baina suposa dezakegu merkatal harremanak sendotzeko. Txinatarrek Erromari Daquin esaten diote. Enbaxada garrantzitsuenak hala ere, K.o. II. mendean eman zen Antoninoen garaian. Txinatarrak bigarren aldiz etortzean suposatzen da Erromara iritsi zirela baina ez da segurua, txinatar testuetan Erromaren deskripzio nahiko zehatza egiten delako. Horrez gain, ez diote sekulako garrantzia ematen Erromatar inperioari. III. mendean beste enbaxadak gertatu ziten severotarrek. Txinatar dokumentuetan agertzen diren erromatarren irudikapenek ez daukate erromatarren antza.

Soldatei dagokienez, gehien ezagutzen direnak legionarioen soldadak ziren. Txanponen balioa ere ez dugu ongi ezagutzen: euren balioa gutxi gora behera zein zen jakin ahal izateko legionarioen soldadak garaiko produktu eta prezioekin konparatzen dira.

Soldatak urtekoak ziren; hau da, urtean behin bakarrik ematen ziren (stipendium famatua). Gaur egun ematen diren zifrak orokorrak dira, eta liburu batetik bestera alda zitezkeen:

- Legionario batek 225, Pretorianoak 500 eta zenturioiak 1.250/2.500.
- *Primi Ordines* 5000 *Tribunus semestris* 12500 *Tribunus laticlavius* 30.000/50.000 *Tribunus angusticlavius* 25.000. *Praefectus castrorum* 30.000, *Praefectus alae* 25.000/30.000 *Tribunus cohors urbanae* 50.000, *Tribunus cohors praetoriae* 50.000/75.000, *Primus Pilum iterus* 50.000 / 75.000.

Legionario baten soldata nahikoa zen bizimodu duin bat izateko, hori bai, luxurik gabeko bizimodu bat. Zenturioiak tropetan ordena mantentzen zutenak ziren eta horregatik legionarioek baino gehiago kobratzen zuten. Behe armadako goi mailako karguak ziren eta tropa tribunoekin harremanetan jartzen zuten. Zenturioiak diziplinaz, zigorrez eta entrenamenduaz ere arduratzen ziren. Oso gutxitan bidaltzen ziren kanpamendutik kanpo, orokorrean misio arriskutsuenetarako tribunoak (goi mailako ofizialak, senatarien semeak eta zaldunak) bidaliko ziren ohorea erakutsi zezaten. Errepublikaren garaian oso fama txarra zuten- mozkortiak, harropuzak, etab.-, baina Zesarren garaitik aurrea, Zesarrek goretsi egin zituenek, ospe hobia hartu zuten: berez, erromatar armadaren barruan zenturioiek virtus edo adorea irudikatzen dute. Tribunoek gehiago kobratzen zuten eta tribunoen artean kohorteetako tribunoak gehien kobratzen zutenak ziren. Soldaduek, soldataz gain, gerra botina ere eskuratzen zuten.

Erromako finantzaketa sistema amatzea oso zaila da, ez duelako zerikusirik gure egungo sistemarekin. Maileguen praktika ohikoa da, baina ez daude horietaz arduratzen diren gaur egungo bankuak bezalako kreditu erakundeak; kredituez eta maileguez arduratuko direnak pertsonak, subjektu pribatuak, izango dira. Maileguak eta kredituak emateaz arduratzen diren pertsonak hiru motakoak ditugu:

- a) Senatariak: senatariak mailegu emaileak izan daitezke dirua dutelako eta euren artean maileguak egiteko gai direlako. Beraien artean egindako maileguak

normalean amicitia edo lagunen arteko akordioak bezala kontsideratuak dira. Honen inguruan arazo bat izaten zuten: askotan diru likidorik ez zutela izaten, euren aberastasun guztiak lurrari lotuta zeudelako; hau da, lur ugari zituzten baina diru likidorik ez, eta ondorioz, zorpetu egiten ziren maiz etxeak erosi nahi zituztenean, karguaren duintasuna mantendu ahal izateko obrak egin behar zituztenean...

b) *Argentarii*: Mailegari profesionalak argentarii izaten ziren, behe mailako pertsonak zirenak eta, askotan, atzerritarrak. Maileguekin aritzen ziren ia eksklusiboki, ez baitzuten bestelako finantzaketa jarduerarik gauzatzen. Inperio garaian asko ugarritu ziren, dirua mailegatuko zuten konfiantzazko pertsonak beharrezkoak zirelako inperioko leku desberdineko diru beharrei aurre egiteko. Horrela, kreditu sare bat sortu zen, argentariiek osatutakoa. Adibidez, Erromako pertsona batek Efeson obra bat egiteko dirua behar zuen, eta horretarako, Erromako argentarius batengana joko zuen eta honek kreditu gutun bat emango zion; gero, Efesora heltzean, argentarius horren ezaguna zen beste argentarius batek gutun horren truk dirua emango zion. Beraz, pertsonaz pertsona funtzionatzen zuen sistema zen, ez erakundeen bidez. Argentarien irudi soziala ez zen oso ona, diruarekin, maileguekin eta zorrekin ibiltzen zirelako, atzerritarrak zirelako eta gainera, dirua edonondik ateratzen zutelako, jatorria edozein izanda ere.

c) Negozio gizonak: merkataritzaren bidez lortzen zuten dirua mailegatzen zuten konfiantzazko pertsonak izaten ziren; ez zuten argentarien ospe txarra. Ez ziren goi mailako pertsonak, baina dirua zuten eta negozioetan aritzen ziren; askotan armadarekin lan egiten zuten, armadari maileguak emanez (Vespasianoren aita horrelako negozio gizona). Euren estatus soziala hobetzea nahi zutenez, ospea zuten edo onak ziren negozioetan baino ez ziren aritzen, eta ez zioten edonori mailegu bat ematen

Diru iturri nagusia zergak izango dira. Zerga zuzenak bi motakoak izango direnak:

- *Tributum capitis*: hiritarrak ez zirenek ordaintzen zuten eta menpekotasuna adierazten zuen. Zerga hau kaptatzea oso zaila izaten zen, ez-hiritarrak ez zeudelako erroldatuta. Hori dela eta, errepublika garaian hurrengo prozedura erabiltzen zen: estatuak bere beharren arabera probintzia bati diru kopuru zehatz bat eskatzen zion -adibidez, 500.000 sestertzio- eta, orduan, probintziako pertsona batek diru kantitate hori berak bakarrik ordaintzeko konpromisoa hartzen zuen; trukean, Estatuak pertsona horrek luzatutako dirua gehi plus bat jasotzeko eskubidea aitortzen zion. Hori nola egingo zuen? Probintziako ez hiritarrei *Tributum capitis* delakoa exijituz, askotan metodo ez oso zuzenak erabiliz.
- *Tributum soli*: hiritarrek luraren gainean ordaintzen zuten zerga zen.

Constitutio Antoniana ezartzean eta denak hiritar bihurtzean, guztiek ordaindu beharreko zerga bat ezarri zen: *Vicessima hereditatum*, herentziaren gaineko zerga (Estatuak herentzien %20 eskuratzen zuen). Horrez gain, hiriak exijitzen zituen tokiko zergak zeuden. Hori dela eta, jende askok zergarik ez ordaintzeko hirietatik alde egingo dute eta euren hiritartasunari uko egingo diote. Zerga zuzenez gain, zeharkako zerga mordoa zegoen: produktuen gaineko zergak, salerosketen gaineko zergak, bidesariak...

III. mendetik aurrera, sistema ekonomikoak zenbait kolapso izango ditu, diru sarreren eta diru beharren arteko oreka hautsi egingo delako, azkenekoak gero eta handiagoak izango direlako eta Karakalaren ediktuarekin diru sarrera tradizionalak desagertuko direlako. Horrez gain, gerretako botina ezingo dute eskuratu orain gerrak defentsiboak izango direlako, inperioaren mugak mantendu ahal izateko.

9.INPERIOAREN PROBINTZIETAKO ADMINISTRAZIOA

Printzipatuaren sorrera edo kudeaketa zabalkunde

Ekialdean identitate grekoa garatzen joan ziren eta mendebaldean berriz latina inposatuko da. Bereizketa honek inperioaren banaketan erraztu zuen eta paradoja bat sortuko da, ekialdea greziarrak bezala identifikatuko dira (mendebaldean ez bezala) eta existitu izan zen, erromatar inperioa desagertu arte.

K.o.V.mendean Mendebaldeko inperioa bukatu eta desagertuko da baina Ekialdekoa ez XV.mendera arte aguantatuko da. Hau paradoja bat da, erromatarrek hor zeudenean erromatartasunaren gainetik greziarrak zirela eta hain zuzen ere, inperioa bukatzerakoan inperio erromatarren testigua hartu eta erromatar herentzia onartuko dute (inperioa iadanik desagertuta dagoelarik).

Identitate gatazka guzti hauek begiratu behar dira gauzak modu bakarrean ez ikusteko baizik eta ikuspegi askorekin. Kasu honetan salbuespena, Egipto izango da, honen identitatea aniztasunaren eredu izango da ez duelako ukatzen bere identitate guztiak, ez faraoien garaikoa, ez greziar garaikoa eta ez erromatar garaikoa. Beraz, Egiptoko iturriak oso korapilotsuak dira normalean 3 identitate hauek elkarbizitzen zirelako; adminstratiboki. Administrazioa bere jatorri etnikoaren arabera erabiliko dute.

Administrazioa hirutan banatuko da (aurrekoan ikusi genuen bezala badakigu botere zentrala dagoela → *domus augustaren* inguruan):

1. Botere zentrala
2. Probintziala
3. Udal administrazioa (oinarrizkoa); hiri sare batez osatuta zegoela inperioa esan zuten historiagileek.. *stato cittadino* (hirietako estatua).

Botere probintziala

Hauen artean bitartekariak egon behar ziren eta hauek probintziak ziren. Provincia inperator batek zeukan lurraldea asetzeko forma izan zen. Hemen I.mendean lurraldekotasunarekin lotuta egongo da. Probintzien banaketa ez daude komunitateen

arabera antolatuak erromatarrek ez zutelako kontuan hartzen etnizitatea antolatzeko orduan. Matxinadak saiatzeko etnia guztiak batu egiten dituzte. Limes desberdinak aurkituko dira probintzietan (*limes germanicus, arabicus, africanus, britannicus*).

Horiz daudenak lehenengo konkistak dira eta senatuaren eskuz geratuko dira (ekonomiko).

- Probintzia inperialak, zaldunenak
 - senatariak kudeatu
 - zaldunak kudeatu
- Prointzia senatariak, senatarien menpe egongo dira

Italia desberdin banatuta dago, erregioetan ez delako probintzia bat. Regio hoiak zenbakien bidez bereizten dira, beraz zatiketa hiri erraldoi baten modura egituratuta dago. Honela ez dago Italiako gobernadorerik ez antzekorik.

Zatiketa administratiboa

- Probintziak → gobernadorea... III.mendean zozekta hori bakarrik egingo da berak eramandako zerrenda batekin. Senatarien guztien artean egiten zen zozketa zen eta konsulak edo pretoreak izan direnak hori bai (magistratura goi mailakoa) → proconsul, honek hiru ardura nagusi zituen;
 - Administratiboa; hirietako admin. zaintzea/ ondo betetzen direla.
 - Hirietako mugak zaintzea (mugak zirelako gatazka komunetako bat)
 - Bake erlijioso mantentzea : *pax deorum*
 - Epaille nagusia, probintzian burutzen ziren epaiketa guztiak. Kasu konplikatuak ematen zirenean eta gobernadoreak ezin zituenean konpondu, *procovatio ad caesarem* deitzen zen
 - Finantziario, zergekin lotuta dago. Zerga hauek konNtuan izan behar dugu asko zirela baina bi nagusi aurkitzen dira diru iturri nagusiak direnak:
 - *vicissima hereditatis*
 - *viessima libertatis*; esklabuak askatzen zirenean utzi behar zen katitatearen %20 estaturako

Gobernadoreak baditu laguntzaileak eta hauek elkartzen ziren, printzearekin gertatzen zen bezala *concilium* batean, gaur egungo hitz hau elizan kontserbatzen da. Hau ez da profesionala, gobernadore bakoitza kargua hartzerakoan bere *concilium* eramaten du (normalean familiakoak edo lagunak izaten dira).

Hauekin batera kargu profesionalagoak dituzte:

- *Questorea*, diru guztia antolatzen duena eta senatari gazte bat izaten da (karrera politikoa hasita) eta kargu hau hartzen du, ospea hartzeko.
- *Legatus*, hemen ez da militarra juridikoa baizik.
- *Accensus*, funtzionario administratibo ea hemen maila soziala jeisten da gehienak libertoak direlako, idazkariak.
- Portuan dauden aduanak zaintzeko eta zergak biltzeko.

Probintzia inperialetan, gobernadore bat egoten da baina senatari edo zalduna izan daiteke eta printzea zuzenean aukeratzen du. Senatarien kasuan, probintziatik atera behar dute soldata baina zalduen kasuan printzeak ordaintzea die.

Probintzia honetako administrazioa oso militarizatu dago, normalean dauden karguak berdinak izaten dira guztietan baina militarizatuak daude .

Egipto, probintzia inperiala zaldun baten menpean (*procurator equester*), honen barruan hiri bat egongo da estatuto berri batekin Alejandria eta hau inperioko iturri guztietan ikusten a Alejandria guztiz por libre joaten delako.

Hispanian eta Pitinia-Galatia zonaldean azpi zatiketa agertuko da, *Conventus*. Ez dakigu zergatia, eztabaida handia dagoen arren. Historiagile gehienek, ardura judizialekin lotzen dela esaten da. Gobernadoreak hiru egun erabiltzen zituela urtean justizia banatzeko, beraz, batzuk esaten dute *conventus*-ak sortu zirela denbora ematen ez zitzaiolako. Betican, Lusitanian eta beste probintzietan denbora ematen du. Hispanian ez.

Eremu gehiagotan banatu zuten, Euskal Herriko adibidea. *Tarraconensis* (Tarraco) zuen hiriburua, bi hartuko ditugu eredu *Conventus caesar augustanus* (hiriburua Zaragozan) eta *Conventus* (Burgos). Beraz, Erromatarrek Hispanian, inperio guztia orientatu erromarekin. Itsaso-garaioa errezena denez, Tarracon zentratzen dute dena. Oso garrantzitsuak dira beste probintzietarako, *cursus publicus* galtzadak antolatzeke eta *alimenta* (jende xumeearen artean janaria banatzeko).

Gobernadoreak eta Probintziaren arteko harremana

1. Errolda, hiritar guztiak, familia guztiak, esklabu eta liberto guztiak azaldu behar ziren. Zenbat eta non zehazki, errolda famatuetan, Augustorena. Hau, inperioko kontrol tresna bat izan zen eta bere helburua horretaz gain, zergak ordaintzea zen.

- a. *Tributum capitis*: caput, burua zerga pertsonala zena

- b. *Tributum soli*: honekin errendatzen zen inperioa existitzen ziren toki guztiak, hau da, lurrak.

Jasotako info guztia Erromara bidali eta hor, *domus augustan* bulegoetan gordetzen zen

2. Mugak; mimlianoak/mugarriak
3. Ondasun partikularrak zaindu; harrobiak eta meategiak (patronium)
4. Printzearen erabaki guztiak (dekretoak eta ediktuak) jakinarazi

CIVITAS

Hiria: hiritarren komunitate autonomo bat

- Lurralde zehatz bat kontrolatzen du
- Konstituzio bat: legeak
- Udal magistratuak
- Udal Senatua
- Monumentalizazioa: bizitza politiko, elrijoso eta soziala bermatzeko. Falta da bizitza ekonomikoa eta hori sustatzeko → merkatua

Udal administrazioa

Inperioko administrazioa hiria elementurik garrantzitsuena da, probintzia baino inportanteagoa, horregatik Augusto ondoren, izugarrizko bultzada hartu zuen udal administrazioak, ezinbestekoa izan zena integrazio eta erromatartze prozesurako, hiria baitzen biztanleengatik gertuen zegoen tresna. Probintzia azken finean hiri baten inguruan (probintzia hiriburua) antolatzen zen, gobernadorea bertan egoten zelako eta gutxitan irteten zelako bertatik. Baina hala ere, desberdintasunak eta eredu desberdinak aurkitzen ditu mendebaldearen eta ekialdearen artean:

Mendebaldea

K.o.I-II-III.mendearen zehar egondako administrazioa:

- SPQR → Probintzia senatua → Erroma
- Augustus Imperator → Bulego inperiala → probintzia inperiala (Armada) → Udal administrazioa

Ikuspuntu administratibotik, bulego inperiala denboraren poderioz handitzen joan zen dinastia bakoitzarekin. Probintzien sistema dakigun bezala Augustok jarri zuen indarrean, baina geroko dinastiek ere indarra eman zioten. *Tabula Lugdunensis* edo *Lyongo* tabula brontze gainean idatzitako taula bat da, non Klaudiok senatuaren aurrean emandako hitzaldi bat agertzen baita. Testua oso ondo ezagutzen dugu, taula oso egoera onean kontserbatzen delako eta Tazitok bere Annalesetan aipatzen duelako. Hitzaldi horretan Klaudiok Erromako betiko senatari eta aristokraziari adierazi zion ordutik aurrera senatuan probintzietako aristokraziak sartzeko aukera izango zuela. Hortaz, boterearen partekatze baten aurrean gaude (erromatar aristokrazia + probintzietako aristokrazia). Aldaketa hau aurrera eramateko hurrengo argudioa emango du Klaudiok: lehenik eta behin, defendatuko du hasiera batean erromatarrak ere atzerritarrak izan zirela, italiar penintsulako herri ezberdinez osatua izan baitzen Erroma; bigarrenez, aldarrikatuko du orain zahartzat eta tradizionaltzat hartzen diren hainbat aspektu, hasiera batean berritzaileak izan zirela; hirugarrenez, adieraziko du galiarrek iraganean gerra egin arren, *fidesak* edo leialak direla eta beraz, senatuan sartzeko aukera izan behar dutela.

Udal probintzialean berriz, flaviarren dinastia izango du eragin handiena Vespasiano enperadorea gehienbat.

Asanbladako partaideak probintziako hiriek bidalitako ordezkariekin osatzen ziren eta hiri bakoitzak gutxienez 1-2edo 3 ordezkari bidali behar zituen garestia zelako. Hiriek askotan ez zuten nahi kargu hau bere gain hartzea, kargu hau *murus* latinez. Ez dago udal aurrekonturik eta magistratuek dena ordaindu behar zuten. Hiri askotan bolondresak eskatzen ziren, bere bidaia ordaindu behar zutelako. Batzuetan, hiritarrek zama hau betierekoa hartu, urtero asanblada probintziala joan behar ziren. Normalean, hirietan arazoak daude hiritarrak topatzeko asanbladetara joateko.

Adibidez, Ponpaeloko hiritarrak ezagutzen ditugu Tarraco-ra joan behar izan zuten.

Asanblada honen zeregina:

- Gurtza inperiala antolatzea.

Etorritako hirietako ordezkarien artean apaiz nagusi bat aukeratzeko, probintzian gurtza inperialaz arduratuko dena. Izena: *Flamen* eta probintziako bada, *Flamen Provingualis*. Urtean zehar enperadorearen omenez eta familia inperialaren omenez jai eta ospakizun guztiak antolatzea zen bere zeregina. Ludiak edo Jokoan apaiz nagusiak ordaindu behar zuten eta horregatik aberatsa izan behar zen.

- Ludiak : Zaldi lasterketa zirkoan edo gladiadoreak anfiteatroan. (Gogokoenak zaldi lasterketak ziren, jende gehiena deitzen zuena eta diru gehiago biltzen zuena.)

Hiri bakoitzak berresten zuten enperadorearekiko leialtasuna, beraz, enperadorearen propaganda.

- Erljio publikoa: Enperadorearen gurtza, enperadorearen leialtasuna erakusteko.
- Erljio pribatua: Jendeak ez du izaten federik, hitzarmenak izaten dituzte Enperadore edo Jupiterrekin. Komunitatearen alde zerbait egiten bazen, erlijioa edo gurtza haien alde egongo da.
- Patronatoa: Harreman sozial berezia, Patronus-Cliens baten artean. Cliens-Cientes. Harreman politiko-administratibo-ekonomikoa. Jende boteretsua eta normalean aristokrazia aukera gauzak lortzeko (ekonomia, lanean edo...) influentzia asko dituztelako. Klientesak patronusei lehia politikoan behar duenen laguntza bermatzea.
 - Birkarzain lanak
 - Erreklutamendu militarrek beharrezkoak direnean berearkin joatea.
 - Hiletak daudenean prozesio funerarioan ateratzea (zenbat jendek miresten zituzten ikusteko)
 - Menpekotasuna adieraztea orohar

Ponpeyako salutatioak ezagutzen ditugu eta antza da emakumearen papera ere agertzen dela. Emakume dirudunek espazio publikoa betetzeko aukera zuten, Octaviano Augustoren garaitik aurrera, ezkontza eta natalidadea bultzatzeko emakumeen promozioa erabaki zuten. Hiru seme izandako emakumeei askatasun soziala onartu zien,

tutore gabe izateko. Emakume horiek alangurtzen zirenean, tutor legalaren beharrik ez zutenez, salutatioren adibidez zeremonia egiteko askatasun gehiago zituzten. Gizona etxean egonda zailagoa zen.

Alargun geratzean normalena zen ber-ezkontzea, ezkontza bakarreko neurria bultzatu zuen Augustok eta hori emakumeen gainean erori zen. Behin batekin ezkondukoak *UniVir* (Gizon bakarrekoak) mirestuak eta goraiatuak I. mendetik aurrera. Errepublikaren garaian gehiago ezkontzen ziren, behin eta gehiagotan. Alargun gelditzen badira pribilegio guztiak mantentzen dituzte. Emakumeak patronus funtzio horretan sartzera eramán zituen.

Inperioaren garaian hirietan zabaldu zen (Ez pertsonalki) hiriek patronoak (babesleak) aukeratu eta patrono hauek izaten zituzten hiri klienteak. K.o I. eta I. mendeetan Ponpaelok Caesar Augustan patrono bat aukeratu zuela (herriko plazan). Normalean hiritik kanpokoak izan ziren, edo gobernadorearen gertukoak edo enperadoreari hitz egiteko aukera dauzkatenak (beraz, erabiliak dira bitartekari moduak). Ponpaelo bertan erabaki, Tarraco-ko gobernadorearengana zaila litzaketelako joatea. Ponpaeloren kasu bezala inperioan kasu asko daude.

Patrono horiek ondo eta hiriaren alde gauzak egiten zituztenean hiriek eta asanblada probintzialak aukera zeukatzen omenaldiak antolatzeke. Estatua publikoak izan zen omenaldi entzunena, inkripzio batekin hiriaren alde zenabt gauza egin dituen azalduz.

Hiria

- Civitas. Hiri politikoa
 - Populus. Hiritarrak direnen hiria (eskubide politikoak dituztenak)
 - Estatutu juridiko ezberdinak izango ditu
 - Municipium, estipendiorum....
- Urb. Hirigintza, hiri bilkura.
 - Hiritarrak ez direnak bizi diren lekua da (atzerritarrak, ez hiritarrak etab.)
- Territorium: Urbes-en lur kanpoaldea da.
 - Hilerriak bukaera emango dio.

Mugak gatazka gai nagusia dira civitates-en inguruan.

Estatutuaren arabera

- Udal magistratua
- Udal asanblada
 - Hiri bat osatzeko garrantzitsua monumentalizazioa da, hiriaren itxura izateko, bizitza politikoa eta erlijiosoa bermatzeko. Hau da, eraikinak behar dira udal erakundeen funtzionamendurako.
 - Bizitza politikoa: Horregatik hiri gehienetan egoten da Curia bat.
 - Bizitza erlijiosoa bermatzeko tenplua egon behar du, normalean Capitolioa (Erromaren erdua errepikatzen duena) eta bizitza soziala bermatzeko eraikin bat non jendea paseatu eta bildu daitekeen, basilika eta denbora asko eramaten dute termetan.
 - Best eraikin batzuk bizitza sozialerako; ludiak eta jokuak, termak, zirkoak (Zaldi lasterketak), anfiteatro (gladiadoreak) eta oso urruti antzerkiak (erromatarrei antzerkia ez zaie gehiegi gustatzen)
 - Bizitza ekonomikoa: Merkatua egiten da.

Civitas bihurtuta eremu guzti hauek betetzen sahiatu behar ziren.

Garrantzitsuena zen erromatar itxura izatea, beraz hiriek **monumentalizazio prozesu** bat izan behar zuten. Tarracoren kasua ez da hoberena baina erabili dezakegu, zirkua, forua aurkitzen ditugu. Hiria bakarrik zentzu urbanisitikoa *urbs* deitzen da eta inguruan dagoena, *territorium* honen zabalera hirien arabera aldatzen da (batzuetan 100kilometrokoak izatera iristen ziren).

Arlo politikoan $urbs + territorium = civitas$ izango da baina hau bakarrik zentzu politikoa izango du. Hirian eskubideak dituzte. Palatinoko gurtza leialtasuna printzea

eta familia imperialerekikoa, erromarekiko leialtasuna da teorian baina printzeak errotaren aurpegi gisa agertzen dira. ... II.mendean, estatuen artean emakumeak agertuko dira, Erromako foruan ez da ezagutzen emakumerik bakarrik beste etxean beraz aurrerapauso handia izan zen. Normalean, basilika egoten zen foruan, negozioak, hauteskundeak, justizia izateko... etab eta arkupeetan ikusteko eta zure burua erakusteko zen, azken finean harreman politiko-soziala eraikitzeko. Ekialdeko probintzietan kalefakzioa zuten oso dotoreak eta luxuzko elementu handiekin.

Hiriak sortzerakoan, Erromatar hiriaren antza hartu behar zuten oinarrizko elementu guztiak bereganatuz (apunteetan gehio baina berak ez du gehio esan).

Udal administrazioa beharrezko

- Hirien bidez erromatarren finkatzen zituzten konkistatuko herriak
- Nekazaritza aritzeko prestatzen zituzten, leku guztiak ez ziren aproposak eta beste kasu batzuetan, askoz ere emankorrakoak ziren harrobiak, ... edo meategiak. Ideal bezala, dena den, beti Erromatar hiri guztietako zati bat nekazaritzara dedikatuko da nahiz eta emankorra izan. Beraz, sinbolikoki bada ere azken finean hiritartasunarekin lotuta dagoelako.

Orain zenbait aztarnategietan hegoaldean, hiriko atzekaldean nekazaritzan aritzen direla lur batzuk baina oso gutxi esan dugun bezala sinbolikoki diren heinean..

- Erromatarra bihurtzeko prozesuan hiriak funtsezkoak dira, hiriak lotu behar ziren probintziako hiriekin eta azkenean Erromarekin. Beraz oinarrizko elementu honi beste bat gehitu zitzaion, hiriak + galtzadak. Biek konformatzen dute Erromatartzearen oinarrizko elementua, hemen komunitateak integratzeko aukera dauakate erromatarrak bihurtzen dira eta galtzaden bidez inperio guzti komunikatzen dira. Normalean, galtzadetatik ibiltzen direnak; funtzionarioak, soldaduak eta zergak (dirua). Merkataritzarako bideak bestelakoak dira gehienbat itsasokoak.

Hiri guztiak Erroma ereduarekin pentsatutak daude bai itxuraren aldetik bai legeen aldetik (?). Modu horretan ere identitate bat sortu zuten identitate erromatarra, lotuta dagoena lehenengo hiriarekin, bigarren printzearekin eta azkenik, inperioaren ideiarekin. Identitateari buruz galtzen badiozu, lehenengo nongoa den esango dizu (hiria, inoiz ez probintzia igual komunitatea bai)... ya no ha dicho nada mas.

- Hiriek eraldaketa kulturala laguntzen dute erromatarren hezkuntza erakusten dutelako
- Hiriek Erromako legearen eredia eta udal administrazioaren ideia zabaltzen dute.

Hiriek lotuta badaude beste termino batzuk nahiko konplikatuak direnak jakiteko zer diren baina elkarlotuta daude:

- Probintzia bakoitzean *civitas* talde bat zegoen
- Civitas
 - *Ager/territorium*
 - *Oppidum/Urbs*: oppidak guztiak harresituak dira eta agertzen dira batez ere, mendebaldean. Hiriko territoriumean agertzen dira bi toki, konplexutasun handia dutenak:
 - *Viccus/ Vici*: Erroman auzoei deritzo bain Erromatik kanpo ez da hiriko auzoa baizik eta territorium barruan dagoen landa komunitate txikia.
 - *Pagus/ Pagi*: zonalde zabalak nun populakuntza dispersatua den eta pixkat isolatuak daude. Lurralde zehatz batean sakabanatutako eremua. Isolamendu artifizialak dira, baserri komunitatea izan daitekeena eta isolamendua justifikatzeko jainko edo printze baten izena izango du.
 - *Castellum /Castella*: EZ DUGU EMANGO

Finantzaketa / Ardura eta betebeharrak desberdinak

Civitas bakoitza, munus/munera eta honores ditu eta hiritarren artean bakarrik banatzen dira hoiak direlako eskubideak dituzten bakarrik.

- Munus/munera: hiriko finantzazio parte oso garrantzitsua da, ohorezko ardura da eta hor eraikuntzak, jokuak eta embaxadak finantzatzea da.

Gero beste munus batzuk zeuden, *munus sordida* baina hoiak behe mailakoak ziren, adibidez, emakume alardunak zaintzea (gaur egun beneficenciarekin lotuta dagoen guztia).

- Honores; estatuak, plakak edo ohorezko eserlekuak ikuskizunetan.

Beste finantzaketa batzuk...

- Hiriko zergak; merkatuan egiten zirenak edo aduanak (hirietan sartzerakoan).
- *Munificentia*: evergentismoa. Hiritar partikularrak gobernuan ez zeuden egiten zituzten oopariak hiriaren alde eta munera handiak bezalakoak ziren baina desberdintasuna zera zen, gobernuan ez zeudela. Hau asko garatuko da I-II.mendeetan baina III.mendetik aurrera erabat eroriko da, ez delako egongo hiritarrik prest hau egiteko.
- Kanpoko zergak

Hirietako sailkapen juridikoa

Ekialdean, Atzinako polisen egitura gorde eta bertako aristokrazien leialtasuna bermatu baina egitura administratiboa berdin mantenduko zuten bakarrik kontrolatuak izango ira gobernadoreak.

Mendebaldean berriz, hiri asko *ex novo*, berriak izan ziren eta martxan jarri zen sistema munera + honores (ardura eta sariak) eta hortik atera zen hiri mota bat, *municipio* deritzonak.

- Hiri peregrinoak; hau izatearen arrazoia bi dira; alde batetik, erromatar etsaiak izatea edo justo kontrakoa, erromatar aliatuak izatea. Etsaiak direnean ez dira erromatar .. sartzen ez direlako fidagarriak baina aliatuak direnena haien status-a mantentzen zuten hitzarmen bati esker.

Erromatarrek maila asko bereizten dituzte eta mailak gainditu behar dira hau diruaren arabera antolatzen dute (dirua + leialtasuna). Status-a hobetzen joan daiteke...

- (maila baxuena), Estipendiarioak; hauek zerga berezi bat pagatzen dutenak dira, *stipendium* kasu honetan, zigor zerga bat da. Erromatarrek baimentzen dute, komunitate baten exisitentzia baina ez diete uzten hiri erromatar batean bihurtzen ez direlako fidagarriak eta oraindik leialtasuna demostratu ez dutelako. Jatorrizko egitura politiko administratiboak eta nolabaiteko autonomia mantentzen duten arren, estatus juridiko hau txarra da, hiri horietako biztanleak eta eliteak batik bat, ezin direlako erromatar sisteman integratu ezta horretan gora egin. Adibidez, Pompaelo horrela zen baina leialtasunaren bidez statusan gora egin zuen.
 - Askeak, ekialdean gehienbat, ekonomian priblegio zutenak eta mantendu nahi dutena.
 - Federatuak, mendebaldean. Hitzarmen militarra dutenak Erromatar soldaduak emateko eta garai honetan ezagutzen dena, Tarraga (EH).
- Hiri erromatarrak; hiru motatakoak izaten dira
 - Koloniak; hauek bi motatakoak izaten dira
 - *Deditio*, konkistatutako lurraldeetan *ex novo* hiriak hor existitzen ziren komunitatetik aparte. Hasieran, ezartzen zituzten Italiatik etorritako kolonoak edo armadan lizenziatutako soldaduak. Koloniari printzearen izena + toponimo bat ematen zitzaion. Ez bazegoen etorkinik Italiatik etortzeko, inguruan zeuden

lizentiatuak bertan kokatzen ziren (Leonen kasuan). Hauek hasieratik, lege erromatarra zuten beraz hasieratik hiritar erromatarrak izaten ziren.

- Ohorezkoak, hauek, printzeak existitutako hiri bati kolonia izendapena oparitzen zionean, hau da, automatikoki hiritar erromatarra bihurtzen zirenean.
- *Municipio romanum*; hiritar erromatarrak eta ez zirenak batzen ziren hemen. Bazegoen aukera hiritar erromatarra bihurtzeko hiriaren alde dirua emanez, horrela urte batez egon ezgero, pertsona erromatarra bihurtzen zen.

Orain arte azaldutako biak zuzenbide erromatarrak dute eta hau berriz zuzenbide latinoa izango du:

- *Municipio latinu*; hauek magistraturetan egoten direnean hiritar erromatarrak bihurtzeko aukera baina bestearekin duen desberdintasuna hiritar kopuruan datza Hiritar kopuru handi lortzekotan eskatu daiteke *municipium romanus* izatea eskatu dezakete.

Sistema honen bidez inperio osoak funtzionatuko du, behintzat hirugarren mendera arte. Sistema honek progresio bat eskaintzen zuen; batetik, pertsonala, biztanleek hiritartasuna eskuratzen zuten heinetan eta bestetik, hiriari ere progresio bat eskaintzen zion, biztanleek bezala, hiriek gora egiteko pausoak ematen zituztelako, pribilegio gehiago eskuratzeko.

Vespasiano enperadoreak, K.o.75.urtean Hispania osorako neurriak eta hiri guztiak latindarrak izendatu zituen, horrela, hiritar erromatarrak sortzeko gaitasuna emanez eta estatus handiagoa izanik.

Zerga ezberdinak zeuden eta ekonomikoki erabakitzen dute erromatarren parte izan edo ez eta lege ezberdinen arabera, estatus batean gelditzea nahiago dute zerga gehiago

ordaintzea arren. Horregatik, hiri batzuk mailaz jeistea eskatzen zuten zergak ordaindu behar ez izateko eta I.mendean arazo bat sortzen hasi zenean II.mendean indartu zen, hiri hauek mailari eusteko eta monumentalizazioa aurrera eramateko zorretan sartu ziren, III.mendeko krisiaren arrazoietako bat bihurtuz.

Koloniek eta *municipiek* **udal antolakuntza** berezi bat erakusten zuten, udal cursus deiturikoa. Hiru motatako udal magistratuak zeuden:

- 2 *quaestores* : diruaz arduratzen zirenak, finantzazioaz arduratzen ziren eta zergak jaso eta gastuak erabakitzen zituzten.
- 2 *aediles* : merkatuak antolatu (astean behin izaten zirenak), eraikinak birmoldatu behar zituzten eta bideak ta galtzadak antolatu, gurtza antolatu eta orden publikoa mantendu (hirietan korte bat edo biekini hauei *vigiles* deitzen zitzairen, bi lan mota; polizia eta suhiltzaileak. 400 gizon izaten ziren)
- 2 *duumiri*: justizia, errolda...Konsulen parekoak ziren eta hauek gobernuarekin ateratzen ziren justizia eta 5 urtean behin erroldarekin. Elkartuz hiriko asanblada osatzen dute, *ordo decurioum* osatzen zuten. Asanblada horrek aurrera eramaten zuten :
 - Dekretuak
 - Gurtza inperiala

Karguak aukeratzeko hauteskundeak ospatzen ziren, bi modutan ezagutzen ditugu:

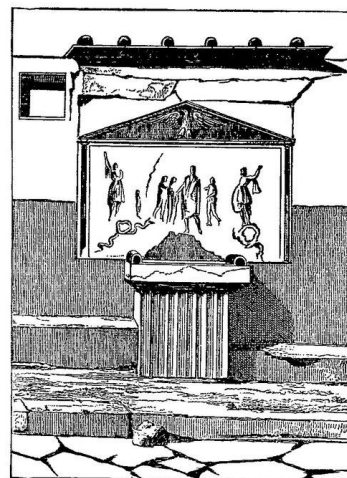
- ❖ Betican; hispaniako hegoaldean azken urteetan lege ezberdinek agertzen dira brontzezko tauletan horietako batzuk *lex imitana*, *lex salpensa* eta *lex urso*, bertan hauteskundeak egon zirela jartzen dute.
- ❖ Pompeian; ere ezagutzen ditugu, paretetan agertzen diren grafitienbidez hautesleak eskatuta. Normalean agertzen da, bozka eskaera eta hautagaiaren gauza onak. Batzuetan, amak egiten ditu graffiti horiek. Hauek kale nagusian, *decumanus*-en iskinetan daude. Propaganda hori positiboa edo negatiboa izan daiteke.

10.ERROMAKO ERLIJIOAREN PANORAMA

Erromatarrentzat jainkoek eta gizakiak hiriko (*urbs* eta *civitas*) espazioa partekatzen dute, tradiziozko gurtza. Hauek asko dira, Italian eta Lazioan, jainko tradizionalak latio inguruan zaudenak eta horietan famatuena (Iupiter latiaris, Iuno, Minerva). Hau Greziako konkistarekin helenizatu zen eta aipatutako jainko hauek Greziako hirukotearekin elkartu ziren (Zeus, Hera, Atena). Aristokraziak erlijioa intelektualizatuko (I. eta II.mendeetan) du eta bestetik herria jarraitu zuen bere kulto tradizionalekin (kulto propioagoak direnak → Lares), familia bakoitza lares bat zuen.

LEIRE

Erljio komunitarioa denez eta guztien artean elkarbizitza dagoenez, erlijioak ez zuen mugarik eta jainko-jainkosen espazioak guztiak ziren. Errepublikaren garaian jainko-jainkosen kontzeptua ez zegoen argi, hauei buruzko arrazonamendurik ez zegoelako. II.mendean greziar konkistarekin, jainko-jainkosen arrazionalizaio kontzeptu bat ezarri zen eta erromatar jainko-jainkosa publikoak greziartu egin ziren, helenismoaren kutsadura izango zutelarik.

Bi bideetako harremana zegoen

- Gizakiek biziraupenerako laguntza behar dute
- Jainkoek bere nagusitasunaren aitortzea eskatzen dute

I.mendean elkartzen ziren politika hitz egiteko beraz erlijioa eta politika elkartuta zegoen baina senatuak debekatu egin zuen,, lares compitaliareen aurkako jarrera erakutsiz. Augustok boterea bereganatzen duenean erreformatako bat erlijioarena zen, konturatu zelako jainko tradizionalak baztertuta zeudelako, eliteekoak izanik eta herrikoiak berriz debekatutak zeuden. Beraz, boterea eskuratzerakoan etxeko laresak kalera jeitsi zituen eta gero agindua eman zuen Inperioko compitalietan bere irudia jartzeko.

1. Hiritar gurtza tradizionalak: Triada Kapitonia

Italia eta Latium (Lazioan) zeuden jainko traidizionalak jarraitzen dituztenak, hasieran Latium inguruan zeudenak eta hor garrantzitsuena *Jupiter Latiaris* zen Erromako babeslea edo patronoa zena. Jupiterren inguruan beste jainko batzuk egongo dira, baita ama jainkoak, garrantzitsuena *Iuno*. Hauek mediterraneo osotik zabalduko dira, Erromatarrek herri indoeuropearra denez, hirukote kapitolina garatzen dute, hirukotea azkenean Minervarekin osotuko da. Jupiter eta Iuno ezkonduko direlarik eta haien alaba Minerva izanik. Inperio osotik hau errepikatuko da gainera Greziar konkistarekin helenizatu zen eta hiru jainko nagusi hauek parekatu ziren greziar hirukotearekin; Zeus, Hera eta Atena.

Banaketa soziala hasi zen produzitzen kultoen helenizazioan eta joera intelektuala emango diote, gainera plebea bere joera erlijiosoarekin jarraituko dute. Plebeak bestelako kultoak, propioagoak izango dituzte. Fedea, guk ezagutzen dugun bezala ezin da erabili baina “fede” amankomun bat zegoela esango dugu, korrante filosofikoekin alderatzen direnak. Plebeak, jainko txikien gurtza jarraituko dute.

Besteak, gurtza inperiala izango da, hirietakoa, zeremonia ofizialak zituenak. Lehen jendea asko joaten zen baina gero eta gehiago Lares hauetan zentratzen dira, hau, etxeke sua esan nahi du, etxeke jainkoak zirenak eta bakoitzak etxe bat zuena.

Lares

- Etxekoak
- Compitalia: Aldarea, batzuetan estatua txikiak zeuden iskinietan jartzen zirenak eta auzoak babesteko eta aldi berean gatazka sozialak saiesteko. Bilgune tokiak ziren, zerbait kontatu behar zenean, edo eztabaidatu hor gelditzen zirelako. Gurtzen ziren jainkoak behe mailakoak ziren, ez ziren jainko handia.

Augustok boterea bereganatzen duenean bere erreformatako bat izango da erlijioarena eliteen jainkoak zirelako eta jainko herrikoiak nolabait debekatutak zeuden, beraz honek bere etxeke laresak forura jaitsi zituen. Inperioko

compitaliatan bere irudia jartzeko baimena emanaz, horrela, jainko tradizionalekin batera enperadorearen irudia agertzen zen.

La religion domestica romana era de culto periodico, obligatorio, ceremonial e intimo. Atendiendo a estas cuatro premisas fundamentales, el culto a los lares se enmarca en una de las más arcaicas tradiciones del mundo romano, que cobrará importancia cívica con posterioridad, según lo informando por Ovido.

2. Gurtza inperiala

Princeps eta bere familia, dinastia osoa. II.mendetik aurrera inposatuko den kulto ofiziala da. Gurtzak dira jainkoak bezala baina hildako enperadoreak bakarrik, *divus/diva* hitza agertzen bada bere izenaren aurrean, hilda dagoena esan nahi du. Bere izenaren aurrera ez badago hori bi arrazoiengatik izan daiteke; bizirik dagoela insirkipzioaren momentuan edo senatuak ez zuela jainkotu (Tiberio adb. ez zuten jainkotu, Caligula eta Neron).

Bizirik daudenean dena den printzea eta bere familia omenaldia jasotzen dute eta horiek gurtza inperialaren barruan daude baina ez dira jainkoari eskeinitako gurtza, beraz gurtza inperiala bi alde ditu:

- Enperadorea hiltzen denetan senatua *concretatio* bat bozkatzeko duenean, dekretuen bidez (legearekin). Hau gertatuz gero, ordun gurtza daiteke edo gurtza inperiala burutuko da enperadoreari.

Bozkatzeaz aparte adierazpenak egon behar ziren eta bi modukoak ziren; alde batetik, kometak eta izarrak zeruan agertzea eta bestetik, printzearen gorputza inzineratzen zen bitartean sutetik ateratzen bazen arrano bat zeruari begira. Hau oso zaila zen gertatzea beraz herriaren artean galdetzen zen ea nork ikusi zuen arranoa ateratzen eta hori diruarekin saritzen zen.

- Momentu honetatik aurrera ez dute jasoko gurtza jainko bat bezala baizik eta jainko baten seme-alabak bezala eta omenaldiak jasotzen dituzte, hoiendoren ondorengoak izango balira bezala = erdi jainkoaren estatus bereganatuko dute.

Horrela omenaldi publikoak jasoko dituzte eta hoietan, gurtzen dira hildako enperadoreak + bizirik dagoen familia inperiala.

Hau dena mendebaldean legearen arabera baina ekialdean oso desberdina da, erregeak bizirik daudenean jainkotu egiten dira. Horregatik tradizio hori bereganatzen, bizirik daudenean bitartean gurtzen zituzten. .

Gurtza inperiala kulto politikoa da eta batez ere inperioko sendotasuna indartzeko egiten zen , beraz hilabetero ematen diren enperadorekiko leialtasun adierazpenak dira baita komunitatearen integritateak. Gurtzaren seinale edo islatzen duten elementuak; txanponak edo irudiak.

Jainkoak patroni dira eta beraien clientes (gizakia) babesten dute. Erromatarren eredu sozial hori jaikoen harremanetan luzatzen dira.

Jainko zaharrak

- Errepublikaren bukaeran: Flamen (Volcanalis, Carmentalis, Cerialis, Voltornalis, furrinialis, Floralis, Falacer, Portunalis, Pomonalis).
- Kultu batzuk desagertu egin ziren baina gehienetan jende gutxiarekin bazen ere, erritoak egiten ziren
- Erritoak bizirik izateko *ludi* beharrezkoak

1. Jainko zaharrak; Vulkano, Portunus, Saturno, jano

Jainko guzti hauek eta gurtza inperiala tenpluak behar zituzten baina tenplu erromatarrek desberdinak dira greziarrek alderatuz, podium-a, cella (jainkoaren etxea da eta inor ezin da sartu). Ikuspuntu juridikotik tenpluak pribatuak ziren. Hauek mantentzeko jendeak dirua ematen du etapaiza ez dagoenean hauek uzten dira eta bazertzen dira askotan deseginez. Eskailerretan estatuak edo panpin txikiak uzten ziren baina denborarekin zabortegei batean bihurtzen ziren.

2. Triada Kapitolinoa: Jupiter, Juno eta Minerva

Konkista. erlijioa, konkista baino lehen evocatioren bidez erromatarrek gonbidatzen zituzten konkistau behar zituzten jainkoak erromara joateko. Hauek onartzekotan, eta joatekotan, orduan ez zegoen gerrarik baina joate hori fisikoa da, estatuak lekualdatuz egin behar ziren eta ez normalean ez zenez gertatzen. Gerra bukaeran lurraldearen jainkoaren estatua hartzen zuten eta gatibu bezala hartzen zituzten.

Jainkoak bereganatzeko bi modu:

- Sinkretismoa (Mendebaldean); hau da konkistatuko lurraldeetako jainkoak Erromakoekin parekatu egiten ziren → jainkoak erromatartze zituzten. (Iuppiter Tutatis, Jupiter eta Galiako tximistaren jainkoak).
- Jainkoa onartzea Erromatar jainkoen panteoian onartzea. Civeles, Ama jainkosa da, suposatzen da aita jainkoak baina primitiboagoak direla.

3. Beste kulto politikoak: Marte, Venus eta Diana, Neptuno, Apolo, Merkurio, Herkules, Kastor eta Polux, Zibeles

4. Nekazal kultuak: Zeres

5. Etxeko eta familiako

3. Ekialdeko jainkoak: Zibles, Isis eta Serapis, Mitra

Erromatarren makillajea aldatu zuena Kleopatara izan zen, gorriz makillatzen zituztelako begiak eta bera berdez, hortik aurrera exotismoaren ikurra izan zen.

- ❖ Isis eta Serapis: Kleopatrarekin iritsi ziren eta ez izren inoiz eliteen kultuan bihurtu, esklabo eta liberoak Isis asko gurtzen zituen eta eliteak ez uzten ondo ikusten.

Iseo-ak, Isis-en tenpluak ziren, Egiptoko paisaia erreproduzitzen zuten, Pompeiako Iseo da famatuena. Suposatzen da teatroaren ondoan dagoela, hain zuzen ere, kulto txixkia edo minor delako horregatik foruko aparteko tokian,

auzo txikietan kokatzen da. Teatroaren inguruan gainera, prostituzio asko eta mota askotako jendea zegoen.

- ❖ Serapis: Egiptiar jainkoak onartzen Erromatarrek Greziar jainkoak onartzen lagundu zien Egipziarrei. Zoomorfoak ziren, animalien itxurekin gehienak eta Greziarrek berriz, gizakien itxura. Beraz, Tolomeok Serapis jainkoa sortu zuen, gizaki baten itura dauka baina zezenaren antropomorfoa da, zezena “apis” egipziarrez esan nahi du. Helenizazio antropomorfikoa bilatu zuen eta hortik Serapis daukagu. Osiris + Apis, Isisen senarra da eta beraz, konbinaketa hau bikote bat eratzen du.
- ❖ Mitra: K.a.II-III.mendean Partiatik dator, Ekialdean zeuden arazo nagusiak ere Pertsiatik etortzen ziren. Hauen sarrea ekialdean Erromatarrek izandako gatazka handiekin zerikusia dute, Gerrate Punikoak, Partiarren gudak, Guda Zibila, Egiptoren konkista. Ez dago mendebaldeko jainkorik erromatar panteoian sartu zirenak, guztiak menderatuak izan ziren eta meahatsu handia izan ziren erromarako, herriko jainko moduan geratu ziren.

Zibeles K.a.III.mendean

Erromatarrek jainkoak bereganatu zituzten , mendebaldekoak guztiak menderatuak izan zirenez eta mehatxu handia supsoatu zuten, tokiko jainko bezala geratu ziren Erromatar panteoira iritsi bgabe. Ailegatu ziren bakarrak etsai nagusienak izan ziren, Zibeles esan genuen ekarri zutela III.mendean, prozesio handi baten bidez. Berehala aritokraziaren kultuan bihurtu zen eta Hanibal garaitzeko balio zian zuela, Panteoian sartu zen eta erromatarrek dedikatu zioten bere jainkoei bezala jokuak: *ludi megalenses*. Beraz, Zibeles oso errotuta egongo da, urte hsieran egiten ziren lehenengo jokuak honen omenez izan ziren.

Isis K.a.I.mendean

Ez da guk ikonografikoki ezagutzen duguna baizik eta berrinterpretatutako bat, greziar erromatar ikonografiarekin. Inskirpizio asko daukagu non ikusten da libertoa isisen

jainkosaren gurtzan konprometituta zeuden. Jende xumea (ikusp. sozialetik), batzuetan libertoak aberatsak direla eta horregatik bere tenplua, polita eta aberatsa izaten zen (estatuak eta guzti). Banketeak egiten zituzten, gotortu erlijiosoak, beraz kulto horiek oso zabalduak zeuden inperio osotik (inperio osotik esklaboak eta libertoak zeudelako).

Serapis, K.o.I.mendean

Hasieran liberto eta esklabuen gurtza zen baina Zibeles-en kasuan bezala, kulto aristokratikoan bihurtu zen eta horren arrazoia, Vespasiano enperadoreari esker → adostasun erlijioso baten sorrera. Konbinatzen zuen osiris eta apis (zezdenaren) nahasketa zen.

Augustok, I enperadorea Iulio-Klaudiar dinastia sortu zuen, azken enperadorea Neron izanik, K.a 68. an hil zuen. Gero, guztiak militarrek ziren lau enperadore egon ziren urte batean, ondoren, dinastia berri bat sortuko da, lehen enperadorea Vespasiano zen, K.a 69. tik aurrera. Augusto aristokrata zen Julio Cesarren ondorengoa “adoptiboa” izan zen eta bere familiak Venus jainkosa batengatik etortzen direla justifikatu nahi dute, beraz, familia osoa jainkotua zegoen (legeak horrela markatzen ez zuen arren).

Vespasiano, ez zen aristokratikoa baina ez pobrea eta militarra zen, armadari esker eginda bizitza politikoa. Jatorri xumeak dituenek, posizioa indartzeko jainkoen akordioa bilatzen du; jatorrian ez zeukan erromatar jainkoekin inongo erlaziorik. Printzearen jabego pertsonala den Egipton bilatu zuen bere jatorrizko jainkoa legitimazio bila. Bilatzen zuten

orakulu bat, profetia bat, non igortzen zaien printzeak izango direla eta mundua konkistatuko zutela.

Legitimazioaren faltan zegoenez, Alejandrian Serapisen tenplua egin zuen otun bat eta jainkoak berretsi zion Erromako enperadorea izatea. Momentu hontatik Serapis gurtza aristokratikoa bihurtuko da. Egiptoko mendekotasuna berresteko balioko du, Kleopatra

eta Marco Antonioren kontrako garaipena irudikatzen dute ere. Kasu honetan, Serapeum honetan Vespasianok boterea lortzen du.

Guzti hauek komunean daukate kulto mistikoak direla eta inimizio erritua eskatzen dute.

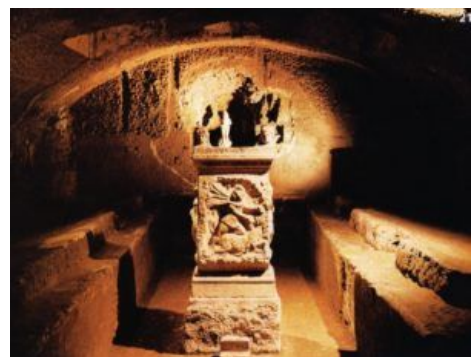
Mitra K.o.II-III., Partia

Asko zabaldu zen inperio osotik eta bere arrastoaren aztarnak aztarnategi askotan agertu da eta batez ere armadarekin lotuta zegoelako. Zergatik? Jainko erromatarrak ez bezala, bigarren bizitza bat eskaintzen zuelako. Ekialdean zabaldua zegoen, Persia inperio zaharrena, eta bere ikonografia eramaten duen txano fritiarra (Iraultza Frantsesan eramaten duena).

Leize batean jaio zen eta inguruko artzainak joan ziren hau gurtzera. Honek ez zeukan ama ez aita eta auto-sufizientea zen, gainera, egun batean basotik joaten zela zezen batekin egiten du topo, borroka egin eta gero, zezenaren gainean jartzen da, menderatzen du eta leizera iristerakoan ahots batek sakrifikatzea esaten dio. Zezenaren bizkarrezurretik aterako da garia, odoletik ardoa eta hiltzen denean, eiakulatzen du eta lurreko animali guztiak sortzen dira.

- Mitreo, bere tenplua. Goian zulo at zegoen, iniziatua batailatzen zuten, zulo azpian jarriz eta goian, apaizek animali bati lepoa moztzen zuten eta odol guzti hori, iniziatuari erortzen zen.

II.mendean soldaduden gurtzen zutenez sinkrenizatu zen *sol invictus* jainkoen ikur baten moduan eta armadaren gurtza nagusia bihurtu zen Jupiterren gurtza aldenduz. Honek Jesus-en jaiotzarekin izandako antzekotasunak zituenez, hilda geroko bizitza adibidez, kristautasunaren sarrera erraztu zuen, batez ere, hasieran soldaduek onartuta.

Ekialdeko jainko hauen bidez, misterioa zabaldu zutenak, kristautasuna erraztu zen, hau da, erlijioaren zati bat dagoela eta ez duzulako ulertuko gizaki hutsa zarela. Jainko berri hauek ez zeukaten perfekzio mundiala, erromatar gizartean oso zaila izango zen sartzen gizakiak baino botere gehiago zutelako baina bizitza greziarra eramaten zuten.

Sazerdoteak

Collegium pontifikal: Pontifex Maximus

Hemen biltzen ziren sazerdoteak, gurtza guztiak antolatzen zituzten eta programatzen zuten jaialdiko egutegia (ze egun izango zen *ne-fasti* eta zeintzuk *fasti*). Kontraesan bat dago, gehienak gizonezkoak direla baina erlijioa izango da emakumeak parte hartzeko gai izango den eremu bakarra. Bizimodua erraztu egiten du, politikan ezin dute parte hartu eta merkataritzan dauden arren, ez dira boteretsuenak. Erlijioaren kasuan, askotan emakumeak protagonistak dira suposatzen da, nola bere izaera irrazionaltasunean oinarrituta dagoen gaitasun handiagoa daukate jainkoen izaera ulertzeko.

Erljioaren hizkuntza

- Alde razionala → otoitz egin eta pausuak jarraitu → gizonen eskuetan
- Alde irrazionala → emakumeen aldea → profezia eta orakuluen bidez

Erljioaren parte hartzaileen antolaketa:

1. Pontifices: 16
2. Flamines: 15 ziren hauen artean, hiru nagusi (Jupiter, Marte eta Krino) eta beste 12 txikiak.

Baldintza nagusia dirua izatea zen, III.mendean emakume alargun asko egongo direlako eta emakumeak presentzia publiko gehiago izateko aukera izango dute, beraz, emakumeek dirua izan ezker bertan egoteko aukera eta Flaminia kargua izango dute.

3. Vestalak; Salbuespen bakarra, Vestaren sazerdotisak ziren, Jupiterrekin batera Erromako garrantzitsuenak ziren. Bere tenplua (Capitolino eta Palatinoaren

artean kokatuta, *tholos* formakoa) beti piztuta egon behar zen sua zegoen. Familia aristokraten artean aukeratzen zen 6 urtez behin, izugarrizko ohorea izanik eta 36 urte bete arte egoten ziren, momentu horretan lizenziatu egiten ziren. Gehienetan ez ziren ezkontzen, ohore bat zelako eta kargua bukatzen zenean, oso zaharrak zirelako. Oso errespetatuak ziren eta beti txuriz janzen ziren eta leku publikoetan espazio berezia zuten. Beti taldeetan joaten ziren eta bazeukaten, *vestal maxima*, hau da, guztien burua zena. Erromatarren testamentua gordetzea zen bere funtzio nagusia.

4. Rex sacrorum; sazerdote berezi bat hau ez da oso ondo ezagutzen baina esaten dute, etruriar erregea Erromatik bota zituztenean eta gelditu zela baina erlijioen arloan, baina zehazki ez dakigu ezer egiten zuen bakarrik existitzen zela.

Bestelako sazerdoteak

- Augures; askotan agertzen zaizkigunak. Hitz honetan augustus erroa dago, eta printzipioz esan nahi dutena da, etorkizunaren iragarlea. Egunero egunero atera behar ziren Erromatik kanpo, begiratzera txorien mugiemdnua (wtf) horregatik bere ikonografian txoriak agertzen dira. Hegalaldiak ikusita, orduan interpretatzen zuten jainkoen nahiak egun horretarako, gauzak egiteko edo ez egiteko. Gordetzen zuten ere pomerium-a, muga sakratua, seinalatzen zituzten lekuak sakralizatzen dute. Capitolion, leku txiki bat zegoen txitak gordetzen zuten eta hoiek Jupiterren nahiak adierazten zuten. Txitek jaten bazuten, ongi baina ez bazuten jaten Jupiter haserre zegoen.
- Quindecemviri: 15 sazerdote ziren izenak dionen bezala, haien funtzio liburu sibilinoak irakurri eta interpretatzea zen, senatuak ezin zuenean erantzun bat eman egoera baten aurrean hauek irakurtzea adosten zuten.

K.o.I.mendean, Esnes egindako euria erori zela esan zuten, esnea interpretatzeko liburu sibilinoak kontsultatu zituzten.

Bi buruko akerraren jatorria Etrurian zegoen, hau liburu sibilinoen bitartez jakin genuen.

➤ Epulones:

Los epulones o septenviros, fueron el último de los cuatro colegios sacerdotales de la Antigua Roma. Dirigían los épulos, o convites, que se hacían a los dioses para aplacar su ira y tenían cuidado de advertir los defectos o faltas ceremoniales que se cometían en los sacrificios.

Los epulones tenía derecho a usar la toga pretexta y desde su inicio estuvieron abiertos a la plebe. Su fundación tuvo lugar en el año 196 a. C., siendo cónsules Lucio Furio Purpúreo y Marco Claudio Marcelo, a propuesta del tribuno de la plebe Cayo Licinio Lúculo. En el momento de su constitución, el colegio contaba únicamente con tres miembros según Tito Livio. En tiempo de Lucio Cornelio Sila, según Panvinio creció el número hasta siete, a los que se denominó *septemviri epulonum*, y Julio César aumentó su número hasta los diez, siendo él mismo nombrado epulón en el 46 a. C. A su muerte se redujeron de nuevo a siete.

➤ Sodalitateak: arvales, sodales. Hauek anaitasunaren harremana zuten

- Arvales: Frater arvales (anai edo elkartea) izan zen pertsona talde bat gerra deklarazioak egiteko arduratuta zegoen. Deditiorekin egiten zen moduan, laguntasunaren abantailak zeintzuk ziren esaten zuten Erromatarrek eta ez bazuten nahi konkistatu, gerra eta dirua zen. Vilu botatzen zuten lurraren tokia eta konkistatu behar zela estaen zuten.
- Sodales: Ez dugu asko ezagutzen, testuingururik gabe idatzten dutelako eta oso ulergaintza da. Gerra deklaratu eta gero foruko Regia tenplu berezira joaten ziren eta Marteres ezkutua hartzen zuten eta Erromako auzo guztietatik jotzen joaten ziren eta etxe guztietako gazteak gerrara ateratzeko esaten zieten. K.a.I-II eta III.mendean Jupiter Kapitolinoan bandera gorria jartzen zuten eta bazeukaten erreklutamendu garaia zela (otsailaeen eta testamentua martxoan).

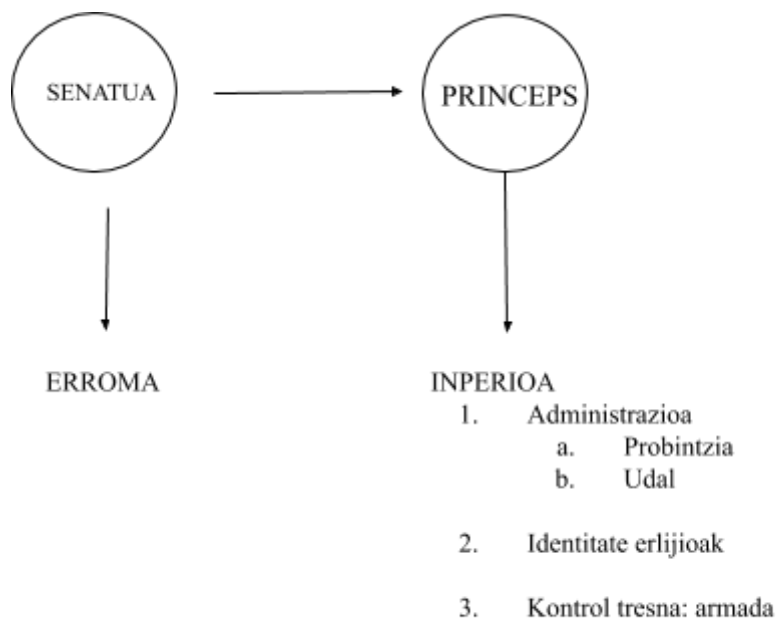
4.Monoteistak: judutarrak eta krisatuak

Erromatar garaian bi nagusi ezagutu ziren; konplikatuen judutarrak. Irudian ikusten den bezala, Jersulaneko tenplua (Vespasiano suntsitu baino lehen), judutarren historian bi tenplu ezagutu dira, lehenengoa zaharrena (suntsitua izan zena) eta gero, Herodesen

garaian, eraiki egin zuen bigarren tenplua. Tenplu hau, judutarren jainkoen omenez egina zegoen eta erromatarrak hasieran baimendu zuten, judutarren gurtza baimendu zuten beti Jupiter kapitolori zerga bat ordaintzen bazioten, aitortzen bere jainkoarekin batera Jupiter kapitolori ere existitzen zela. Honek tentsioak sortzen zuen, judutarrentzat ez zelako jainkoa. Enperadoreek pausu okerra eman zuten, adibidez, Kaligula, cellan bere irudi bat kokatu nahi zuen eta gurtza inperial behartu tenplu barruan, judutarren matxinada sortuz. Tenpluaren espazio desberdinak:

- ❖ Aukera sartzeko gentilak: judutarrak ez zirenak
- ❖ Aurrera judutarrak direnak
- ❖ Zaindua: Ravinoak bakarrik
 - Tora: Legea
 - 7 kandelen kandelabrora gero Erromara eramane zutena.
- ❖ Zainduaren gela bat: Ez dago ezer, hutsik, jainkoak ez duelako ikonografiarik.

Denborarekin baimenduko dute Torah indarrean jartzea, ...bitartekari bat judutar guztien artean eta boterearekin, Rabino nagusi hori judutar komunitate guztietan existitzen zen.

11.ARMADA GOI INPERIOAN

Augustok boterea eskuratzen duenean, tradizioko boterearekin geratzen da baina ez benetakoarekin (*potestas*). Inperioren administrazioa bitan banatzen da probintzietan eta udaletan, aldi berean identitate erlijiosoak ere zabaltzen ditu. Azkena, kontrol tresna, armada izango da honetan egongo da boterea.

Errepublikako armada eta Goi Inperioko armada desberdinak izango dira, beharretara moldatutak daudelako. Armadaren historian 3 garai daude:

- Errepublikarra → armada konkistatzailea
- Goi Inperiokoa → armada kontrolatzailea, mugikortasun gutxi egongo da baina soldadu kpuru handia, lurralde guztiak kontrolatzeko.
- Antzinate Berantiarra → armada defendatzailea

Garai bakoitzean funtzio desberdinak dituenek, izaera ere aldatzen joango da eta antolakuntza desberdintasunak egongo dira. Desberdintasun nagusiena, mugikortasunean eta soldaduen kopuruan ikusiko da. Armada erromatar gizartearen oinarrietako bat da baina horrek ez du esan nahi gizartea militarizatua dagoenik. Hala ere, puntu bateraino bai, gizon guztiak modu batean edo bestean armadarekin zerikusia zutelako. Emakumeak, ez horrenbeste baina asko ta asko kanpanenduetan bizi ziren, beraz argi dago, bizimodu militarra eragin handia zuen Erromatarren bizimoduan. Gainera erreklutamenduak urtero egiten zirenez gizartea ere horren inguruan antolatzen zela esan daiteke.

Armadaren erabilera

Mugetan kontzentratuak zeuden hauek kontrolatzeko inperioa oso zabala zelako baina ez dira gaur egungo muga bezala hauek malguak zirelako (muga likidoak ziren, hau da oztopo geografikorik ez egotekotan normalean mugak ez zeuden finkatuak). Enperadoreek ere ez ziren asko kezkatzen mugetaz, bakarrik kezkatzen zitzaaien mugaz kanpoko herriak barrura sartzen zirenean.

Zenbat soldadu hiru mende horietan?

Hemen izugarrizko eztabaida historikoa dago orain dela urte batzuk joera zen esatera, armadaren kopurua oso altua zela II.mendean 400.000 izango zirela mobilizatua baina azkeneko urteetan horri gehiegikeria zela esan zaio, guztiak mantentzea eta hornitzea oso garestia zelako. Urtero ordaindu behar zitzairen baina gainera urtean zehar opariak eman behar zitzaizkion beraz oso garestia ateratzen zitzaion inperioari 400.000 soldadu mantentzea lan egin gabe.

Horregatik azkeneko urteetan kopuru hori gutxitu egingo da eta 250.000 soldadu zirela esango da. III.mendean, krisiaren garaian, kopuru hori ere jeitsiko da 100.-180.000ko kopurua heldu arte, beraz gizon horiek ez dira bakarrik borrokatzeko baizik eta lurralde guztia kontrolatzeko. Borroka burutu behar denean kopurua jeisten da eta jakin badakigu, zenbait probintzietan (iturri eskas dauden arren), Ekialdeko probintzietan adibidez, asko nabarmentzen da nola erromatar soldaduak izaten ziren autoritatearen ikurra eta berdina zen, magistratua, administrariak egotea. Gatazka bat egonez gero, jendea erromatar soldaduetara jotzen zuen eta ez du zerikusirik batailan jardungo duen gaitasunarekin bakarrik boterea.

Baita ere bitartekariak bezala hartzen dira, batzuetan ez zekitelako nola adierazi administrazio berri horri horrela kontrol tresna erabiltzen ziren eta erromatartze prozesuaren agente bezala. Zentzu horretan, armadak bazuen balio bikoitza, alde batetik, indar militarra eta bestetik, bake garaian, adminnistrazioaren laguntza, polizi lanetan aritzeko eta harreman sozialak leuntzeko.

Armadaren egitura

1.Legioak: hiritarrak

Prestigio handienetakoa zen, aukeran sartzeko legio bat beti, eta errekrutamendua egiten ziren otsaila martxoan Erroman kapitolioan bandera gorri bat jartzen zen erreklutamendu garaiari hasiera emateko.

Errepublika garaian konskripzioa erabiltzen zen, hau da, beharrezko erreklutamendua, baina guztiak ez ziren joaten senatuak ezartzen zuelako soldadu kopurua. Hori bai, bandera altxatzerakoan kapitolora joan behar ziren guztiak eta behar zen kopurua lortzen zenean bukatzen zen erreklutamendua eta hau pixkanaka Goi Inperioan baztertuz joan zen.

I-II-III.mendean erreklutamendu gehienak bolondresak izango ziren hauek 16 urtez egon behar ziren armada baina ez ziren izan behar jarraian errekluta zaitezke urte bat eta hurrengoan ez. Soldadak guztia gastatzeko joera zuten eta zorpetzen zirenez, berriz erreklutatzen ziren. Bolondresak izatea eragina izan zuen armadan hemendik aurrera profesionaltasun handiagoa egongo delako, egon behar ziren denborarengatik, iraunkortasuna ere irabaziz joaten zen eta gutxi gorabehera 10 urtez armada finkoa izaten zen (gizon berdinekin).

28 legio (5000 gizon izaten zituen gutxi gorabehera nahiz eta normalean gutxiago egoten ziren erreklutamendu zailtasunak zirela eta) egoten ziren, baina ez ziren gizon guztiak batailara joaten 500 hirian geratzen ziren ordezkatzeko (%30 hiltzen zelako eta dena kalkulatu zeukaten).

Legio batek 10 kohortez osatuta zegoen (eta bakoitza 500 gizon), kohortearen azpian zenturia egongo da beraz kohorte batek 5 zenturiak izango ditu (zenturia bakoitza 80 egongo dira eta 20 ordezkorako). Zenturiaren azpian, *contubernium* eta hoiek ziren

denda militar batean kabitzen ziren 8 gizon. *Contubernium*, izkutuko bilera bat bezala zen gero liskarrak ekarriko dituen *sedicio* (matxinada), denda horretan ezin ziren zutik jarri eta horregatik dendatik kanpo egoten ziren.

Kanpamendu asko Afrikan aurkitu dira baina ere Arabian eta kanpamendu militarren deskribapena irudiarekin azaldu dezakegu.

En ambos casos el recinto posee una organización ortogonal vinculada entorno a dos vías: *via Praetoria* y *via Principalis*, en cuya intersección se sitúa los dos edificios más importantes: Principia y Praetorium.

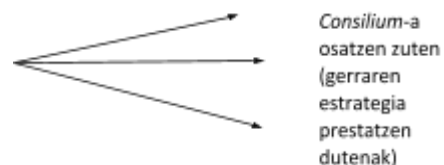
En el siguiente plano, podemos distinguir su distribución interna. El espacio central de los campamentos era ocupado por los Principia y el Praetorium. El primero era un conjunto de edificios y conformaba el cuartel general y constituía el centro administrativo y religioso del campamento. Por su parte el Praetorium era la residencia del comandante y de su familia. Al otro lado de los Principia se localizaban los géneros. Además dentro de un campamento nos podemos encontrar con el hospital, talleres, barracones donde residían los soldados, las cocinas, las letrinas y otros servicios: establos, almaneces..
(...)

Bi kanpamentu mota aurkitzen ziren:

- ❖ Iraunkorrak
- ❖ Udakoak, *castra aestiva* : egunean egiten ziren eta gero desegiten ziren

Legionarioen barruan hierarkia bat aurkitzen dugu:

1. Legatus: senataria
2. Landako prefektoa
3. 5 tribuno: zaldunak (bakoitzak 2 kohorte)
4. 6 hilabeteko tribunoak zaldunderia kudeatzeko (120)
5. 59 senturioi (zenturia)

- a. *Primpilio*: guztien artean adortsuena aukeratzen zen, ospe handiena zuena. Hau, lehenengo zenturia, lehenengo kohorte (garrantzitsuena) izaten zen.

125.000 legionarioak zeuden

- Inperioko perferian
- Mendebaldean kopuru handiena: Germanian (8), Danubioan
- Ekialdean: Sirian, Egipton, Kapadozian

2.Auxiliarrak: ez hiritarrak

Hauek gehienetan legioak laguntzeko zeuden baina ez zuten beti funtzio hau betetzen batzuetan modu autonomoan lan egiten zutelako. Autonomoak hauek izan ziren; Mauritania, Tigitania, Retia, Noriko...

Auxiliar mota batzuk zeuden:

- Buruzagi propioak: tokiko tropekin egindakoak eta horiek buruzagi propioak zituztela.
- Arautuak, gehienak izaten zirela eta osatzen zituzten legioaren hegala. Legioa formazio errektangularra zen baina hegaletan auxiliarrak ezartzen ziren, hauek 16-24 turma (30 zaldun) prefekto erromatar baten menpean zeudelarik. Beraz, hegala zalditeria osatzen zuten erromatarrek ez zutena

-Kohorteak, 6-10 zenturia, prefekto edo tribuno. Hauen barruan, infanteriak zirela baina batzuetan zalditeria sartzen zen eta beste bat sortzen zen (hurrengoa izango dena).

-Kohorte, quitata: prefekto edo tribunoa

Normalean tropa hauek eramaten zuten izen etnikoa (baskoiena...), enperadorearen izena eta zenbaki bat (baskoiena II) izaten zen. Aldi berean, erreklutatzen zuten jendea bi arrazoiengatik egiten zen, hiritartasuna lortzeko eta *conubium* (ezkontzeko eskubidea), burutzean bazegoen aukera ondasunak semeei uzteko bestela ez zegoelako aukera legalik. Beraz ezkontza kontratu ekonomiko bat da nagusiki, normalean egon behar ziren auxiliar hauek 25 urte. Bizirik ateratzean, *honestia missio* diploma eskaintzen zitzaion diploma hori foruko tenpluan zintzilikatzen zen eta ez zegoen

soldadu bakar bat baizik eta soldadu talde bat. Hau zen, dokumentu publikoa auxiliari horiek hiritarretan bihurtu zirela erakusteko. Desabantailak zeuden, soldata txikiagoa zuten (legionarioak baino).

3.Pretoriarrak: hiritarrak

Enperadorearen bizkarzainak ziren Erroman bizitzen ziren eta unitate militar baino, unitate politikoa bihurtzen ziren. Askotan, enperadore berrien izendapena baldintzatzen zuten, behin pretoriarrak bizkarzainak izanda pomerium-a desagertu zen. Hauek horrela deitzen dira, pretorionuean daudenean hau, *domus agusta da. Ordo equesterretik* erreklutatzen dituzte eta badute prefekto bat aritzeko, 9 kohorte dira beraz 4500 gizon enperadorea babesteko (gizon asko da Erroma barruan). Abantailak, soldata bikoitza zuten eta kokaturik zeuden bai Erroman bai Ostian.

Hiriko kohorteak

Erroman 7 kohorte zeuden bakoitza 1000 gizonekoak, beraz 7000 polizi eta suhizaile lanak egiteko. Hauek ere prefektore zeukaten baina senatarien ardurakoa ziren. *Vigiles* deitzen zaizkie

4. Itsas armada: hiritarrak

Socinavales itsas aliatuak ziren ze berez Polibiok esaten zuen bezala erromatarrek ez zuten itsas armada propioa. Augusto Egipto itsas armada eta Marko Antonioren kontra itsas gerra burutu behar zela ikusita itsas armada eratzea erabaki zuen, *forum iulii* (Frantzia) hor sortu zen lehenengo base nabala. Baina segituan beste bi leku sortu ziren:

- Miseno: Mendebaldea eta Afrika kontrolatzen zuen eta Napoles inguruan kokatzen zen
- Revena (Italiako iparraldean): Adriatiko eta Egeo kontrolatzen zuen. II.mendean bestea baino garrantzitsuagoa izango da.

Bigarren mailakoak enklabeak zeuden itsas armada izateko: 9 itsas beltza (Odesa adibidez) Manta, ibaiak (Rin eta Danubio), portuak (Alejandria) hauek Egiptoren oinordetzak izango direnak. Prefektoak, beti zaldunak izango dira eta *ordo equester*-ekin erlazionatzen dira, arraun egiteki jantzi eta borrokatzeko prozesua eman

behar zuten barkuan zeudelako. Jende pilaketa eta jendea hornitzeko arazo handiak ekartzen zituzten.

Legioaren betebeharrak

- Periferian kokatuak zeuden normalean mapetan ikusten denez
- Defentsa, batez ere mugak zaintzea eta konkista garaian babestea
- Kontrola: matxinada erreprimitzea eta lapurrak harrapatzea
- Mugak kontrolatzea eta handitzea, konkisten bidez baina inperio garaian ez da beharrezkoena
- Barrualdeari begira, lurraldearen eta biztanleriaren kontrola; matxinadak erreprimitzea (garai inperialetan adibidez, Germanian, Egipton...). Probintzietan gainera polizia lana egiten zuten, lapurrak harrapatu eta zigortzen zituzten.
- Guarnizioak zeuden probintzietan egonkorrak zirenak, gainera geroago hiriak bihurtzen ziren. Kanpamendu militar bat zegoen probintzia bakoitzean, kanpamendu horiek egonkorrak ziren eta hiria izatera pasatzen ziren normalean. Jatorriz kanpamenduak ziren, legio batek 5.000 gizon zituelako, zona zentralean gizonezko legionarioak zeuden eta auzoak kokatzen ziren inguruan “Kanabae” izenekoak. Bakoitzean legioak behar zuen guztia zegoen: tailerrak armak, merkatuak erosteko, tailerrak zeramika eta bidrioa lantzeko, zapatak egiteko, jantziak egin eta garbitzeko. Auzo hauetan hiria sortzen zen Kanpamendua eta Kanabae-ak lotuta.

Banatuak zergatik? Legioan zeuden bitartean ezin zirelako ezkondu ezta familiarik ez izan beraz pentsatzen da ez zirela behar zerbitzu horiek familia ez bazegoen. Gero, inperioaren garaian egonkorrak ziren eta horrela behar gehiago zituzten batez ere emakumeekin erlazioatuak eta kanabae-tan kokatzen ziren. Ez ziren legionarion emazteak ziren baina konkubinatoan bizi ziren, familiak kanabaetan bizirik.

Lurraldetik beste guarnizio txikiak kokatzen ziren holako sare modu bat eratuz:
mugikortasuna (lurra/egurra-harria): castra

Legioaren kohesioa bi modutan mantentzen zen

- Entrenamendua: *exercitatio*
- Disziplina: pertsona batek egunero egingo zena zerrenda batean apuntatzen zuen egunero mantenduz (guardiak, sukaldatzea, entrenamendua...) eta talde bakoitza ardura bat izanez. Honen barnean obeditzea oso garrantzitsua zen, zigorra oso ohikoa zelako *legimatio*, gogorrena, hamarrenakoa (hartu hamar gizon eta hil.

Inperio garaian legioak egonkorrak ziren eta egonkortuak zeuden probintzietan egonkortzeko eta polizi lanak egiteko. Beraz, orain behar berriak sortuz joango dira adibidez emakumeak, eta emakumeak *canabae*. Denborarekin legionarioek eskakizun bat egin zuten, ezkondu ahal izatea II. eta III.mendeetan. (...) Kanpamendu horietatik hiriak sortzen joan ziren egoera normalizatzen, antzinako legionario etxeak *domus* normaletan bihurtzen ziren.

Amadaren eragina

- Ekonomikoa: hornikuntza
- Merkataritza: merkatal mugimenduak areagotzen dira kanpamenduetan dirua dagoelako eta inguruan monetizazio handia zegoen.
 - *Stipendium*: soldata
 - *Donativa*: printzeak eskeintzen zituen sariak, enperadore berria ailegatu zelako, garaitu zituelako partiarra, ume berri bat jaio delako etxe inperialean.. adibidez.
- *Canabae et vicus* : hiriak

- Obra publikoa: bideak eta zubiak askotan legionarioek egiten zituen haien artean ingenieroak zeudelako eta baita ere meategi eta harrobiak esplotatzen zituzten (jabego inperialekoak zirelako).
- Veteranoak: lurra, ospea, salbuespen fiskalak, salbuespen administratiboak. 16 urte edo gehiago pasatu ondoren akantonatuak (finkatuak) zeuden tokian geratzen ziren eta baita ere lizenziatu eta gero eskeintzen zizkieten lurrak geratzen ziren. Ematen zizkieten lur dexente, ospea izaten zuten probintzian errespetatuak izaten zirelako eta bai salbuespen fiskalak bai administratiboak izaten zituzten. Hau da, ez zuten zergatik jarri behar haien dirua hiria hornitzeko beraz irabazten zuten diru guztia haientzat, oro har veteranoak pertsona aberatsak bezala ikusten ziren. Horietako asko eta asko lurraldeko jauntxoak ziren eragin handia izanez.
- Hizkuntza, latina ere zabaltzen zuten beste herrialdeekin izandako harremanak zirela eta. Hiritartasuna eta latina lotuta zegoen, hiritartatzen zirenean latina hizkuntza bezala bereganatzen zutelako.
- Erljioak; Isis, Mitra, Fortuna. Normalean legionario eta beteranoak Ekialdeko jainko eta gurtzak mendebalderuntz zabaldu zituzten horregatik leku askotan.

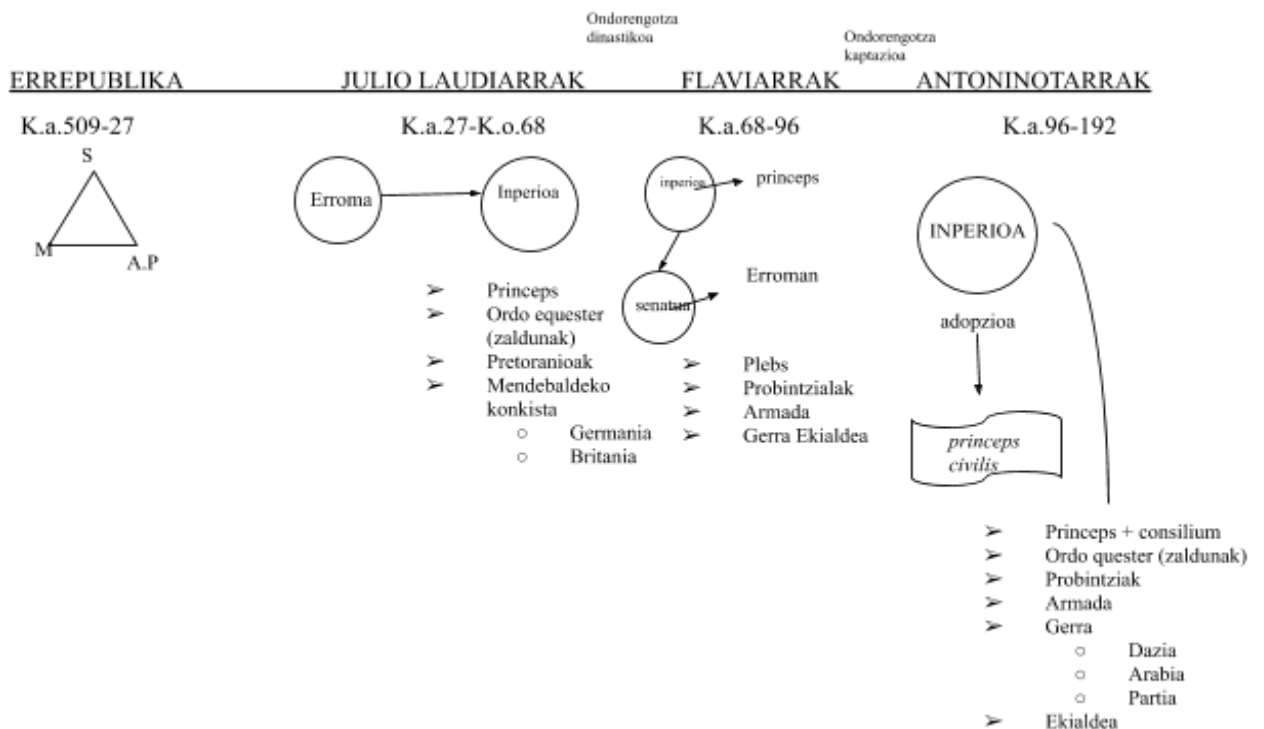
Horrela armada gutxinaka probintzia paisai kultural, demografiko eta soziala aldatzen du, kolonizazio handi bat izan gabe eta Erromatik erromanizazioa ekarriz.

RES PUBLICA			
	<u>K.a.264</u>	<u>K.a.27</u>	<u>K.o.69</u>
INPERIOA (Probintziak)	Magistratuak +ondorengotza	Augusto Julio Klaudiarrak +gurtza divis +ondorengotza dinastia	Vespasiano (Augusto berria) (<i>providentia</i>) Flaviarrak +gurtza, divis deus +ondorengotza dinastikoa
	Senatua (Proposatuta)	Senatua (Kontrolpean)	Senatua
	Populus (Berrestu <i>comitia</i>)	Populus (<i>comitia</i>) (legitimazioa)	Populus: <i>panem en circenses</i>

Neronek egindako gaizkiaren aurrean, plebearen aldeko monumento bat eta Erroman lehenengo aldiz, muinoen arteko anfiteatro bat eraiki zuen, *coliseo*. Vespasianok egin zuen plebearen adostasuna lortzeko. 10 urte tardatu zen. Coliseoren deskribapena atxikitu..

Asanbladan comitiatan ia ez du ezertarako balio eta horregatik printzea inbertituko du diru pila bat leku hauek eraikitzeko.

12.K.O.II.MENDEKO GARAPENA: ANTONINOTAR DINASTIA

Urrezko garaia: Bakearen garaia?

Erromako urrezko garaitzat hartzen da Antoninotarren garaia, horregatik liburuen arabera buruan geratzen zaiguna Flaviar eta Antoninotarren Erroma izaten da. Bakearen garaitzat ere hartu da baina hori kontraesan bat da, kanpoaldean guda handiak egon zirelako baina barruan bai bakea zegoela (oreka sozial, ekonomiko eta administrazioa 100 urtez gutxi gorabehera aguantatuko duena).

1. Greziarrak

Elio Aristides: Helenistikoa zen eta obra oso ezagun bat idatzi zuen “Erromaren goraipena izena zuena”, honetan Greziaren momentu disdiratsuen ez zela izan zen Periklesen garaia (demokraziarena) baizik eta K.o.II.mendean, Antoninoekin. Hain zuzen ere, Grezia eta mundu helenistikoa hauen menpe zegoena, hauek Ekialdearen gorakada bultzatu zutelako, hiri berri pilo bat sortuz. Helenismoa erromatar kontua dela esaten du, greziar identitatea babesten duela eta esaten du ez dela inoiz hain

garrantzitsua ian. Hemen, Res Gestaen (mendeladearekin ikusten den moduan) ekialdea apoillatzen dela ikusten da.

Apiano: Erromako guda guztiak kontatzen die greziarrei eta horretaz gain, inperioko indar militarra izugarritzko dela konturatzeko Greziar mundua ez dela izango erromatarrak baino indartsuagoak eta beraz ezingo direla haien kontra altxatuz.

Hauen bidez, Greziarrek Erromatar inperioa onartu behar dutela eta hoiien bidez, inperioko lidergo sozial, administratiboa izateko (lehen mendebaldea zeukana) beraz erromatarrak errespetatu eta eskertu behar dietela.

Flavio Josefo: Judutarra da, Erromako historia bat kontatzen du judutarrak eta grekeraz irakurtzen duen guztiei erromatarra garaitezinak direla eta haien inperioa onartu behar dela eta ez direla berriz matxinatu behar esaten die. Hau, judutarra izanik erromatarrak lur horretan badaude jainkoak (Jabek) esandako edo nahi duen gauza bat dela eta beraz ez du nahi herri judutarren matxinada.

Beraz, erromatarren kontra ezer egin daitekeela onartu du, literatura, ikonografia eta artearen bidez, garaitezinak direla adierazten da, horrela bake soziala lortuz. Hala ere, oposizioak ere bazeuden baina oso gutxi daude orain, gehienbat profeziak edo orakuluak ziren. Hurrengo batzuk erromatarrak baino indartuagoak diren batzuk iritsi eta garaituko dituzte, bake hau erresignazio moduan hartu daiteke.

2. Latindarrak

Pilinio Gaztea: *Princeps*-aren goraipamena (Trajanoren panegirikoa), honetan printzeen ezaugarriak eta kalitateak zeintzuk izan behar diren kontatzen du. Deskribapen horretan, Antoninoen garaian nolakoa zen printzearen kargua agertzen zaigu.

Enperadoreak

“Augusto baino zoriontsuago, Trajano baino hobeagoa”

Prologoa: Nerva (96-98)

Kapituloak: Trajano (98-117), Adriano (117-138), Antonino Pio (138-161) eta Marko Aurelio (161-180)

Epilogo: Komodo (180-192)

Dinastia guztietan, nagusi bat agertzen da eredu moduan jarritz, Flaviatarren barruan Vespasiano zen. Boterea errotu behar du Antzinaroan, tiranoa ez izateko. Antoninoek, Augusto hartzen dute eredu bezala ere, Flaviarrek saltatuz Tito eta Domiziano bi azkenak ez dute sekula Errepublikara itzuli nahi eta ez dira “ejemplares”.

***Princeps civilis*.Ezaugarriak**

- Ondorengotza: *Princeps civilis*, izateko adostasunak behar zuten, alde batetik, Senatua (ez duela inoiz ezetz esango), Armada (batez ere mugetan zeudenak pretorianoak oraindik garrantzia zuten nahiz eta murrizten joango den) eta Probintzietakoak (elite probintzialenak)

- Printzeps-a ezartzen da baina konsenso bat behar du bestela matxinatu egiten direlako
- Hispaniak hasieran garrantzia handia izango dute (Mendebaldeak zuen garrantzia zela eta) hemendik Trajano eta Adriano atera zirelarik, nahiz eta hispaniarrak ez ziren.
- *Prouidentia*-k aukeratua, Domiziaok bere burua Jupiterrekin identifikatu zuen, printzea jainkotua bakarrik Ekialdean egingo diote gurtza baina bai mantenduko dute erlijioarekin nolabaiteko lotura. Printzearen legitimazioa indartzeko *prouidentia* .k aukeratzen zuen inperioaren egonkortasuna mantentzeko. Etorkizuna bermatu.
 - Bestearekin batera beste ideia bat garatuko da, *aeternitas* (nola prouidentiak aukeratzen zuen printzeak) esan nahi du inperioak aukera zuela betikotasuna irabazteko, hau da, Erroma betirako izango dela.
- Erromatar aita eta ongilea: *Pater Patriae*, honek enperadorea botere guztia bereganatzen duela esan nahi du.
- Aipatutako botere guztia mantentzeko, kontseilari aristokratikoak izango ditu; garaiko intelektual eta filosofoak izango direnak.
- *Homo romanus* = *orba romanis*². Printzeak asmatu zuen identitatea, orain arte existitzen ez zena hau parekatzen da orbis romanus-ekin eta inperio guztiak zehar zabaltzen da.
- Enperadore-soldadu: Dazia, Araba, Partia
- Jupiterren bitartekaria: *Optimus* izena gehituko zaio enperadore titulazioari

Senatuarekin harremanak

1. Partaidetza: enperadoera Senatuaren bileretan, konsulen aukeraketa, magistradoen aukeraketa Beti senatuaren gainean jartzen da, enperadorea

² Oikomena → Kosmopolis.

senatuaren bilera guztietan agertuko da eta aukeratuko ditu kontsulak eta magistratuak, senatuari botere guztia kendu.

2. Probintziak areagotzen dira, %45^a. Familia tradizionalak gero eta gutxiago egongo dira.
3. Princeps-aren botere guztiak: zensorea, probintzia senatorialeko Gobernuak, Antoninoek zentsoragotza bereganatzen dute eta horrekin hiritar berriak egiteko aukera izango dute horrela hiritarrak aukeratuko dituzte baita probintzia senatorialeko gobernadoreak.

Administrazioa

- 1) Princeps-aren kontseilua: *consilium*. Militarrak, intelektualak, teknikariak, juristak (gaitasunak)
- 2) *Ordo equester* (zaldunen) cursus perfektionamendua (84-104 prokuratoeak). Administrazio zentralerako bulegoak ere. Karrera militar edo administrazioa desberdinduko da.
- 3) Finantzak
 - Diru-sarrerak: Daziako harrapakina eta Bulgariaren meategiak, Danubion urrezko txanponak nahi dituzte. Ekialdetik diru pila ekarri zuten, Trazia eta Daziatik.
 - Gastuak: eraikuntzak, administrazioa, armada

Erroma, kosmopolis

- Adrianoren *villa* Tivolin (Erromatik hurbil dago) egin zuen eta berez Adriano enperadorea izanik bere tokia Palatinoa zen. Kosmopolis ideia *villa* Trivolin islatzen saiatu zen. Inperioko toki esanguratsuak interpretatu nahi ditu, Inperiotik ekarritako material eta indar-eskuarekin 30 estatua eta palazioan islatzen direnak. Ez da asko geratzen Erdi Aroetik aurrera erabili zirelako, kariatideak daude eta lorategi batean Niloren ideia interpretatu nahi zuen.

➤ Boterearen zentralizazioa: autoritarismoa

Ekialdeko gorakada

- Berrantolaketa: barruko bakea (lapurreta eta piratak bukatu zituen armada polizi lanak egiten dutelako), estatu-klienteen (mugetan zeudenak) desagertzea, administrazioa zuzena. Hau dena, armadaren presentziarekin lotu zen (aberastasuna), mehatxu militar zuzena egon gabe.
- Hirigintza sakona. Bakeak hirien bisorrerera ekarriko du. Alejandria Antiokia
- Administrazio bikoitza izango dute, hau da, Greziar erakundeak gordetuko dituzte erromatar zuzendaritzapean, erakunde erromatarrak inposatuta gabe. bertakoa eta erromatarra
- Printzeen jarrera desberdina izan zen Ekialdeko probintziak zigortzen zituelako, armada Ekialdeko mugetan jarri zituen. Gurtza inperiala indartzen da.

Ondorioz...

1. Eraikuntza areagotzen da: teatroak, termak
 - a. Arrazoi estetiko, osasuneko eta ohorezkoak
 - b. Enperadoreen bidaiak (adventsu), evergentismoa, lehiaketak, berreraikuntza (lurrikarak)
 - c. Erromatar ereduaren imitazioa; arkuak, termak, anfiteatroak
 - d. Erraldoitasuna: arkupeak, galtzadak (ideologia inperiala) oso handiak izango direlako mendebaldean ez bezala.
 - e. Arte konposatua, 3 eraginekoa: bertakoa, helenistikoa eta erromatarra
2. Hazkuntza ekonomikoa
3. Hazkuntza intelektuala

4. Hazkuntza ideologikoa: identitatea.

Arazoak

Arazo guzti hauek K.o.III.mendean eztanda egingo dute

- Administrazioa desorekak, leku batzuetan pertsona asko eta beste batzuetan gutxi.
- Politikan: probintzialen arteko liskarrak
- Gerra: barbaroen mehatxua
- Ekonomian: langile falta nabarmentzen hasiko da armadan zeudelako, desoreka
- Pentsamendua; Geldiketa hasiko da nabarmentzen

Severoarrak (193-235), K.o.III.mendearen hasiera

Dakigunez Antoninotarren garaia urrezko garaia izan zen bai espantsioari dagokioenez, bai sozial, ekonomikoki eta politikoki. Administrazioari dagokionez ere oso ona izan zen baina hori zapuztu egin zen pixkabat Komodorekin zenbait aldaketa egin nahi izan zutelako. Krisi ekonomiko bat kokatu zitzaion egoera txar batez lagunduta eta horregatik, 192-193.urte bitartean krisi politiko bat egon zen, Komodo eraildu zuten³ eta ondorengotzarik gabe gelditu egin ziren, senatuak aukeratu zuen hautagai batzuk baina armadak ez zuten onartu hauek. Honen ondorioz, armada desberdinak haien generalak aukeratu zuten, krisi garai bati hasiera emanen, botere eskuratzeko gatazka lehiakideak hauek izanik:

- Senatua
- Pretoriarrak
- Armada

Azkenean, Septimio Severo aukeratu zuten, Danubio armadaren aukeratua izan zena, talde hau elementu berri bat da Augustoren sistemarekin alderatuta, bere betebeharrak

³ Ez zen izan lehenengo enperadorea erailduta, Kaligula adibidez. Neron hil zenean ere, ez zegoen ondorengo argi bat eta senatua bat aurkitu zuten

eta eskubideak gaintitzen saiatu egin zen talde bat izango da eta oso “mimatua” izango da. Septimio berez, afrikarra zen eta hemen ikusten den gauza da, Italia eta Erromaren hitza ez zela garrantzitsuena eragina galtzen joaten direlako pixkanaka, enperadorea aukeratzeko, armadak aukeratuko duelako

Enpeadoreak

193.urtean, Pertinax (Senatuaren aukera), pretoriarrak erahila izan zena bera esan zuen bera zela senatuaren ondorengo aukera baina hala ere aukera desberdinak zeuden, pretoriarrek adibidez Didio Juliano zegoen.

Klodio Albino (Britania), Peszenio Niger (Siria), Septimio Severo (Danubio eta Rin).

193.urtean, Septimio Severo *princeps*. Erroman togaz jantzita sartu zen eta horrela, aintzindari bezala Trajano hartu zuen, Antoninoen dinstiaren enperadorea. Horrela bere burua legitimatzen zuen. Komoden *damnatio memoriae* bertan behera utzi zuen eta Komodoren eta Pertinax-aren ondorengo bezala aurkeztu zuen, aldi berean, jainkotu zuen.

Baina Erroma sartzekoan infanteria eta zalditeriaren laguntzaz ere egin zuen, zekielako bere legitimizazio guztia armadan zegoela.

Septimio Severo

193-211.urte bitartean bizi izan zen Septimio, bere inperialdia izango da dinastiaren luzeena baina krisi eta arazoez beterikoa izan zen.

Egin zuen lehenengo gauza pretoriarrak lizentziatzea eta legionarioez ordezkatzeta izan zen, honez gain legio bat Erromako 21 kilometroetara kokatu zuen (hau berritasun bat izango zena) eta “vigiles” taldea handitu egin zuen hirian (hiriko polizia). Horrela, pretoriarern boterea gutxitzea (Erromako biolentziaren monopolioa zutenak) eta hiria ondo mantendu lortu zuen.

Kasio Dionen arabera, Septimio Severok bere semeei, Geta eta Elagabalo hil zorian zegoenean hau esan zien: “Ondo konpondu zuen artean, aberastu soldaduak eta ez kezkatu beste ezertaz gehiago”.

Kasio Dion

Kasio hau izan zen, garaiko idazle garrantzitsua eta severotarren propagandarako ezinbestekoa. Kultura erromatarra ez zuen, greziarra zen. Bere familia nahiko ospetsua izan zen probintzian, bere aitona Dion Prusakoa zena beraz tokiko aberatsenen artean aurkitzen zen. Kasio, karrera politikoa egin zuen Erroman eta senatuan postu bat izatera ailegatu zen, historia egin zuen baina ez soilik dinastia honetakoa baizik eta Erromaren historia guztia (Romulo eta Remotik hasita).

Erromatarrei aldaketa handiak ez zaienez gustatzen beti aurretik egondako aldaketan edo Erromako historian eginiko gauzei erreferentzia egin behar zaie, hau adibidez, Trajanoren irudian oinarritu zen, enperadore-soldadua Partiako gerretan eta Britanian burututako gerretan oinarrituz.

Erreforma egin zituen armadan, soldaduek ezkontzako baimena eman zuen, hori zela eta, erreklutamendu familien barruan egiten hasi zen (aita-semea). Soldata igoz gain, pribilegioak eta haien eskubideak sendotu egin ziren.

Arlo zibilean, juristen loraldi bat eman zen, bere kontseilua juristaz osatuta zegoen eta erreforma dexente egin zituen. Bere printzeladian erromatar zuzenbidea loratu zen eta bulego inperialaren lana areagotu zen. Inperioko administrazioa indartu zuen. Geroz eta gehiago, legeak eta tradizioak idatziz jarriko dira hau da, erregularizaziorako joera egon zen.

Senatuaren oposizio latza jasan behar izan zuen, Septimio Severo errespetatu behar izan zuten armadaren parte zelako.

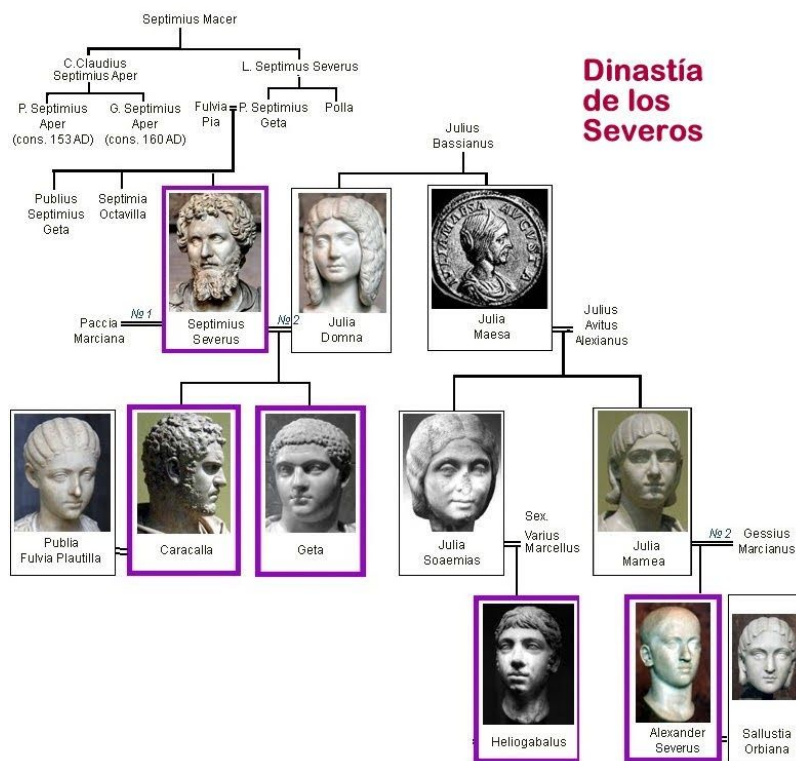
Domus severiana, ezarri zuen Palatinoan.

Julia Domna, Siriakoa

Ekialdearen eragina ikusten da Severotarren garaian, hau Siriako enperatriz izan zen eta erromatartasuna nola zabaltzen den ikusi daiteke. Enperadore Afrikar edo akialdeko bat agertu daitekeelako.

Antoninotarrek erromatartasuna zabaldu zuten beraien aurrekoak bezala, Afrikatik ere, eta horregatik ez da harrizkoa hortik ateratzea, gainera horko emakume batekin ezkondu.

Karakala (198-217)

Aitaren aholkua jarraitu zuen eta bizitza kampakenduetan pasa zuen, guerra desberdinetan: Germanian, Danubioan, Partian...

Armadak legitimatzen zuenez bere laguntza bilatu behar zuen beti eta baliabide nahiko eskeini, hauei diru beharrezkin laguntzeko *constitutio antoniniana* (K.o.212) egin zuen.

Zesar Marko Aurelio Severo Antonino Augusto enperadoreak dio: Jainkotasunari egotzi behar zaizkio, ezer baino lehen, gertaeren kausak eta arrazoiak; neuk ere jainko hilezkorrak eskertu behar nituzke garaipen berri honetan bizirik gorde nautelako. Hortaz, uste dut haien

gorentasuna, pietate eta handitasunez, gogobetetzen dudala, jainkoen gure kultuari batuz gero milaka beste gizon atzerritarrena. Beraz, eman egiten diet Inperioko biztanle guztiei erromatar hiritartasuna, denek izan dezaten hiritartasuna, deditizioakizan ezik. Bidezkoa da eta, denek, (gainerakoan) ez ezik, garaipena ere partekatzea.

Eta gure konstituzio hau erromatar herriaren handitasunaren adierazgarri da

El siglo III introdujo en Roma una nueva dinastía con Septimio Severo. Utilizando el nomen Antoninus configuró una estabilidad basada en una profunda militarización y orientalización del Imperio, dando lugar a profundas mutaciones en diversos órdenes de la existencia individual y colectiva del mundo romano. Esta dinastía, sirio-africana, supondrá una ruptura definitiva con la tradición itálica y oligárquica. En este contexto de transformación y cambios en la concepción misma del Imperio se incluye el Edicto, promulgado por Caracalla a finales de 212 o principios de 213, por el que se concede la ciudadanía romana a todos los habitantes libres del mundo romano y que respondía a condiciones de homogeneidad creadas en épocas anteriores. Se enmarca además en una de las etapas más ricas del orden constitucional romano, en el que los emperadores tienen un papel protagonista en la creación y promulgación de leyes. Las pocas fuentes conservadas son parcas y, en el caso de Casio Dion, incluso maliciosas. Posiblemente la Constitutio Antoniniana buscó la homogeneización de los súbditos en su condición jurídica frente al estado. Creada probablemente por juristas orientales del consilium, fueron motivos de orden jurídico y pretensiones de nivelación de la condición político-social y de integración total de los súbditos y de una reorganización de las administraciones locales y periféricas y quizás también por la necesidad de integrar el Oriente bajo una monarquía cosmopolita. La decisión de Marco Aurelio Antonino, Caracalla, se podría tachar de revolucionaria ya que rompía con una política que había reservado la ciudadanía fuera de Italia a una minoría y, en general, a una elite social. Con esta medida sancionaba la extensión de la ciudadanía incluso a los rincones más alejados en la realización de un sueño basado en el universalismo político

Testu honetan, Erromako biztanle guztiei hiritartasuna ematea ezartzen du, eta erlijioaren aitzakia erabiltzen du, Erromak bere jainkoak ditu. Erromako biztanleak, horko biztanleak izateagatik erlijioaren parte izango dira. Ondorengotza zerga ezarri zuen, norbait hiltzen bazen %10 estatuarena izango da.

Karakala erditik kendu zuten eta hurrengo Elagabalo izango da. Ekialdeko botere horren adierazle ona izan zen eta bera erlijioarekin lotura handia zuen. Bera, Emesako (Siria) eguzkiarekin lotutako gurtza zabaldu zuen, legitimitate pertsonala lortzeko, honekin, populazioaren oposizioa jasan izan zuen. Zergatia, forma antropomorfikorik ez zuela

zen, harri beltz bat zelako. Gainera, orgiak antoltzen omen zituen eta erromatarren eskandaluz, Vestal batekin ezondu zen.

Elagabeko eta monotesimoa: saiatu zen promozionatzen bere Eguzki-jainko bakarra bezala

Pretoriarrek erabili zuten bere zeba Julia Ava Mameaz eraginez.

Emakumeen boterea handitu egiten da, zergatia, Alejandro Severo boterea eskuratu zuenean ume bat zen, eta orduan, bere familiako emakumeek botere handia zuten

**Gizartearen banaketa berria zuzenbidean oinarrituta (lege ezberdinak).
Ezberdintasun juridiko eta sozio-ekonomikoa. Mugikortasun sozialaren murrizketa**

❖ *Honestiores*: zintzoetank

Senatariak, zalduank, dekurioak, veteranoak izan ziren. Ezin dira torturatuak izan, heriotz zigorra apenas ezartzen da eta zin dira gurutzatuak izan ezta piztietara botera zirkuan. Zigor hauen ordeztuak, erbesteratuak izaten ziren edo meategietara bidaliak.

❖ *Humillores*: apalenak

Behe mailako jendea zen, txiroenak eta lehen Erromako *plebs* zirenak, orain *humillores* izango dira. Estatuak olio eta garia banatzen die eta espektakuloetarako sarrerak dohainik izango dituzte. Barruko hierarkia izango dute, aberatsenetik txiroenetara ordenatzen zena.

13.III.MENDEKO KRISIALDIA DIOKLEZIANOREN ERREFORMA

Erromako historian zehar bialdi bereizten dira Goi Inperioa (Printzipatua) eta Behe Inperioa (Dominatua), azken hau Antzinate Berantiarra bezala izendatzen da.

III.mende erdia korapilotsua (235-284)

Ezegonkortasun politiko handia eta egin ziren aldaketa guztiak ez ziren arrakastatsuek izan. Azken enperadorea, Alejandro Severo izan zen, erahila izan zena. Maximo, armadaren jenerala, *princeps* izendatzen dute.

Krisia enperadorearen erakundearen inguruan nabaritu da gehien, nahiz eta beste krisi txikiago batzuk ere eman ziren beste arlo batzuetan. Krisiaren arrazoiak, autoritatearen inposaketaren falta izan zen, 50 urte bitarte horietan enperadore asko egon zirelako (235-284).

Gerrate zibil konstante batean zeudela dirudi, beraz tarte honetan ez dira benetako dinastia egongo baina ez dira denbora luzean mantenduko diren dinastiak.

Krisiaren oinarriak

1. Krisialdi politiko-instituzioanla: *princeps*-aren beharra erreformak egiteko, egonkortasunaren beharra
2. Krisialdi militarra: armadak ezin ditu mugak babestu (Germania, Pertsia, etengabeko porrota militarrik). Ez dira lur handiak galduko (adb, Dazia) baina askotan Erromatar Inperioa behar izango du mugako talde edo herri horiek baretzeko ordainpenak egin, diruaren esportazioak eginez eta aldi berean Erromaren autoestima galduz.
3. Krisialdi ekonomikoa: inflazioa eta diru falta. Txanponaren devaluazioa, Erroma merkatu internazional estigma handiko txanponak zituzten eta inperioa

eraikitzen zen bitartean besteak bazterten ziren. III.mendean gertatzen dena da, txanponaren balioa gutxiago dela eta kutsatzen dela, bere beharra handiago delako (armada gehiago ordaindu behar delako) eta metal preziatuak lortzeko bideak apurtzen direlako (garaipen militarren eza).

4. Krisialdi erlijioso: jainko tradizionalen bazterketa eta gurtza berrien igoera (Kristautasuna, manikeismoa). Jainko tradizionalak oraindik gurtzen dira baina aparentziazko fenomeno bat izango da, Ekialdetik geroz eta kultu gehiago esportatuko dira eta hauek arrakastatsuak izango dira. Hauetako batzuk ofizialki hartuko dira, Zibelesen kultoa adibidez baina beste batzuk esfera pribatuan mantenduko dira. Oso erakargarriak dira soldaduentzat, edo heriotzarekin erlazio zuzena duten ofizientzat, adibidez Mitraren kultoa.

Galietako inperioa: banaketaren arriskua (260-273)

260⁴: Rineko armadak, Postumo, bere komandantarearen bat, enperadorea izendatzen du. Bere zonaldean bai independente botere bat sortzen saiatu zen.

261: Postumok Hispania bereganatzen du eta ziur aski Britania ere, hau berak Erroma baino hobeto kontrolatu zezakeelako.

267: Inperioa bitan banatzen da: Galietako inperioa alde batetik eta Italia eta Ekialdea bestetik

268: bere armadak Postumo erahiltzen du

269: Hispania betiko inperiora bueltatzen da

273: Aureliano, Ekialde enperadoereak, enperadore galiatarrak garaitzen ditu.

Postumo. Galietako enperadora.

⁴ Urte hau iturri batzuetan iezen berezi batekin ateratzen da, *annus homibilis*, hau da, izurriteen, goseteen, porrot militarren eta abar-en urtea. III.mendeko krisi honen sakonera handiko puntua izan zen, hemendik txarrera ezin ziren joan.

Kristautasunak oso ondo antolatuta dago, oso bertikala da eta gainera eskema horretan gero daude patriarka eta eliza guztien burua. Inperioa erori arte, elizaren burua ez da hainbeste Aita Santua baizik eta enperadorea.

Dioklezianoren etorretara, salbatzailea (284-205)

Dioklezianok egonkortasuna ezartzea lortu zuen egindako erreformak hauek izan ziren.

Militarrak

Inperioak militarren, soldaduen beharra dauka eta horregatik abantailak sortuko dira beraientzat:

Dioklezianok soldaduen kopurua bikoiztu zuen (legio txikiagoak, 3600 gizonezkoak).

Zaldunderiako uniteateak (*equitata*) gehitu eta indartu ziren mugikortasuna irabazteko

Jatorrizko populazioa armatu ziren: nekazari-soldaduak (*limitanei*)

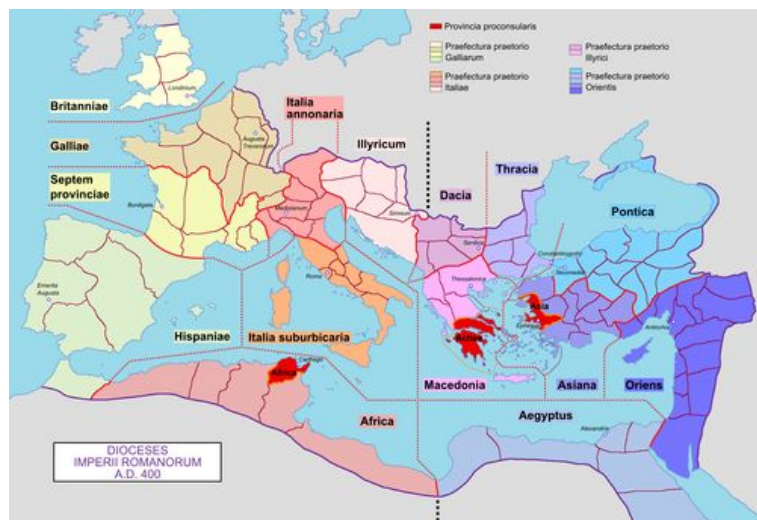
Karrera zibil eta militarra bananduak. Orain arte Erroman karrera egiteko gauza bietan aritu behar ziren baina hau aldatuko da, benetan karrera militar daukatenak bihurtuko dira jeneral eta bestelako karguak. Karrera zibilarri dagokionez, lortu izan zen funtzionario talde bat sortzea, ikasketak egin beharko zuten (erretorika, historia...).

Mugikortasun soziala: legionariotik prefekto izatera

Administratibo-ekonomikoak

- Probintzietako zatiketa (100)

Garrantzitsuena probintzia kopurua bikoiztea izan zen, 100 izatera pasatu zirelarik, eraginkortasuna administratibo eta fiskal

handiagoa, zentralizazio handiagoa eta zerga-bilketa hobea lortzeko.

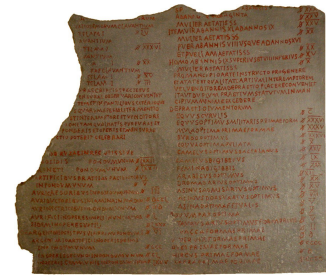
Izaera zbilatu zuen administrazioa horrek bere paralelo militarra zuen, haren buruzagiekin, *dux*a probintzietan, *comes*a diozesietan eta *magister militum*a prefekturatan.

- Prezioetako ediktoa (301)

Ekialdeko inperioan topatu dira ediktoren arrasto epigrafikoak

Ediktoak prezio maximoak ematen ditu 1200 materialarentzako, lanak eta zerbitzuetako, abereak eta esklabuak ere.

Prezio denario batetik (abereentzako janaria), 150.000tara joaten dira (lehoi arrarengatik edo purpurazko zeta)

Inflazioa kontrolatzeko Dioklezianok hartu zuen neurri garrantzitsua izan zen.

Insituzionalak, *princeps*-a

Ilirian jaioa, Dalmazioako Spalato (Split) hirian (III.mendeko enperadore gehienak Iliriakoak ziren) bere lehen izena Diokles izan zen, greziarra zena baina gero Diokleziano deitu zioten. Jatorri apalekoa zen eta militar karrera luzea egin zuen eta bere garaian *protectores*-etako bat izan zen (Erromako zaindariak, Antzineko pretoriarrak). Azkarra eta erabakiorra zen eta bere aurrekoak erahildu zituen eta Karino, bere lehakide bakarra zena Mendebaldean zegoela, armadak erahil zuen.**Helburua: Inperioaren oreka berreskuratzea**

Boterea eskuratu bezain pronto, Dioklezianok bere Balkanetako kidea Maximiano Printzipatua berarekin batera parekatzeko izendatu zuen

Dioklezianoren ustetan, Inperio erromatarra zabalegia zen pertsona bakar batentzako eta horregatik ere, izenak eta tituloak partekatu zituzten:

- *Gaius Aurelius Valerius Diocletianus (Augustus)*
- *Gaius Galerius Valerius Maximianus (Augustus)*

Titulatura publikoan ere “anaiak” izendatzen zituzten

Etengabeko gerrak

285: sarmatiarrak Ekialdean

286: Britaniako matxinada tea germaniarren presioa

287: Germaniarrak berriro

290: Sarrazenoak (Arabia) etsai berria, Siria eta Palestina mantentzen

Maximiano *Herculius*

287.urtean babeseko jainkoak adoptatu zituzten ere, Jupiter eta Herkules (erdi-jainkoa) eta bere izen berriak hauek izango dira:

- *Gaius Auarelius Valerius Diocleetianus Jovius*
- *Gaius Galerius Valerius Maximianus Herculus*

Partaide berriak boterean, 293, Tetrarkia (4ko gobernu)

Dioklezianoren ustetan, 2 printzeekin nahio ez zenez, beste 2 izendatuko dira:

- *Ekialdean: Galerius Valerius Maximianus (Caesar)*
- *Mendebaldean: Flavius Valerius Constatinus (Caesar)*

Biak Ilirikoak izango dira eta horrela 2 Augusto Diokleziano eta Maximimano eta 2 Zesar: Galerio Konstanzio: TETRARKIA⁵ osatzen da.

Augustok lidergoak eta Zesarrek menpekoak. Azken hauek, lehenegoen ondorengoak izango dira eta ezkontzaz ere elkarlotuko dira:

- Galerio + Valeria (Dioklezianoren alaba)
- Konstazio + Teodora (Maximianoren alaba)

⁵ Gaur egungo kontzeptu bat da hau ez da antzinateko iturreitan agertzen

“Tetrarkia” XIX.mendeko asmakizuna

- Konstaziok Galiako usurpadorea kabatzen du
- Maximianok Hispania eta Mauritaniako errebolta bukatzeko dituzte
- Galeriok pertsiar sasanidak (Antzineko partiarrak) gainditzen ditu
- Dioklezioanik Egiptoko matxinada suntsitu zuen

Inperioa bakean dago, beraz Tetrarkia arrakastatsua da, momentuz

Inperoko berrantolaketa

4 hiriburu:

- Mendebaldean: Mediolanum (Milan), Augusta Treverorum (Treveris-Trier)
- Ekialdean: Nikomedia (Izmir, Turkia), Konstantinopla (Estanbul)

Erroma ez da Inperioko hiriburu

Hiriburuak (Trier, Milan, Nikomedia

.0 eta Byzantium)

Erlijosok

Dioklezioano oso kontserbadora zen eta estatuaren etsiak (Jupiter eta Herkules aitortzen ez zituztelako):

- 302: Manikeon kontrako persekuzioa (beren liburuak eta beren liderrak, bizirik zein bitartean, publikoki erraustu zituzten)
- 303: Kristautasunaren kontra; persekuzio berriak (azkenak 260 baino lehen). 299an Dioklezianok soldadu kristauak armadatik bota zituen

*Kristauen kontrako ediktoa (Persekuzio handiak): eliz kristauak suntsitu, kristauen propietateak konfiskatu, kristauak beren status sozial galduok dute eta libertoak libertoak berriro esklabo bihurtu dira.

Kristauak lehen martirrak garai honetakoak dira.

Berritasuna ez da onartzen: Gurtza tradizionalak mantendu behar dira

Ondorioak

- ❖ 305an Dioklezioanik abdikatzen du eta bere Zesar, Galerio, Augusto berria bihurtuko da
- ❖ Maximianok antzekoa egingo du: Konstanzio Augusto berria izango da
- ❖ Zesar berriak izendatuko dira: Maximino Daia Ekialdean eta Severoa Mendebaldean
- ❖ Baina, Maximianoren seme biologikoa, Majenzio eta Konstantzioren seme biologikoa Konstantino, anbizio propioak dituzte eta ez dute errespetatzen Zesarren izendapen berriak, bere ondorengotza biologikoa aldarrikatzen baitute
- ❖ Hori dela eta, sistema tetrarkikoak porrot egingo du eta antzinako eredura bueltatuko da, printze bakarra: Konstantinok, bere lehiakide guztiak garaitu ondoren hala bihurtuko da. 312an dinastia berri baten burua bihurtuko delarik.

Majenzio, Konstantino

Lehenengo enperador kristaua izan zen, Numinio Subiiko batailaren aurretik agertu zitzaion eta horregatik kristautasunaren bueltatu zen. Kultu tradizionalak ez zuen balio,

Jupiter eta Herkules, komunitate sendo baten gurtza jarraitzeko eta orduan kristautasuna bultzatu zuen administrazioa-zentralizatu baten bidez.